

**T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TARİHİ BİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE'DE ÖZEL OKULLARIN GELİŞİMİ
(1923–1950)**

**HAKAN YILMAZLAR
2501412466**

Tez Danışmanı

PROF. DR. ALİ ARSLAN

(DÜZELTİLMİŞ TEZ)

İSTANBUL -2007

DÜZELTMELER

- “Osmanlı’dan Cumhuriyete Özel Okullar” adlı yeni bir bölüm eklenerek Osmanlı Devleti’nin özel okullarla ilgili yaptığı bütün düzenlemeler incelendi
- Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi’nin 1915’teki metniyle beraber 1941’de yayınlanan metni de telif edilerek iki Talimatname arasındaki farklar ortaya kondu.
- Yararlanılan kaynak sayısı artırılarak içerik ve “Bibliyografya” zenginleştirildi.
- Kullanılan istatistiklerin sayısı artırıldı.
- İstatistiklere yeni yorumlar eklendi

ÖZ

Türkiye’de devletin özel okullar politikası hala tam olarak belirginleşmiş değildir. Bunda Osmanlı döneminde ve Kurtuluş savaşı yıllarında azınlık ve yabancı okulların devlet aleyhine yaptığı çalışmaların da etkili olduğu düşünülebilir. Atatürk döneminde ve 1950 ye kadar devam eden süreçte devletin özel okulları kontrol altına alarak bir taraftan onların Türk eğitime katkılarının devamını sağlarken diğer taraftan onların devlet ve devlet politikası aleyhine çalışmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar devletin özel okullar politikasına katkıda bulunur düşüncesi ile Tez Konusu olarak “Türkiye’de Özel Okulların Gelişimi 1923- 1950” seçilmiştir.

ABSTRACT

In Turkey, government’s policy for private schools has not been clarified yet. Activities of minority and foreign schools against government might have an effect on this during Ottoman Empire’s existence and the Turkish War of Independence. During Atatürk’s presidency and the period until 1950s, Turkish Government has tried to prevent against activities of these private schools to government and governmental policies by means of supervising them periodically and providing the continuation of their assistance to Turkish education. “Development of Private Schools In Turkey Between 1923 And 1950” has been chosen as thesis subject so that such applications can help for determining private school policies.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde devlet denetimi dışında çok sayıda yabancı okul kurulmuş ve bunların sayısı 19.yy da binlerle ifade edilmeye başlanmıştı.

Azınlıklar da ulus bilincinin başlamasıyla batılı devletlerin de desteğini alarak özel okullar kurmuş, devletin gerektiği gibi denetleyemediği bu okullar azınlık isyanları ve bağımsızlıklarında da önemli rol oynamıştı.

Türkler tarafından özel okulların kurulması ise Tanzimat döneminden itibaren başlamıştı. Fakat bu okulların sayısı yabancı ve azınlık okullarıyla kıyaslanamayacak derecede azdı.

Devletin özel okulları denetim altına alma çalışmalarına rağmen kapitülasyonların da etkisiyle yabancı okullar her türlü denetimden uzak kalmayı başarmış ve devlet aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardı. I. Dünya Savaşı döneminde çıkarılan Mekatibi Hususiye Talimatnamesi ile bu okullar üzerinde devlet denetimi artırılmış ve birçok yabancı okul kapatılmıştı. Mütareke döneminde tekrar açılan ve işgalcilerle işbirliği halinde çalışan bu kurumlar Lozan Antlaşması ile yeni Türk Devleti tarafından da devlet denetimi altında olma ve kanunlara uymaları şartıyla tanınmış ve faaliyetlerine günümüze kadar devam etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çok sayıda özel Türk Okulu da açılmış hatta bizzat hükümet ve TBMM üyeleri tarafından kurulan Türk Eğitim Derneği vasıtasıyla ülkenin birçok yerinde özel Türk okulları açılmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de bulunan özel okulları inceleyen birçok çalışma yapılmış fakat bu çalışmalar yabancı ve azınlık okullarıyla sınırlı kalmıştır. Özel Türk, azınlık ve yabancı özel okulları birlikte değerlendiren bir çalışma ise maalesef yapılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı; Cumhuriyetin başlangıcından 1950 yılına kadar özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeler ve bu düzenlemelerin özel okulların öğrenci ve öğretmen sayılarına etkisini de dikkate alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek azınlık ve yabancı özel okullar ve gerekse de özel Türk okullarıyla ilgili politikasını ortaya koymaktır.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; Osmanlı Devleti dönemindeki özel okulların kuruluşu ve okulların kuruluşu hazırlayan şartlar anlatılmıştır. Birinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde açılan özel okullar ve bu okullarla ilgili yapılan kanuni düzenlemeler, ikinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nin özel okullar politikası ve özel okullarla ilgili yaptığı düzenlemeler Osmanlı dönemindeki düzenlemelerle birlikte değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise; yapılan düzenlemelerin uygulanması ve bu uygulamaların özel okullar ve öğrenci sayıları üzerindeki tesiri tablolarla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki özel Türk okullarıyla ilgili yapılan çalışmaların çok az olması bu çalışma esnasında en büyük dezavantajım olmuştur. Bu çalışmanın daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı ümidindeyim. Bu çerçevede beni yüksek lisansa teşvik edip öğrenciliğe kabul eden, gerek ders gerekse tez döneminde maddi manevi her türlü desteği vererek bu çalışmayı yapmamda en büyük pay sahibi olan danışman hocam Prof. Dr. Ali Arslan Bey'e, yüksek lisans ders dönemindeki katkılarından dolayı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı sayın Prof. Dr. Cezmi Eraslan Bey'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca teşvikleri ve sabrı ile bana destek olan eşim Emine Hanım'a da teşekkürlerimi iletmek isterim.

Hakan Yılmazlar

İstanbul- 2007

İÇİNDEKİLER

<u>Sayfa no</u>	
İÇ KAPAK	i
DÜZELTMELER	ii
ÖZ(ABSTRACT)	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE ÖZEL OKULLAR	4
A-YABANCI OKULLAR	5
1-Amerikan Okulları	7
2-İngiliz Okulları	9
3-Fransız Okulları	10
4-İtalyan Okulları	10
5-Rus Okulları	11
6-Alman Okulları	11
B-GAYRİMÜSLİM OKULLARI	11
C-ÖZEL TÜRK OKULLARI	12
D-II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OKUL İSTATİSTİKLERİ	14
1-İbtidailer	14
2-İdadiler	15
E-OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER	19
1- Islahat Fermanı	19
2- 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi	20
3- 1876 Kanuni Esasi	23
4- Rumeli-i Şarki'nin Nizamname-i Dâhilisi	24
5- Rumeli-i Şarki Vilayeti'nin Mebadi-i Tedris Hakkında Kanun	24
6- Vilayet-i Şahane Maarif Müdürlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimat ..	26
7- Mekatib-İ Hususiye Talimatnamesi	29
F-MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÖZEL OKULLAR	33
G- LOZAN ANTLAŞMASINDA ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER	35

II.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER	39
A- HEYET-İ İLMİYE TOPLANTILARI VE MAARİF KONGRELERİ ...	40
B- ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ KANUN, YÖNERGE VE DİĞER DÜZENLEMELER	41
1-Teşkilat-I Esasiye Kanunu (1924 Anayasası)	41
2-Tevhid-İ Tedrisat Kanunu	42
3-1924 Tamimi	44
4-1925 Tamimi	45
5-1926 Tamimi	46
6-Maarif Teşkilatına Dair Kanun	49
7-İlk Mektepler Talimatnamesi (1929)	50
8-İlköğretim Kanunu(23 Mart 1931):	51
9-Yabancı Okullar Yönergesi(1935)	52
10-Özel Okullar Talimatnamesi	61

III. BÖLÜM

ÖZEL OKULLAR VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1923–1950)	64
A-1924'TEN 1931'E KADAR ÖZEL OKULLARIN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI	66
B-ÖZEL TÜRK OKULLARI (1932–1950)	73
1-Darüşşafaka	74
2-Feyziye Mektepleri	76
3-Terakki Lisesi	76
4-Türk Maarif Cemiyeti	78
C-AZINLIK OKULLARI	90
1-Rum Okulları	92
2-Ermeni Okulları	98
3-Musevi Okulları	103
D-YABANCI OKULLAR	
1-Amerikan Okulları	105
2-Fransız Okulları	109
3-İtalyan Okulları	115
4-Diğer Milletlere Ait Okullar	117
SONUÇ	119
BİBLİYOGRAFYA	122

KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı geçen eser
- c. : Cilt
- M.h.t : Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi
- M.t.k : Maarif Teşkilatı Kanunu
- M.u.n : Maarif-i Umumiye Nizamnamesi
- Mmvmnt : Maarif Müdürlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimatname
no : Numara
- s. : Sayfa no
- T.a.m : Türk Anayasa Metinleri
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- T.t.k : Türk Tarih Kurumu
- Yay. : Yayınları
- Y.o.t : Yabancı Okullar Talimatnamesi
- Y.o.y : Yabancı Okullar Yönergesi
- Bca : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

GİRİŞ

Fransa ile 1535 yılında imzalanan ve daha sonra kapitülasyonlar olarak adlandırılan ekonomik, ticari ve askeri antlaşma ile Osmanlı Devleti Fransa'yı; oluşturulmaya çalışılan Avrupa'dan koparmayı amaçlamış ve bunda da başarılı olmuştu. Fakat bu antlaşma daha sonra dini siyasi hukuki ve sosyal boyut kazanmıştır.1583 yılında Cizvit misyonerleri Galata'da Sn Benoit Kilisesi'nin yanında dini eğitim veren bir okul açmışlardır, bu okul Osmanlı topraklarında açılan ilk yabancı okuldur.¹ Osmanlı Devleti'nin zayıflamasından sonra, Fransa'ya tanınan imtiyazlar diğer Avrupa devletlerine de tanınmak zorunda kalmıştır. Bu da ilerleyen dönemde Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmasına ortam hazırlamıştı. Fransa ve İtalya Katolik Hıristiyanları, Almanya Katolik ve Protestanları, Rusya Ortodoksları, Amerika ve İngiltere Protestanları himaye hakkı elde etmişti. Bu himaye haklarından yararlanan Hıristiyan misyonerleri Osmanlı Ülkesine yayılarak çeşitli eğitim ve kültür kurumları açmışlardı.² Bu kurumların büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin izni olmadan açılmış fakat Osmanlı Devleti bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştı. Başlangıçta fazla bir varlık gösteremeyen bu okulların esas zararları 19.yy.ın sonlarında görülmeye başlanmıştır.

1824 yılında Beyrut'ta ilk Amerikan Okulu açılmıştı.³ 19.yy.'ın ikinci yarısında yabancı okullar Amerika ile sınırlı kalmamış diğer emperyal devletlerin de bu yarışa katılmasıyla Osmanlı Devleti Hıristiyan misyoner okullarınca adeta istila edilmişti. 19.yy'ın sonunda Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okulların milletlere göre sayısı; Fransız okulları 72, İngiliz okulları 83, Amerikan okulları 465, Avusturya okulları 7, Alman okulları 7, İtalyan okulları 24, Rus okulları (Beyrut'ta) 44, İran okulları 2, Yunan okulları (İzmir'de) 3 biçimindeydi.⁴

Osmanlı Devleti, herhangi bir kanun veya düzenlemeye bağlı olmaksızın faaliyetlerini devam ettiren bu okulları denetim altına almak amacıyla 1869

1 İlknur p. Haydaroglu, **Osmanlı imparatorluğu'nda yabancı okullar**, İstanbul 1993, s.5

2 Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c.1-II, İstanbul 1977, s.725-726

3 Uygur Kocabaşoglu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s.35

4 Kocabaşoglu, **a.g.e**, s.25

yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni yayınlamıştı. Bu nizamname ile özel okulların açılış, çalışma ve denetlenme esasları belirlenmişti. Fakat yabancı okulların kapitülasyonlardan yararlanarak elde ettikleri imtiyazlar ve Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik, siyasi ve askeri buhranlardan dolayı bu nizamname uygulanamamış ve hem azınlık hem de yabancı okullar zararlı faaliyetlerine devam etmişlerdi. 1914'te başlayan I.Dünya Savaşı şartlarının oluşturduğu ortamdan yararlanan Osmanlı Devleti; tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını ve düşman ülke müesseselerine el konulacağını ilan etmiş⁵, 1915 yılında ise özel okullarla ilgili çok ayrıntılı düzenlemeler içeren Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi yayınlanmıştı. Bu talimatname ile yabancı cemaat, cemiyet ve şirketlerin yeni okul açması yasaklanmış, yabancı şahısların okul açması da bazı şartlara ve devletin iznine bağlanmıştı. Okulların müfredatının devlet tarafından onaylanması şartı getirilmiş ve okullarda Türkçe, Osmanlı Tarih ve Coğrafyası dersleri zorunlu hale getirilmişti. Bütün faal ve açılacak okulların ruhsat almasını zorunlu hale getiren bu talimatname o tarihe kadar yapılan en kapsamlı düzenleme olmuştu. I.Dünya Savaşı yıllarında birçok yabancı okula devlet tarafından el konulmuş, bazı okullar da kendiliğinden kapanmıştı. Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik ayrılmasından sonra azınlık ve yabancı okulların büyük çoğunluğu yeniden açılmış ve işgal devletleriyle birlikte hareket ederek Anadolu'nun işgalinde İtilaf Devletlerine yardımcı olmuşlardı.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılarak bağımsızlığın kazanılmasından sonra yeni Türk Devleti, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu tecrübelerden dolayı azınlık ve yabancı okullar konusunda çok hassas davranmış ve bu okulları devlet kontrolü altında tutmak için ayrıntılı kanuni düzenlemeler yapmıştır. Öncelikli olarak bu okulların, devletin eğitim politikasına uygun eğitim vermesi istenmiş, çoğu misyoner okulu olan bu okullardan devletin laiklik uygulamalarına tavizsiz uymaları istenmiştir. Bu okulların kuruluş amacına ters bu istek karşısında bazı Avrupa devletleri bu uygulamalardan vazgeçilmesini istemişse de bu uygulamadan taviz verilmemiş uygulamayı reddeden okullar kapatılmıştır.

5 Şamil Mutlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Yayınlanmış doktora tezi, İstanbul 1999, s.23

Okulların müfredatı da maarif vekâletinin denetimi altına alınmış ve Türk çocuklarının milli duygularla mücehhez yetişmeleri için müfredatla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan azınlık ve yabancı okulları denetim altına alırken diğer taraftan o okulların alternatifi özel Türk okullarının açılmasını teşvik etmiş fakat bu konuda yeterince başarılı olunamamıştır.

Bu araştırma, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete kadar geçen dönemde özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeleri kısaca inceledikten sonra yeni Türk Devleti'nin kurulmasından 1950 yılına kadar özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeler ve bu düzenlemelerin 1923'ten 1950 yılına kadarki dönemde Türk, azınlık ve yabancı özel okullar ve öğrenci sayılarındaki değişime etkileri incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde azınlık ve yabancı okullar konusu birçok araştırmaya konu olmasına rağmen araştırmayı Osmanlı döneminden başlatma nedenlerimiz;

—Osmanlı dönemini kapsayan araştırmamızın yabancı okulların faaliyetlerinden daha çok devletin bu okullarla ilgili düzenlemelerini içermesi ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapılan kanuni düzenlemelerin birçoğunun Osmanlı Devleti dönemindeki düzenlemelerin devamı niteliğinde olması.

—Türkiye Cumhuriyeti'nin özel okul politikasını belirleyen en temel etken Osmanlı Devleti'nin yaşadığı azınlık ve yabancı okul tecrübesidir. Bu dönemde yapılan birçok düzenleme o dönemde yapılan hataları tekrarlamama amacı da taşır.

—Cumhuriyet döneminde faaliyette bulunan ve konumuz kapsamında olan birçok azınlık ve yabancı okulun Osmanlı döneminde kurulmuş olmasıdır.

“düzeltme”

I.BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE ÖZEL OKULLAR

Osmanlı'da devlet; asker ve sivil memurların bir kısmını yetiştirmeyi ve onların eğitimini üstlenmiş, nüfusun geri kalan kısmının eğitimini ise vakıflara bırakmıştı. İstanbul'un fethinden Tanzimat dönemine kadar Müslümanlarda olduğu gibi diğer din mensubu Osmanlı vatandaşlarının eğitim işi de varlıklı insanlar ve cemaat vakıflarına bırakılmıştır.⁶

Devletin resmi politikası gereği Hıristiyan ve Musevilere eğitim konusunda bir ayırım yapılmamış aksine Müslümanlara oranla onlara imtiyazlar verilmiştir. Osmanlı vatandaşı gayr-i Müslimler yanında yabancı devlet ve kuruluşların okul açmalarına da izin verilmiş, okulların işleyiş ve programlarına da müdahale edilmemiştir. Osmanlı Devleti; uzun yıllar gayri Müslimlerin eğitim işlerine hiç karışmamış onları başıboş bırakmıştır. Fakat zamanla bu durumdan kaynaklanan sıkıntılar ortaya çıkınca bu okullarla ilgili düzenlemeler yapma gereği duymuştur. Osmanlı Devleti Tanzimat döneminden itibaren eğitimi bir kamu görevi olarak görmeye ve uygulamaya başlamıştır.⁷

19. yy'ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde devlet okulları yanında; Rum, Ermeni ve Yahudiler tarafından açılan azınlık okulları, yabancı devlet ve kuruluşlar tarafından açılan ve yabancı okullar olarak adlandırılan okullarla birlikte Türkler tarafından açılan Özel Türk okulları da yaygın bir şekilde faaliyette bulunmuşlardır.

6 M.Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık Ve Yabancı Okullar**, İstanbul 2005,s.79-80

7 Vahapoğlu, a.g.e, s.80

A-YABANCI OKULLAR

Bu okullar misyoner teşkilatlarınca açılmış ve emperyalist düşüncenin ürünü olan okullardır. Yabancıların Osmanlı Devleti'nde okul açmaları herhangi bir kanuni düzenlemeyle değil padişah fermanlarıyla olmuştur⁸. Bu okulların yaygınlaşmasındaki temel etken; batılı devletlere verilen imtiyazlar ve Osmanlı Yönetiminin kontrol mekanizmasının çalıştırılmamasıdır. Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi açıdan güçlü olduğu dönemde herhangi bir sıkıntı oluşturmayan bu durum, devletin eski gücünü kaybetmesinden sonra da artarak devam ettiği için kontrolden çıkmış ve zararlı hale gelmeye başlamıştır.

Misyoner teşkilatlarınca açılan bu okullar; Katolik, Protestan ve Ortodoks okulları olarak gruplandırılabilir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katoliklerin hamisi Fransa ve Avusturya, Ortodoksların Rusya, Protestanların hamisi ise İngiltere ve ABD'dir. Kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı'da okul açmak isteyen batılı devletler bu dini bağdan dolayı kendilerine yardımcı olacak yerli bir grubu da rahatlıkla bulabilmişlerdir.⁹

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar bu okullarla ilgili bir düzenlemenin yapılmamış olması da bu okulların yaygınlaşması ve denetlenememesinde önemli etken olmuştur. 1856 Islahat Fermanı'na göre açılacak okullara ruhsat alma zorunluluğu getirilmiş olmasına rağmen bu hükmün uygulanmadığını görüyoruz.¹⁰

Yabancı okullar dini propaganda ile birlikte temsil ettikleri ülkenin kültürünü, ticari ve siyasi nüfuzunu yerleştirme amacı da taşıyorlardı. Bu okullar o dönemde, devletin Batı tarzı okul götüremediği Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmışlardır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar İstanbul'da ve Anadolu'da açılan okulları kurucuları

8 Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.II, İstanbul 1985, s.488

9 Vahapoğlu, **a.g.e**, s.103

10 Vahapoğlu, **a.g.e**, s.105

ve kuruluş tarihiyle birlikte gösterecek liste bu okullarla ilgili daha kolay yorum yapmamızı sağlayacaktır.

**MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİ'NDEN ÖNCE İSTANBUL'DA
AÇILAN KATOLİK OKULLARI¹¹**

AÇILAN OKUL	AÇANLAR	AÇILIŞ TARİHİ
Sain Antoine Okulu	Conventuel'ler	1697
Conventuel Erkek Okulu	Conventuel'ler	1808
Galata Saint-Benoit Fransız Okulu	Lazarist'ler	1583
Saint-Pulcheries Erkek Koleji	Cezvit'ler	1864
Saint Georges Fransız Okulu	capucin	1745
Saint Georges Dil Oğlanları Okulu	capucin	1745
Beyoğlu-Saint Louis Dil Oğlanları Okulu	capucin	1629
Beyoğlu-Saint Louis Fransız Ruhbanları Okulu	capucin	1626
Galata Saint-Benoit Lazariste Semineri	Lazarist'ler	1867
Povidence Kız Ortaokulu	Lazarist'ler	1839
Notre-Dame de la Povidence Müessesesi	Lazarist'ler	1839
Taksim Saint Vincent de Paul Fransız Müessesesi	Lazarist'ler	1839
Saint Pulcherie Fransız Okulu	Cezvit'ler	1846
Bebek-Saint Joseph Fransız Müessesesi	Filles de la Charite'ler	1853
Şişli Yatısız Kız İlkokulu	Filles de la Charite'ler	1860
Şişli Çırak Okulu		1860
Çukurbostan-Saint Joseph Fransız Müessesesi	Filles de la Charite'ler	1841
Üsküdar Saint-Vincent Fransız müessesesi	Filles de la Charite'ler	1859
Beyoğlu Artigiana Müessesesi	Lazarist'ler	1838
Pangaltı Fransız Kız Okulu	Filles de la Charite'ler	1856
Galata Saint-Piere Fransız Okulu	Frere'ler	1851
Kadıköy-Saint Joseph Fransız Koleji	Frere'ler	1864
Taksim st.Jean Baptiste Fransız Okulu	Frere'ler	1850
Pangaltı Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi	Filles de la Charite'ler	1856
Kadıköy Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi	Notre Dame de Sion Rahibeleri	1863
Feriköy Gürcü Katolik Semineri	Gürcü Katolik Papazlar	1861
Robert Kolej	Cyrus Hamlin	1863
İngiliz Kız Ortaokulu	Estelle Daizy Thompson	1857
Alman Lisesi		1868
Saint-Benoit Fransız Kız Ortaokulu	Filles de la Charite'ler	1839

¹¹ Vahapoğlu, a.g.e, s.106–108

İstanbul dışında açılan okulları incelediğimizde ise; sayıları 900 civarında olan bu okulların hemen hemen tamamının İngiltere ve ABD tarafından ya bizzat kurulduğu ya da desteklenerek kurdukları görülmektedir. Bu okulların kurulduğu yerler ise Doğu ve Güney Doğu Anadolu öncelikli olmak üzere Osmanlı Devleti'nin tamamını kapsamaktaydı. Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde bugün de devam eden problemler dikkate alındığında okulların kuruluş amaçları daha iyi anlaşılacaktır.

1- AMERİKAN OKULLARI

Yabancı okullar içinde en yaygın olan Amerikan okullarının Osmanlı da yaygınlaşmasında Amerika'nın bu bölge ile ticari ilişkileri ve Osmanlı'da Protestan cemaati oluşturma amacı ile doğrudan ilgilidir. Müslüman, Rum ve Yahudi cemaati üzerinde etkili olamayan Amerikan misyonerleri Ermeniler üzerinde yoğunlaşmış, 1822 de Malta'da bir matbaa kurarak kullanılacak yayınların basımı yapılmış, 1824'te iki Ermeni din adamına Protestanlığı kabul ettirmiş ve ilk misyoner okullarını açmaya başlamışlardı. 1810 da Boston da Congregationalist'lerce kurulmuş olan Board of Commissioner Foreign Mission'a bağlı misyonerlerce yürütülen Osmanlı'daki faaliyetlerin temel amacı Protestan kilisesi ve etrafında Protestan bir cemaat oluşturmaktı. Cemaatin çocukları için ilkokul, din adamı yetiştirmek için ilahiyat, öğretmen yetiştirmek için de ortaöğretim kurumları açıldı. Amerikan okulları'nın yüzde doksanına yakını; Ermenice eğitim yapan, Ermeni Cemaatine bağlı fakat misyonerlerce finanse edilen ilkokul seviyesindeki okullardır. Bu okulların hocaları Amerika'daki misyoner okullarından gelmekteydi. Amerikan okullarının yüzde onunu oluşturan ortaöğretim kurumları ve yüksek öğretim seviyesinde kabul edilen kolejlerin durumu ise biraz daha farklıdır. Bu okulların yöneticileri Amerikan misyonerleridir. Ders kitapları İngilizcedir ve masrafları

misyonerlerce karşılanmaktadır. Bu okulları Amerikan misyoner okulları olarak adlandırmak daha doğru olur.¹²

1870'lerden itibaren bu okullar; ilk ve ortaöğretimden sonra normal ve ilahiyat (theological seminary) olmak üzere ikiye ayrılıyorlardı. Normal eğitim veren kolejler paralı olmasına rağmen talep giderek artmış ve Ermenilerin yanında; Rumlar, Yahudiler ve Türkler de bu okullara gitmeye başlamışlardır.¹³

Osmanlı da kurulan ilk normal Amerikan koleji Robert Kolejidir. Kolej doğrudan misyonerlerce kurulmasa da eski bir misyoner olan Cyrus Hamlin tarafından açıldığı için misyonerler İstanbul da ayrıca bir kolej açma gereği duymamışlardır. Amerikan eğitim sisteminin bir parçası olan bu okul başlangıçta Amerikan Koleji olarak adlandırılmış fakat Christopher R. Robert'in mirasından yüz bin altın bağışlamasıyla Robert Koleji adını almıştır.

Anadolu da açılan bir başka önemli Amerikan koleji Fırat Koleji'dir. Önceleri din adamı yetiştirmeyi amaçlayan ve Ermenilerin Yeprad Koleji olarak adlandırdıkları bu okul; Bab-ı Ali'nin itirazı üzerine Fırat Koleji adını almış ve laik eğitime geçmiştir.1891 de Bab-ı Ali'ce tanınan bu okulun mezunları sınavsız öğretmen olma imtiyazına sahipti. Ermeni olaylarıyla irtibatlı görülen Amerikalı okul müdürünün sınır dışı edilmesinden sonra 1915'te kapanmıştır.¹⁴

1886'da Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji bir başka Amerikan misyoner okuludur. Bu okul Ermeni cemaati kadar Rum cemaatine de hitap ediyordu.10 bin kitaplık kütüphanesi, 7 bin türü içeren botanik ve zooloji müzesi ve gelişmiş atölyeleri ile cazibe merkezi konumunda olan bu okula 1916 yılında Ermeni olaylarındaki rolü dolayısıyla İttihat Terakki Hükümeti tarafından el konulmuştur. Bu okul 1919 yılında tekrar açıldıysa da Pontus'çu harekete karıştığı için Ankara Hükümeti tarafından 1921 de kapatılmıştır.

Bu okullar dışında; İstanbul, Konya, Mersin ve İzmir'de de Amerikan misyonerlerince çok sayıda okul açılmış fakat bu okulların çoğunluğu 1.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı döneminde Ermeni ve Rum isyan hareketleri içinde yer aldıklarından dolayı kapatılmışlardır.

12 İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara,1999,s.114

13 Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s.115

14 Tekeli- İlkin, **a.g.e.** s.116-117

Amerikan misyonerlerince yürütülen çalışmalar sonucunda;1846’da Anadolu’da sadece 4 Protestan Kilisesi var iken,1870’te kilise sayısı 73’e Protestan cemaati sayısı 20.051’e yükselmişti.1900’de ise kilise sayısı 112 ye cemaatin büyüklüğü ise 49.959’a erişmiştir.¹⁵

1900 yılında sadece Anadolu’daki Amerikan misyoner okulları ve öğrenci sayıları şöyleydi.¹⁶

	İlkokul	Ortaokul ve liseler	İlahiyat okulları	Kolejler	Genel toplam
Okul sayısı	378	33	3	3	417
Öğrenci sayısı	14414	2600	22	520	17556

2-İNGİLİZ OKULLARI

Osmanlı topraklarında Protestanlığın yayılmasını Amerikalılar üstlendiği için bu amaçla Osmanlı ‘da açılan İngiliz okulu çok azdı. Yalnız “**The London Society Christianty Amongst Jews**” adlı kuruluş Yahudiler arasında Protestanlığı yaymak için 1829 da İzmir,1855 te İstanbul da Ortaköy ve Balat ta,1864’te de Hasköy de okullar açmıştı.

Anglikan misyonerlerinin esas faaliyet bölgesi Osmanlı’nın Arapça konuşan bölgeleridir. Anglikan misyonerlerinin gayretleri sonucu 1903’te; Bağdat’ta 1,Beyrut’ta 24,Kudüs’te 2 ve Suriye’de 3 İngiliz okulu bulunuyordu.¹⁷

15 Tekeli- İlkın, a.g.e, s.114

16 Vahapoğlu, a.g.e, s.110

17 Vahapoğlu, a.g.e, s.18-19

3-FRANSIZ OKULLARI

Fransızların okul açma istekleri de başlangıçta misyonerlik amaçlıdır. Önceleri temel amaç Roma ve Bizans kiliselerini birleştirmek iken Protestan faaliyetlerinin başlaması üzerine onlarla rekabete başlamışlardı. Anaokulu, lise, yetimhane ve mesleki eğitim veren okullar kurmuşlardı. Kurdukları bazı önemli okullar şunlardır;1857 de Saint Piere (Kuledibi),1870’de Saint Joseph Koleji (Kadıköy) ve1886’da Saint Michel Koleji (Beyoğlu). Saint Joseph Koleji 1903’te ticaret enstitüsü olmuştu. İki yıl eğitim veren bu okulun öğrencileri bankalar ve Duyun-u Umumiye tarafından özellikle talep görüyordu. Bu okuldaki Müslüman öğrenci oranı başlangıçta yüzde 15 iken,1911’de yüzde 56 ya çıkmıştı.¹⁸

Fransızlar İstanbul dışında; Erzurum, İzmir, Trabzon, Diyarbakır, Elazığ, Suriye ve Filistin’de okullar açmışlardır. Ayrıca Fransızların Fransızca’yı yaygınlaştırmayı amaçlayan “Alliance Française” adlı bir kurumları vardı. Bu kurumun bütün büyük kentlerde temsilcilikleri vardı. Üç yüzden fazla okula da Fransızca konusunda destekte bulunuyorlardı.¹⁹

4-İTALYAN OKULLARI

Osmanlı Devleti’nde ilk İtalyan Okulu 1863’te Hatay’da açıldı.1870’lerden sonra ise kilise destekli örgütlerce İstanbul’da önemli sayıda İtalyan Okulu açılmıştı. Geç sanayileşen ve emperyalist ilişkilerini geç kurmak durumunda kalan İtalyanlar diğer milletlerin aksine Osmanlı topraklarında eğitim sistemlerini kurarken doğrudan devletin girişimlerinden yararlanmışlardı.²⁰

İtalyan Devleti 1888’de İstanbul’da İtalyan Lisesi ve Ticaret Okulunu kurmuş bunun yanında ilkokul ve ortaokullar açmışlardı. Bu okulların öğretmenleri İtalya Eğitim Bakanlığı’nca atanıyordu.

18 Tekeli- İlkın, a.g.e, s.120

19 Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c.V,İstanbul 1943, s.1741

20 İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları** c.1, Ankara, 1989, s.96

5-RUS OKULLARI

Ruslar tarafından da Osmanlı topraklarında çok sayıda okul açılmış ve kendi ülke ve mezhepleri adına misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Rusya'dan gelen Ortodoks misyonerleri tarafından açılan bu okullar Rusça eğitim veriyordu. Daha çok Filistin ve Suriye'de yoğunlaşan Rusların 1903'te Suriye ve Filistin'de Rusça eğitim veren 155 okulları bulunuyordu.

6-ALMAN OKULLARI

Alman Luther misyonerleri tarafından kurulan Alman okullarında Almanca eğitim veriliyordu. İtalya gibi emperyalist yarışa geç katılan Almanlar; daha çok Ortadoğu üzerinde etkili olmaya çalışıyor ve bu bölgede okullar açıyorlardı. İlk önce İstanbul da bir Alman Lisesi kurulmuş ardından Filistin de okullar açılmıştır. Bu okullar ücretli ve laik karakterli olduklarından başta Osmanlı bürokratları olmak üzere Müslümanların da ilgisini çekmiş ve çok sayıda Müslüman çocuğu bu okullarda eğitim görmüştür.

B-GAYRİMÜSLİM OKULLARI

Gayrimüslim okulları, cemaat teşkilatlarına bağlı okullardır. Devlet denetiminden uzak olan bu okullar kilise ve hahamhaneler tarafından bağımsız şekilde yönetilmişlerdir.²¹

Osmanlı Devleti, devlet politikası olarak Müslüman olmayan unsurların eğitim işlerine karışmamıştır. Devletin güçlü olduğu dönemde izlediği bu politika, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik hareketlerinin başlaması ve bu hareketlerin azınlık ve yabancı okullar tarafından yönlendirildiğinin anlaşılmasına kadar devam etmiştir.²²

Azınlık ilkokulları genellikle kiliselerin yanında açılmakta ve ona bağlı olarak diğer okullar ise yüksek mezhebi makamlara bağlı olarak çalışmışlardır.. Azınlıklar, ilköğretimden yüksek öğrenime kadar her kademedeki okulları kendileri kurmuş ve ciddi bir devlet müdahalesi ve denetimi olmadan kendileri

21 Vahapoğlu, a.g.e, s.98

22 Vahapoğlu, a.g.e, s.90

yönetmişlerdir.²³ Bu okullar, öğretmen seçimi ve tayini konusunda da bağımsız hareket etmiş, ilkokullarda genellikle okulun bağlı olduğu kilisenin papazını öğretmen olarak görevlendirmişlerdir.

Gayri Müslim tebaanın fikri ve kültürel açıdan gelişmesini sağlayan bu okullarla ilgili Islahat Fermanı ile gayrimüslimler lehine bazı düzenlemeler yapılmıştır.²⁴ Buna göre;

—Ahalisinin tamamı aynı din ve mezhebe mensup olan yerlerde ibadethane, mezarlık, hastane ve okul gibi yerlerin onarımı serbest bırakılmış, yeni yerlerin yapımı ise izne bağlanmıştı.

—Farklı din ve mezhepten insanların bir arada yaşadığı yerlerde onarım yine serbest bırakılmış, yeni yerlerin yapılması ise mülki açıdan bir sıkıntı oluşturup oluşturmayacağını tespitinden sonra devletin iznine bağlanmıştı.

Islahat Fermanı ile her bir millet ve cemaat mektep açmaya yetkili kılınmış fakat bu okulların eğitim usulü ve öğretmenlerinin tayini padişahın tayin edeceği ve içinde azınlıklardan da temsilcinin bulunacağı muhtelit bir meclisin nezaret ve teftişi altında olması hükme bağlanmıştır.²⁵

Islahat Fermanına kadar denetlenemeyen bu okullar Islahat Fermanı ile kurulan komisyon tarafından denetlenmeye başlanmıştır. Fakat bu denetimler; okulların kuruluş amacı ve çalışma esaslarıyla ilgili değil, öğretmenlerin mesleki yeterliliği ve okulun o günkü durumunu tespitle sınırlı kaldığı için bu denetlemelerle azınlık okullarının çalışmalarının devletin kontrolü altına alındığını söylemek mümkün değildir.²⁶

C-ÖZEL TÜRK OKULLARI

Türkler tarafından özel okulların açılması azınlık ve yabancı okullara göre çok sonraları, 19.y.y'ın ikinci yarısından itibaren başlamış, bu tarihten sonra ise Türk özel okullarının sayısı hızla artmış ve 1903 yılında sayıları sadece İstanbul'da 28'i bulmuştur. Bu okulların öğrenci sayıları toplamı 4500 kadardır. Bu okullar ve öğrenci sayıları şöyledir:

23 Vahapoğlu, a.g.e, s.99

24 S.Kili-S.Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**,Ankara,1985, s.15–16

25 Kili- Gözübüyük, a.g.e, s.16

26 Vahapoğlu, a.g.e, s.101–102

1903 yılında İstanbul’da Bulunan Özel Türk Okulları ve Öğrenci Sayıları²⁷

OKUL ADI	SEMTİ	TAHSİL DERECEŚİ	KISIMLARI	ÖĞRENCİ SAYISI
MEKTEBİ HAMİDİ	BEŞİKTAŞ	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	225
ŞEMSÜL MAARİF HAMİDİ	VEZNECİLER	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	225
AFİTABİ MAARİF	BEŞİKTAŞ	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	225
DARÜL EDEP	SULTAN AHMET	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	225
MEKTEBİ OSMANİ	AKSARAY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	119
DARÜL İLMİ VETTALİM	ŞEHZADEBAŞI	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	151
BÜRHANİ TERAKKİ HAMİDİ	KOSKA	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	154
ŞEMSÜL MEKATİB	FINDIKLI	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	87
HADİKAİ MARİFET	KASIMPAŞA	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	87
DARÜLFEYZİ HAMİDİ	AYVANSARAY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	314
TEŞVİKİYE	KASIMPAŞA	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	KIZ	118
MEŞRİKİ FÜYUZAT	MERCAN	İPTİDAİ	ERKEK	101
MİZANİ TERAKKİ	ÜSKÜDAR	İPTİDAİ	KIZ	11
RAVZAİ TERAKKİ	ÜSKÜDAR	İPTİDAİ	ERKEK	35
HALİLEİ MAHMUDİYE	KADIKÖY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	671
CELALBEY	KADIKÖY	İPTİDAİ	KIZ	34
HADİKATÜL MAARİF	ESKİALİPAŞA	İPTİDAİ	ERKEK-KIZ	34
MEKTEBİ TEFEYYÜZ	GEDİKPAŞA	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	EREKEK	311
SAHRAYİ CEDİD	GÖZTEPE	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	167
REHBERİ TAHSİL	VEFA	İPTİDAİ	ERKEK-KIZ	54
ŞULEİ TERAKKİ	ÜSKÜDAR	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	225
DARÜTTAHSİL	MOLLAGÜRANİ	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	172
ALTUNİ ZADE	TOPHANELİOĞLU	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	172
DARÜL İRFAN	KADIKÖY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	99
NECMİ TERAKKİ	KASIMPAŞA	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK-KIZ	148
KENZÜL MAARİF	KADIKÖY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	165
MİRATİT FEYZİ HAMİDİ	ÜSKÜDAR	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	100
NÜMUNEİ TEDRİS	KADIKÖY	İPTİDAİ-RÜŞDİYE	ERKEK	69

²⁷ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, c.IV-V, İstanbul,1974, s.940

“düzeltme”

Bazı Rumeli kentlerin de de Bulgar, Rum, Yahudi özel okullarının bulunması ve bu okulların verdiği kaliteli eğitim Türkleri de bu bölgede özel okul açmaya teşvik etmiş ve bazı özel Türk okulları açılmıştır. Bunlardan en önemlileri; Feyzi Sıbyan, Mekteb-i Terakki, Selimiye ve Feyziye adındaki Özel Türk okullarıdır.²⁸

D-II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OKUL İSTATİSTİKLERİ

Osmanlı Devleti'nde 20.y.y başlarında gayrimüslim, yabancı ve özel Türk okullarının sayısı hızla artmış ve özel okullarda okuyan öğrenci sayısı resmi okullardaki öğrenci sayısını geride bırakmıştı. II. Meşrutiyet döneminde özel okulların Osmanlı eğitim sistemi açısından ifade ettiği değeri görmek için 1911–1913 yıllarına ait okul-öğrenci istatistiklerini inceleyeceğiz

1911–1912 ve 1912–1913 yıllarına ait ihşaiyyat mecmualarına göre Osmanlı Devleti genelinde bulunan özel iptidai, idadi, taliye ve mektebi âliye okulları, öğrenci sayıları ve bu okulların milletlere göre dağılımları şu şekildedir.

1)İBTİDAİLER:

1911–1912 eğitim yılında bütün imparatorluk dâhilinde resmi iptidai okul sayısı: 3433'ü erkek, 395'i kız ve 366'sı karışık olmak üzere toplam 4194'tür. Bir yıl sonra bu sayı; 3554 erkek, 489 kız ve 479 karışık olmak üzere 4522 ye çıkmıştır. Aynı dönemdeki özel okullarla ilgili istatistikler ise şöyledir.²⁹

1911–1912 eğitim yılında ülke genelinde 6692'si Müslim, 1962'si Gayr-i Müslim olmak üzere toplam özel iptidai okul sayısı 8654'tür.1329–1330 eğitim yılında ise özel iptidai okul sayısı; Müslim 4687, ecnebi 215 ve Gayr-i Müslim 2596 olmak üzere toplam 7498'e düşmüştür.

1911–1912 eğitim yılında iptidai okullardaki öğrenci sayısı ise şöyledir.³⁰

28Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 2001, s.220

29 Şamil Mutlu, "II. Meşrutiyet Devrinde İstatistik Bilgileriyle Eğitim", **BELGELER** Türk Tarih Belgeleri Dergisi, c.XXVII, sayı 21,TTK Basımevi, Ankara, 1996.,s.133

30 Mutlu, **a.g.e**, s.133

Resmi okullarda: 243.069

Özel okullarda: 187.855

G. Müslim okullarda ise 152.744 olmak üzere toplam 582.668'dir. Bu okullara bünyesinde; ibtidai, idadi, sultani ve darü'l muallimin bulundurabilen Taliyye okullarındaki 13792 ibtidai öğrencisi de eklenirse ülke genelinde ibtidailerde eğitim gören toplam öğrenci sayısı 596.640'a ulaşmaktadır.³¹

1912–1913 eğitim yılında ise;

Resmi okullarda: 258.449

Özel okullarda: 286.381

Taliyye okullarında: 23.947 olmak üzere toplam 568.777'dir

1911–1912 senesinde ibtidailerde görevli toplam öğretmen sayısı 19.212'dir. Bu öğretmenlerden 7260'ı resmi okullar, 7389'u özel okullar ve 4563'ü Gayri Müslim okullarda görevlidir. Öğretmen sayısı 1329–1330 senesinde resmi okullarda 8270, özel okullarda ise 6840 olmak üzere toplam 15110 şeklinde kayıtlara geçmiştir.

1912–1913 senesinde mecburi eğitim çağında bulunan öğrenci sayısı 1.465.542'dir. Bu öğrencilerden 258.449'u resmi iptidailere, 286.331'i özel okullara ve 23.947'si Taliyye okullarına devam ederken **896.765** öğrenci herhangi bir okula devam etmemektedir.³²

2) İDADİLER

1911–1912 senesinde resmi idadi sayısı 53, öğrenci sayısı 7520'dir. 1912–1913 senesinde ise okul sayısı aynı kalmasına rağmen öğrenci sayısı 6970'e çıkmıştır. Bu okullarda görevli öğretmen sayısı ise; 1911-1912'de 454, 1912-1913'te 586'dır.

31 Mutlu, a.g.e, s.134

32 Mutlu, a.g.e, s.134

Özel okullarda ise; 1911–1912 senesinde Taliyye derecesindeki okul sayısı 56, öğrenci sayısı 17118, 1912–1913 senesinde ise okul sayısı 80, öğrenci sayısı 21307’dir. Bu okulların milletlere göre dağılımı şöyledir;³³

İslam:	12
Rum:	20
Ermeni:	25
Musevi:	5
Amerika:	11
Avusturya:	1
Alman:	1
Fransız:	1
Süryani:	1
Geldani:	1

Bu okullardaki toplam öğretmen sayısı 1342’dir.Taliyye derecesinde 25 okul bulunan İstanbul’da 534 öğretmen görev yapmaktadır. Bu da toplam öğretmen sayısının %40’ı demektir. Bu özel okulların 17’si II. Meşrutiyetten hemen sonra, diğerleri ise daha sonra açılmıştır.³⁴

Ayrıca Osmanlı Devleti’nde 2 tane özel yüksek okul vardır. Toplam 31 öğretmenin görev yaptığı bu okullar; Robert Kolej Mühendislik Mektebi ve Ticaret Bahriyye Kapudan Çarhcu Mektebi’dir.³⁵

Bu istatistiklerdeki bilgiler dikkate alındığında; yaklaşık bir milyon beş yüz bin öğrenim çağındaki çocuğun yarıdan fazlasının okula devam etmediği görülüyor. Okula devam edenlerin çok önemli bir kısmı da gerek Müslümanların açtığı özel okullara gerekse gayr-i Müslimlerce açılan özel okullara devam

33 Mutlu, **a.g.e**, s.136–137

34 Mutlu, **a.g.e**, s.137

35 Mutlu, **a.g.e**, s.138

ediyor ve devlet okullarında okuyan öğrenciler azınlıkta kalıyor. Özel okullar üzerinde devlet kontrolünün çok az olduğu, özellikle azınlık okullarında; kendin yap, programını kendin belirle ve okulunu kendin denetle diye özetlenebilecek bir sistem olduğu dikkate alınırsa bu durum devletin bir eğitim politikasının olamayacağını gösterir. Ayrıca daha önce bu okulların gerek çalışmalarını denetleme gerekse sayılarının artmasını engelleme adına aldığı önlemlerin beklenen sonuçları vermediği ve Osmanlı'da eğitimin azınlık ve yabancıların çoğunluğunu oluşturduğu denetimsiz özel okulların kontrolüne geçtiğini söyleyebiliriz.1911–1912 öğretim yılında ülkede bulunan okul ve öğrenci sayılarını gösteren tablo aşağıdadır.

1911–1912 Eğitim Yılına Ait Okul ve Öğrenci Sayıları³⁶

Esâmî-i Vilâyât ve Elviye-i Gayr-i Mülhaka	Bi'l-'umûm Mekâtib-i İbtidaiyye Mikdarı			YEKÜN	Bi'l-'umûm Mekâtib-i İbtidaiyye Şakirdanı			YEKÜN
	Mekatibi Umimiyye	Mekatib-i Hususiye	Mekatib-i G. Müslim e		Mekatibi Umimiyye	Mekatib-i Hususiye	Mekatib-i G. Müslim e	
İstanbul Vilâyeti	87	103	159	349	10710	4606	26619	41940
Edirne Vilâyeti	198	0	0	198	14258			14258
Erzurum Vilâyeti	196	0	0	196	9203			9203
Adana Vilâyeti	151	0	40	191	8550		4770	13320
Ankara Vilâyeti	260	18	80	357	13031	1302	7445	21778
Aydın Vilâyeti	378	46	126	550	30974	4065	15077	50116
Beyrut Vilâyeti	125	142	118	385	7054	6027	6208	19289
Bitlis Vilâyeti	73	4	56	133	2907	138	2202	5247
Haleb Vilâyeti	184	52	60	296	8773	1533	5893	16199
Hüdâvendigar Vilâyeti	227	923	93	1243	18484	32219	17147	67850
Diyârbekir Vilâyeti	81	10	0	91	2594	361		2955
Suriye Vilâyeti	137	32	0	169	2884	2748		10632
Sivas Vilâyeti	132	373	189	694	8211	16822	12666	37699
Trabzon Vilâyeti	236	1755	0	1991	11425	36569	0	47994
Kastamonu Vilâyeti	136	1106	8	1250	8080	21223	797	30100
Konya Vilâyeti	312	58	65	435	15243	27 T6	7489	25448
Ma'muratü'l-azîz	190	47	141	378	7650	1961	7831	17442
Basra Vilâyeti	31	0	0	31	950	0	0	950
Bağdad Vilâyeti	78	7	11	96	2571	698	4959	9228
Musul Vilâyeti	51	46	56	153	2134	1255	3453	6842
Van Vilâyeti	56	12	35	103	2060	216	3073	5349
Yemen Vilâyeti	96	0	0	96	2553	0	0	2553
Hicaz Vilâyeti	61	0	0	61	1024	0	0	1024
Catalca Sancağı	29	0	0	29	1391	0	0	1391
Kal'a-i Sultâniyye Vil.	51	74	30	155	3014	2419	2723	8156
Karesi Vilâyeti	80	821	95	996	6461	19464	0	26225
Kara Hisâr-ı Sahib"	57	28	6	91	3831	1473	590	5894
Kayseriyye Vilâyeti	44	0	37	81	2828	0	3889	6717
Kuds-i Serif Vilâyeti	20	267	13	300	3022	5435	1251	9708
İzmit Vilâyeti	58	457	93	608	3156	12740	0	15896
Antalya Vilâyeti	90	1	9	100	4507	78	1145	5730
Bolu Vilâyeti	95	2	17	114	6793	215	0	7008
Canik Vilâyeti	63	281	377	721	2966	10132	15739	28837
Menteşe Vilâyeti	78	22	16	116	4743	312	148	5503
Urfa Vilâyeti	24	5	32	61	758	528	1630	2916
Zor Vilâyeti	16	0	0	16	712	0	0	712
Medine-i Münevvere	12	0	0	12	559	0	0	559
'Asîr Vilâyeti	1	0	0	1	0	0	0	0
Yekûn	4194	6692	1962	12848	242069	187855	52744	82668

³⁶ Mutlu, a.g.e, s.138–139

D-OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında Avrupalı tarzda düzenleme çalışmaları Tanzimat dönemiyle başlamıştır. Hukuki alanda yapılan çalışmalarla birlikte eğitim alanında da düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve eğitim alanında hizmet görecek yeni teşkilatlar kurulmuştur. Konumuzu ilgilendiren özel okullarla ilgili ilk çalışmalar ise gayrimüslimlere okul açma ve geliştirmeyi kolaylaştıran Islahat Fermanı ile olmuştur. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu alanda yapılan en önemli çalışmadır. Bu Nizamname hem eğitim hem de eğitimin yönetimi açısından önemli düzenlemeler içermektedir. 1869 yılından itibaren Osmanlı Devleti eğitimle ilgili yaptığı bütün düzenlemelerde bu nizamnameyi esas almıştır.³⁷

1)ISLAHAT FERMANI

1856 Islahat Fermanı, Tanzimat fermanı ile ilan edilen bütün tebaanın eşitliği ilkesini gayrimüslimler lehine genişleterek güçlendirmiştir³⁸. Islahat Fermanı ile bütün cemaatlerin okul açma ve geliştirme hürriyeti yazılı hale getirilerek güçlendirilirken bu okulların eğitim biçimi ve öğretmenlerinin seçiminin padişahın tayin edeceği ve içinde gayrimüslimlerden de üye bulunacak “**Muhtelit**” bir maarif meclisinin nezareti ve denetimi altında olacağı belirtilerek okulların denetimini devlete bırakıyordu³⁹.

Islahat Fermanının kendilerine sağladığı eğitim ve kültür hürriyetinden yararlanan gayrimüslimler daha önce açmış oldukları kurum sayısını artırmış batılı devlet ve kuruluşların da desteği ile adeta bir kampanya havasında çalışarak geniş çapta bir eğitim faaliyetine başlamışlardır. Bu çalışmalar

37 M.Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, M.E.B Yayınları. İstanbul, 2005, s.117

38 N.Atıf Kansu, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul,1932, s.82

39 Kili-Gözübüyük, **a.g.e**, s.17

sonucunda ülkenin her yanında gayrimüslim cemaatlerce milli ve dini nitelikte okulların açılmasına hız verilmiştir⁴⁰.

Aslında bu ferman ile bir taraftan okul açmanın serbest olduğu belirtilerek eğitim hürriyetinin varlığı yazılı hale getirilerek garanti altına alınırken diğer taraftan hem mevcut hem de yeni açılacak okulların devlet denetimi altına alınması amaçlanmıştır. Fakat bu düzenlemeye rağmen ne yabancıların açtığı okullarda ne de gayrimüslim okullarında devlet denetimi tam olarak sağlanamamıştır.

2)1869 MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİ

Hem hususi okulları denetim altına alma hem de eğitimde yapılacak köklü bir islahatın devletin ve milletin terakkisine medar olacağı mülahazasıyla 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır.⁴¹ Şuray-ı Devletçe asrın ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanan nizamnamenin Mekatib-i Hususiye kısmı olarak adlandırılan 129 ve 130. maddelerinde; özel okulların açılış ve çalışma esasları belirlenmiş, nizamnamede belirtilen şartlar yerine getirilmedikçe okul açılmayacağı, açılmış okulların da bu şartlara uymadıkları tespit edilirse kapatılacağı belirtilmiştir.⁴²

Bu nizamnameye göre özel okullar; bazı bölgelerde cemaatler, Osmanlı Devleti vatandaşı Müslümanlar, gayrimüslimler veya yabancılar tarafından açılan ve giderleri, kurucusu olan şahıslar veya bağlı buldukları vakıflarca karşılanan ücretli veya ücretsiz eğitim veren okullar olarak tarif edilmiştir.⁴³

Bu tarife göre özel okulların denetimi devlete, kuruluş ve idaresi ise kişi veya cemaatlere aittir.⁴⁴ Maarif- Umumiye Nizamnamesi'ne göre özel okulların açılabilmesi veya açılmış olan özel okulların faaliyetlerini devam ettirebilmesi için şu şartları yerine getirmeleri gerekmektedir;

40 Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul, 1980, s.41

41 Unat, **a.g.e**, s.93

42 **Düster**, I.Tertip, II. Cilt, s.204, (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bundan sonra m.u. n olarak anılacaktır)

43 M.u.n, m.129

44 M.u.n, m.1

- 1- Öğretmenlerin elinde Maarif Nezareti veya mahalli maarif idarelerinden alınan diploma bulunması
- 2- Okullarda ahlaka ve Osmanlı Devleti menfaatlerine aykırı ders okutulmaması.
- 3- Ders kitapları ve ders programlarının Maarif Nezareti veya mahalli maarif idaresine onaylatılması
- 4- Okul açılması için İstanbul'da Maarif Nezareti'nce, taşrada mahallî maarif idaresi ve vali tarafından verilmiş “ruhsat-ı resmîye” bulunması.⁴⁵

Son ifade de yer alan “ruhsat-ı resmîye” ifadesi daha önce cemaat ruhanî reislerinin, cemaatlerine ait okulların açılmasında söz sahibi gibi davranmalarını engellemek ve devletin yetkili mercilerince verilecek ruhsatın ancak hukuken geçerli sayılabileceğinin vurgulanması amacıyla konulmuştur.⁴⁶

Bu Nizamname ile ayrıca İstanbul'da bir Büyük Meclis-i Maarif kurulması ve Daire-i ilmiye ve Daire-i İdariye olmak üzere iki kısma ayrılması ve üyelerinin;”Meclisi Maarif’in heyeti umumiyesi iki dairesi erkânıyla Şura-yı devlet ve Divanı-Ahkâm-ı Adliye azasından ve tarik-i ilmiye ve askeriye ricalinden ikişer zat ile cemaati muhtelifenin birer reisi ruhanisinden oluşması ve yılda iki defa Maarif Nezaretinin riyasetinde toplantı yapması...” hükmü getirilmiştir.⁴⁷

Üyelerinin yarısını Gayr-i Müslimlerin oluşturduğu İdari dairenin görevi; Osmanlı Devleti'nin eğitimini ilgilendiren her türlü idari işlemlerin merkezden yürütülmesi idi.⁴⁸ Bu düzenlemeler ile gayri Müslimler eğitimin yönetiminde de söz hakkı elde etmişlerdir.

Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere, yeni açılan okullar için ruhsat alma şartı getirilirken, daha önceden açılmış fakat ruhsatsız olan okullar için de ruhsat alma mecburiyeti getirilmiştir.

45 M.u.n, m.129

46 Vahapoğlu, a. g. e, s.124

47 M.u.n, m.131-132

48 M.u.n, m.138

Özel okullarda görevlendirilecek öğretmenlerin daha önceden almış oldukları diplomalarının maarif idaresince tasdik edilmesi şartını getirerek özellikle azınlık ve yabancılar tarafından açılmış olan özel öğretim kurumlarının çalıştırdığı öğretmenler arasında zararlı faaliyetleri tespit edilmiş olanların diplomalarının tasdik edilmeyerek öğretmenlik yapma veya çalıştırılma hakkının elinden alınarak bu okulların zararsız hale getirilmesi amaçlanmıştır.⁴⁹ Ders kitapları ve eğitim programlarının maarif idareleri veya maarif nezaretine onaylatılması zorunluluğu getirilerek ilgili maddede de ifade edildiği gibi bu okullarda Osmanlı Devleti aleyhine ve ahlaka aykırı eğitim verilmesinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu nizamnamede; özel okullarda okuyan çocukların disiplinsizlik veya tembellik nedeniyle dövülerek veya uygunsuz sözlerle hakaret ederek cezalandırılması da yasaklanmış ve bu çocukların talimatlara göre cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰

Maarif Nezareti gecikmeli olarak 1872 yılında bu Nizamnameyi yabancı ülke sefaretlerine göndermiş, bu nizamnameye sadece İtalya itiraz ederek; Osmanlı da bir okulları olduğunu ve bu okulun İtalyan devleti tarafından desteklendiğini ve herhangi bir müdahaleye izin vermeyeceklerini belirtmişti fakat daha sonraki yıllarda bu konuyla ilgili herhangi bir yazışmaya rastlanmamıştır. Diğer ülkeler ise ya cevap vermemiş ya da nizamnameye herhangi bir itirazları olmadığını belirtmişlerdi⁵¹.

Maarif-i umumiye Nizamnamesi ile özellikle azınlık ve yabancıların açtığı özel okulları denetim altına alma ve yeni okulların açılmasını belirli kurallara bağlayarak zorlaştırma amacı güdülse de o dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç ve dış etkenlerden dolayı yabancıların açtığı okul sayısında özellikle bu dönemde (1870–1890) azalma değil artış görülmektedir. Bu dönemde yabancılara ait okul sayılara şöyledir⁵²

Fransız Okulları:	72
İngiliz Okulları	83
Amerikan Okulları	465

49Vahapoğlu, a. g. e. s.124

50 M.u. n, m.130

51 Mutlu, a.g.e, s.7

52 Vahapoğlu, a.g.e, s.171

Avusturya Okulları	7
Alman Okulları	7
İtalyan Okulları	24
Rus Okulları(Beyrut'ta)	44
İran Okulları	2
Yunan Okulları(İzmir'de)	3

3)1876 KANUNİ ESASİ

1875 yılında Adalet Fermanı yayınlanarak bütün tebaanın eşit olduğu ve Hıristiyanlara her türlü işlerinde ve mektep açmalarında kolaylık sağlanacağı belirtilmişti. Fakat daha önce yapılan düzenlemelerde olmayan bir kısıtlama getirilerek bu haklardan sadece sadık tebaanın yararlanabileceği böyle olmayanların yararlanamayacağı ifade edilmişti.

Adalet Fermanı'nın yayınlanmasından bir yıl sonra 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe konan ve Türk Tarihinin ilk yazılı anayasası olan Kanuni Esasi ile Osmanlı tebaasından olan herkese eşit haklar getirilmiş ve açılacak Meclis-i Mebusan'da Müslüman ve gayr-i Müslim ayrımı yapılmadan nüfusa göre Osmanlı'yı oluşturan unsurların eşit temsil edilmesi hükmü getirilmiş ve böylece gayr-i Müslimler ilk defa yönetime ortak olarak çok geniş haklar elde etmişlerdi.⁵³

Kanuni Esasi ile ilköğretimin bütün Osmanlı fertleri için zorunlu olduğu hükmü getirilmiş⁵⁴, kanunlara uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşının özel ve umumi eğitime mezun olduğu belirtilerek⁵⁵ eğitim öğretim hakkı yasal teminat altına alınmıştı⁵⁶ Ayrıca ülkedeki tüm okulların devlet güvencesi ve devlet denetimi altında olduğu, eğitimde birlik ve düzenin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınacağı dini eğitimiyle ilgili eski uygulamaların geçerli olduğu ve hiçbir milletin din öğretimine halel getirilmeyeceği belirtilmiştir⁵⁷.

53 "Kanuni Esasi", **Düstur**, I.Tertip, c.4, s.4-20

54 Kanuni Esasi, m.114

55 Kanuni Esasi, m.15

56 **Düstur**, I.Tertip, c.IV, s.40; H.A.Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, İstanbul 1991, s.209

57 Kanuni Esasi, m.16

16. madde ile getirilmek istenen müşterek metod ve eğitim programlarının uygulanması hükmü ile devlete ve rejime sadık vatandaş yetiştirilmesi amaçlanmış fakat düşünüldüğü gibi uygulama fırsatı bulunamamıştır.⁵⁸

Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girmesinden sonra Osmanlı Devleti, özel okulları denetim altına almaya çalışmış fakat büyük devletlerin müdahalesi nedeniyle azınlık ve yabancı okullarda denetimi sağlayamamıştır.

Kanuni Esasi'nin de yabancı okulları denetim altına alma konusunda yetersiz kalması üzerine II. Abdülhamit, yabancılara ait özel okulları denetim altına almak için çalışma yapılmasını istemişti. Yapılan çalışmalar sonunda 21 Mart 1887 de II. Abdulhamid'e bir layiha sunulmuş ve yabancı okullarla ilgili olarak Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne bazı eklemeler yapılarak bu Nizamname'nin daha etkin olarak uygulanması istenmişti. Fakat bu layiha kanun haline getirilememiş ve uygulanamamıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne eklenmesi istenilen hususlar şöyle sıralayabiliriz;

1-Yabancı okullara gidecek Osmanlı vatandaşları önce kendi okullarında dini eğitim alıp daha sonra bu okullara gideceklerdir.

2-Devlet menfaatlerine aykırı öğretimde bulunulmaması için ders kitapları Maarif Nezaretine bildirilecektir

3-Okul kıyafetleri ahlaka ve memleket adetlerine aykırı olmayacaktır

4-Hükümetin bu okulları teftiş etmesi konusunda zorluk çıkarılmayacaktır

5-Kurucu ve öğretmenlerin suç işlememiş hüsn-i siret sahibi olması gerekmektedir.⁵⁹

II. Abdülhamid devrinde özel okullarla ilgili birçok düzenleme yapılmış fakat özellikle yabancı ve azınlık okullarını denetim altına almayı amaçlayan bu düzenlemeler devletin yaşadığı iç ve dış buhranlardan dolayı amacına ulaşamamıştır. Bu devirde özel okullarla ilgili yapılan diğer düzenlemeler şunlardır;

58 Vahapoğlu, a.g.e, s.70

59 Mutlu, a.g.e, s.10

4)RUMELİ-İ ŞARKİ'NİN NİZAMNAME-İ DÂHİLİSİ

II. Abdülhamid devrinde yapılan diğer düzenlemeler gibi bu düzenlemenin amacı da gayrimüslim ve yabancı okulları denetlenebilir hale getirerek bu okulların devlet aleyhine faaliyetlerde bulunmasını engellemektir. 1879 da hazırlanan bu nizamname ile hiçbir çocuğun eğitim kurumları yoluyla kendi dininden başka bir dini öğrenmesine izin verilmeyeceği, bu okulların maarif müdürüne bağlı olduğu ve bu okulların bağlı olduğu topluluğa mensup tanınmış kişilerin görevlendirilmesi yoluyla denetleneceği ve bu okulların kendi dilleri dışında başka bir dille eğitime zorlanamayacağı hükmü getirilmiştir.⁶⁰ Bu düzenleme ile okulların maarif nezaretine bağlı olduğu belirtilse bile okulları denetleme görevinin okulların bağlı olduğu cemaat fertlerine verilmesi devletin bu okulların faaliyetlerini kontrol altına almasını ve zararlı faaliyetlerinden haberdar olmasını engellemiştir.

5)RUMELİ-İ ŞARKİ VİLAYETİ'NİN MEBADİ-İ TEDRİS HAKKINDA KANUN

Rumeli'de bulunan özel okulların açılış ve çalışma esaslarını belirlemek amacıyla hazırlanan ve 1881 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren bu kanun ile getirilen düzenlemeler özetle şunlardır⁶¹

1-Bütün okulları denetleme yetkisi maarif müdürlerine verilmiştir.

2-Şarki Rumeli de yaşayan milletlere dilediği lisanla dilediği konuda eğitim yapma hakkı verilmiştir.

3-Okullarda dini konuların programları ve düzenlenmesinin ruhani liderlere ait olduğu tekrar belirtilmiştir.

4-Maarif Nizamnamesinin belirlediği şartları taşıyan herkesin okul açma izni verilmiştir.

60 **Düstur**, I.Tertip, c.IV, s.813-919

61 Vahapoğlu, **a.g.e**, s.126-128

“düzeltme”

5-Okutulacak kitaplar ve ders programlarının devlet okullarında uygulanan genel programa uygun olması gerektiği ifade edilmiştir.

6-Öğretmenlerin sancak Mekatib meclisine kayıtlılar arasından tayin olacağı ve bu tayinlerin kaymakam tarafından onaylanması gerektiği belirtilmiştir.

7-Okulların sancak maarif meclisinin alacağı kararla yapılabileceği, okul açmak isteyenlerin okul açmak için sancak maarif meclisinden izin almaları gerektiği belirtilmiştir.

8-Her milletin, ihtiyaç duyduğu bölgede ihtiyacını karşılayacak sayıda öğretmen okulu açabileceği hükme bağlanmıştır.

9-Bu okulların denetlenmesi amacıyla; Bulgar Ortodoks okulları için 28, Müslüman okulları için 16, Rum okulları için 3, Ermeni ve Yahudiler için birer ve Bulgar Katolik ve Ortodoksları için de birer müfettiş görevlendirileceği belirtilerek bu müfettişlerin özel okullar hakkında bilgi sahibi ve denetleyeceği okulun ait olduğu millete mensup olmak zorunda olduğu belirtilmiştir.

Bu düzenleme de özel okulları denetim altına almaktan uzaktır. Çünkü bu düzenleme ile kendi okulunu kendin yap, kendin işlet, kendi dilini ve programını kendin seç, kendin denetle diye özetlenebilecek bir sistem getirilmiştir ki bu sistem, art niyetli uygulama için eşi bulunmayacak bir fırsat olsa gerektir.

6)Vilayet-i Şahane Maarif Müdürlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimat

Özel okulların açılış ve çalışma esaslarını belirlemek ve taşra maarif müdürlerinin bu konudaki yetkilerini açıklamak amacıyla hazırlanan bu talimat 1896 yılında yayınlanmıştır. Bu talimatnameye göre maarif müdürleri, yetkileri dâhilinde bulunan resmi, hususi, ecnebi ve her türlü mektep hakkında defter

tutarak okulların derecelerini, nerede olduklarını, isimlerini, müdür ve öğretmenleri tanıtıcı bilgileri, ders programları ve ders kitaplarıyla ilgili bilgileri kayda geçerek merkezi belli aralıklarla bilgilendirirler.⁶² Bu talimatname ile özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeleri özetle şöyle sıralayabiliriz;

- Gayrimüslim okullarına ruhsatname maarif müdürleri tarafından verileceği belirtilmiştir⁶³.
- Yabancıların açacağı okulların ruhsatları irade-i seniyye ile olacağı belirtildikten sonra; bu okulların diğer okulların tabi olduğu bütün şartlara tabi olmakla beraber devletin nizamı ve hassasiyetlerine uyacakları ve teftiş konusunda zorluk çıkarmayacaklarına dair taahhütname imzalamaları⁶⁴ istenmektedir. Bu durum, devletin yabancı okulları denetlemede ve onların kanunlara uymasını sağlamada ne derece zorlandığını gösterdiği gibi devletin yeni açılacak okullarda da aynı sıkıntıyı yaşamak endişesiyle yabancıların açacağı okullara izin verme karşılığında onlardan, **izin karşılığında teftişte zorluk çıkarmama** konusunda taahhütname istemesi devletin bu okullar karşısında düştüğü acziyeti göstermesi açısından dikkate değerdir.
- Maarif müdürü; gayrimüslim okullarının müdür, öğretmen ve müstahdemlerinin görevden alınması veya göreve getirilmesinin engellenmesini müdür veya kurucudan isteme yetkisine sahip olacağı belirtilmiştir⁶⁵.
- Gayrimüslim okullarında Türkçe derslerinin öğretilmesi zorunlu olduğu hatırlatılarak okulda Türkçe derslerinin öğretilmesi için gerekli şartların oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁶
- Bütün okulların ders programları ve kitaplarının maarif müdürleri tarafından incelenerek onaylandıktan sonra kullanılabilceği belirtilmiştir⁶⁷.

62 **Düster**, I.Tertip, c.IV, s.813-919, Maarif Müdürlerinin Vezafini Mübeyyin Talimatname (bundan sonra mmvmt olarak anılacaktır)

63 MMVMT, m.31

64 MMVMT m.39

65 MMVMT m.33

66 MMVMT, m.34

67 MMVMT, m.37

Devlet bu okulların çalışmalarından duyduğu kaygı ve rahatsızlıktan dolayı bu okulları denetlenebilir hale gelmesi getirmek için; bu okulların önceden ruhsatlı olup olmadığı, eğitimin ruhsatname ve talimatlara uygun yapılıp yapılmadığı, öğretmenlerin diplomalarının bulunup bulunmadığı, kitapların ruhsatnamede belirtilen kitaplar olup olmadığı, kitaplar haricinde zararlı eğitim ve telkin yapılıp yapılmadığı, tasdik edilmiş programda belirtilen ders saatlerine uyulup uyulmadığından tarih ve coğrafya kitapları ile haritalar üzerinde tahrifat yapılıp yapılmadığına kadar inceleme her konuda maarif müdürlerinin inceleme yapmasını istemiştir⁶⁸.

- Gayrimüslim okullarında görevlendirilecek öğretmenlerin, yabancı okullardan mezun olanlar yerine ülke içindeki resmi okullardan mezun olanlar arasından seçilmesinin tercih edilmesi gerektiği belirtilerek yabancı okullardan mezun olanların diplomalarının, onların güvenilir oldukları kanaati oluşursa hükümet tarafından tasdik olunacağı ve bundan sonra bu öğretmenlerin okullarda görevlendirilebileceği belirtilerek⁶⁹ yabancı okullara ve bu okul mezunlarına devletin güvenmediği açıkça ortaya konmuştur.
- Gayrimüslimler adına yeni bir okulun açılması için; o bölgede kurucunun bulunduğu din ve mezhebe mensup halkın bulunması ve okula ihtiyaç oluşturacak nüfusa çoğunluğuna sahip olması gerektiği ve mevcut olmayan millet, mensubu olmayan din ve mezhep adına siyasi maksatlarla açılacak okullara izin verilmeyeceği belirtilmiştir⁷⁰.
- Sulh ve nizamın sağlanması, devlet menfaatlerine aykırı, İslam ve mukaddes değerler aleyhine yabancı politikalara hizmet eden kitap ve yayınların okula sokulması konusunda ve öğrenciler arasında fesat çıkarmayı amaçlayan müdür, kurucu, öğretmen ve hademe hakkında maarif müdürünün gerekli tahkikatı yaparak nezaret ve hükümete bilgi vereceği de hükme bağlanmıştır⁷¹.

68 MMVMT m.38

69 MMVMT m.39

70 MMVMT m.47

71 MMVMT m.51

Bu talimatname aslında devletin azınlık ve yabancılara hiç güvenmediği ve bu okulların faaliyetleri hakkında ciddi kaygılar duyduğunun belgesidir. Fakat devlet devrin siyasi şartları gereği bu okulların faaliyetlerine son verme gücü ve yetkisini kendinde bulamadığından dolayı onları denetim altına almaya çalışmış fakat bu okulların hızla çoğalmasını sağlayan siyasi şartlar, denetlenmesini de mümkün kılmadığından dolayı ne gayrimüslim okulları ne de yabancı okullar tam olarak devletin kontrolü altına alınamamıştır.

1914 yılına gelindiğinde I.Dünya Savaşı şartlarından da yararlanılarak **Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname** yayınlanarak Teftiş Heyeti oluşturulmuş ve tüm resmi ve özel okulların her türlü faaliyetlerinin bu heyet tarafından denetleneceği hükmü getirilmiştir.⁷²

7)MEKATİB-İ HUSUSİYE TALİMATNAMESİ

1914 yılında I. Dünya Savaşının başlamasından sonra Osmanlı Devleti tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırarak yabancı okulların hukuki dayanağını ortadan kaldırmış ve 18 Kasım 1914'te Meclisi Vükela'da alınan karar gereği yabancı okullara el koymuştu. Meclis- Vükela'da alınan 25 maddelik bu kararın özel okulları ilgilendiren 18. Maddesi şöyledir: *“Düvel-i Muhasıma ve tebeasına mensup umum müessesatı tedrisiyye ilga ve tahliyye ve binaları icabına göre hükümete istimal edilecek ve erkân ve müstahdemi memleket haricine ihraç olunacaktır. Müessesatı saireden yalnız kilise ve hastane ve eytemhane bu hükümden müstesna olup kiliseler fenafi's sabık ibadete hasr olunacak ve eytemhane ve hastahane hükümeti seniyye tarafından doğrudan doğruya veya bil vasıta idare olunacaktır.”*⁷³

Yukarıda ifade edilen hükme göre Osmanlı Devleti; kendisi ile savaş halinde olan düşman ülkelere ait tüm eğitim kurumlarını ilga etmiş ve hükümet tarafından el konulan bu kurumlarda çalışanlar ise yurt dışına çıkarılmışlardır.

1914 yılında kapitülasyonların kaldırılması kararından sonra Hükümet, sıkıntısını çektiği fakat kapitülasyonlardan dolayı tedbir alamadığı yabancı okullar ve gayrimüslim okullarıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler içeren bir

72 Vahapoğlu, a.g.e, s.137

73 Mutlu, a.g.e, s.23

talimatname yayınladı. 1915 yılında yayınlanan ve yerli, yabancı tüm özel öğretim kurumlarının açılış ve çalışma esaslarıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler içeren **Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi** 45 madde ve bir geçici maddeden oluşmaktadır⁷⁴. Bu talimatname ile getirilen düzenlemeleri şöyle özetleyebiliriz;

—Özel okulların tanımı yapılarak özel okulların; masrafları şahıslar ve hükümetçe tanınmış Türkiyeli cemaat, cemiyet ve şirketler tarafından karşılanan kurumlar olduğu belirtilmiş ve daha önce bu kapsamda değerlendirilmeyen dershanelerin de özel okul statüsüne alındığı belirtilmiştir.⁷⁵

—Yabancı cemaat, cemiyet ve şirketlerin okul açmaları yasaklanmış⁷⁶ fakat yabancı şahısların okul açmalarına bazı şartlarla izin verilmişti. Buna göre bir yabancının okul açabilmesi için; o şahsın vatandaşı olduğu ülkenin de Türklerin bu ülkede okul açmasına izin veriyor olması ve okul açılacak yerde o ülke vatandaşlarından okula ihtiyaç oluşturacak bir nüfus potansiyeli bulunması gerektiği belirtilerek mütekabiliyet esası ve ihtiyaç şartı getirilmişti.⁷⁷

— Hükümetçe tanınmış Türkiyeli cemaatler tarafından açılacak okulların, o cemaate mensup nüfusun sakin buldukları yerlerde ve ihtiyaç ölçüsünde inşa edileceği ve bu okulların gürültülerinin diğer okul ve cemaatleri rahatsız etmeyecek derecede onlardan uzak olması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁸

— Türkçe dışında bir dille eğitim verecek olan okullarda Türkçe, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası dersleri ilk defa zorunlu hale getirilmiş, Türkçenin, ilkokulda haftada 4 saatten, diğer kademelerdeki okullarda ise 2 saatten az olamayacağı belirtilerek bu okullarda Türkçenin öğretilmesi sağlanmaya çalışılmış, Osmanlı Tarihi ve coğrafyası derslerinin okulun eğitim dilinde anlatılabileceği belirtilmiştir⁷⁹

74 “Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi”, **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**, c.II, Ankara, 1960, s.275-276 (Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi bundan sonra MHT olarak adlandırılacaktır)

75 MHT, m.1

76 MHT, m.2

77 MHT, m.4

78 MHT, m.3

79 MHT, m.6

—Türkiyeli şahıs, cemaat, cemiyet ve şirketler tarafından açılan özel okullarda yabancı müdür ve öğretmen çalıştırmak için Maarif Vekâletinden izin alma şartı getirilmiştir.⁸⁰

—Özel okulların, buldukları bölgedeki mülkiye memurları, maarif müdür ve müfettişleri, sıhhiye müfettişleri ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nda belirtilen memur ve meclis üyelerince de denetlenebilecekleri belirtilmiştir.⁸¹

—Özel okul açılabilmesi için ruhsatname alınması şartı getirilerek önceki dönemde olduğu gibi ruhsatsız ve izinsiz açılan okulların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ruhsatname için; kurucular Türkiyeli ise bu ruhsatname onun tarafından, Türkiyeli cemaat, cemiyet ve şirketlerden biri ise cemaat reisleri veya şirket müdürü tarafından valilere, yabancıların ise Maarif Vekâletine müracaatta bulunması gerektiği belirtilerek yabancılar ruhsat verme yetkisinin bakanlığa ait olduğu hükmü getirilmiştir.⁸²1869 yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde okul açmak için; İstanbul'da Maarif Nezareti'ne, taşrada ise mahallî maarif idaresi ve valiye müracaat edilmesi yeterli görülmüşken, Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde yabancıların açacağı okullarda ruhsat yetkisinin doğrudan bakanlığa verilmesiyle yabancıların okul açması zorlaştırılmış ve merkezi yönetimin iradesi dışında yabancı okul açılması engellenmeye çalışılmıştır.

—Eğitime başlama izni alındığı tarihten itibaren iki sene içinde mazeretsiz olarak okul açılmaması veya açıldıktan sonra mazeretsiz iki yıl eğitime ara vermesi durumunda ruhsatnamenin iptal edileceği hükmü getirilmiştir.⁸³

—Bir şahsın birden fazla okul kurabileceği fakat bir kimsenin birden fazla okulda müdürlük yapamayacağı belirtilmiştir.⁸⁴

—Osmanlı vatandaşı cemaatlerce(gayrimüslimler) açılacak özel okullarda ruhani liderler kurucu olarak bulunabileceği fakat ruhsatnamenin manevi lider adına değil sorumlu müdür adına verileceği belirtilmiştir.⁸⁵

80 MHT, m.8

81 MHT, m.10

82 MHT, m.11

83 MHT, m.13

84 MHT, m.14

85 MHT, m.15

—Yeniden okul açmak veya okulu genişletmek isteyenlerin valilere müracaat edeceği belirtilmiştir.⁸⁶

—Özel okul açmak isteyenlerde, iyi hal sahibi olma ve cinayet veya namus suçundan mahkûm olmamış olma şartı aranacağı belirtilmiştir.⁸⁷

—Özel ilkokullarda müdür veya öğretmen olmak isteyenlerin Mekatibi taliye, darulmuallimin veya darülmuallimatı iptidaiyeden mezun veya tedrisatı iptidaiye meclislerinden birinden ehliyetnameli olmaları şartı getirilmiş fakat devletçe tanınmış cemaatler tarafından açılan azınlık ilkokulları için ruhani reisleri tarafından verilip Maarif idarelerince onaylanmış ehliyetnamelerin yeterli olduğu belirtilerek gayrimüslim okullarına ayrıcalık tanınmıştır.⁸⁸

—Bütün özel okulların, ruhsatlı olup olmadığı, öğretmenlerinin diplomalarının bulunup bulunmadıkları ve eğitimin okul müdürleri tarafından maarif idarelerine bildirilen program ve kitaplara uygun yapılabildiği, künye ve sicil defteri tutulup tutulmadığı, sağlık kurallarına uyulup uyulmadığı, adâb ve genel ahlaka aykırı eğitim ve telkinat yapılabildiği hususlarında teftiş olunacağı belirtilmiştir⁸⁹, müfettişlerin herhangi bir zaman veya izne bağlı olmaksızın teftiş için her zaman okula girebileceği hükme bağlanmıştı.⁹⁰

Talimatnamenin cezalar bölümünde ise;

—Bir din ve mezhebe ait eğitim yahut merasim ve kurallara iştirake o din ve mezhebe mensup olmayan öğrenciyi teşvik etmek veya zorlamak yasaklanmış⁹¹

—Nizama muhalefet veya talimatlara uymamaktan dolayı bir okulun idareten kapatılmasına Maarif Müdürünün bilgisi dâhilinde vali tarafından karar verileceği ve bu karara 15 gün içinde itiraz edilebileceği belirtilmişti.⁹²

86 MHT, m.22

87 MHT, m.24

88 MHT, m.25

89 MHT, m.35

90 MHT, m.36

91 MHT, m.37

92 MHT, m.41

Talimatnameye bir de geçici madde eklenerek; mevcut özel okullardan Türkiyeliler tarafından açılmış olan ve henüz ruhsatı bulunmayan okulların bu talimatnamenin neşri tarihinden itibaren üç ay içinde bu talimatname gereği ruhsatname almaya, yabancı şahıs, cemiyet ve şirketler tarafından açılmış olup yabancılara tanınan imtiyazların kaldırılmasından dolayı tanzim ve tamim olunan talimatname dairesinde hareket etmemiş olanların da bu müddet zarfında ruhsatname almaya veya izin fermanlarını onaylattırmaya mecbur oldukları belirtilerek Maarifi Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesi gereği kanunlara uymayan okulların kapatılacağı belirtilmişti.

Bu nizamname ile Türk, azınlık ve yabancıların açmış olduğu ve açacağı özel okullarla ilgili kuruluş, çalışma, müfredat, teftiş ve disiplin işleriyle ilgili esaslar belirlenmiş ve özellikle yabancı okulların sahip olduğu imtiyazlar ortadan kaldırılarak tüm okullar üzerinde devlet denetimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nizamname ile yabancıların okul açması oldukça sınırlandırılmıştı. Bununla da yetinmeyen devrin yöneticileri, I. Dünya Savaşı sırasında birçok düşman ülke okuluna el koymuş fakat savaştan mağlubiyetle ayrıldığından dolayı Mondros Mütarekesi ile birlikte bu okullar yeniden açılmaya başlamıştı.

Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi Cumhuriyet döneminde de yapılan küçük değişikliklerle uzun süre yürürlükte kalmıştır.⁹³

D-MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÖZEL OKULLAR

I.Dünya savaşının başlamasından sonra yayınlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile özel okulların açılış ve çalışma esasları en ince ayrıntısına kadar belirlenmişti, birçok azınlık ve yabancı okul bu kurallara uymadığı veya zararlı faaliyetlere katıldığı gerekçesi ile İttihat Terakki hükümeti tarafından kapatılmış, bazılarında da el konulmuştu. Fakat Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve Osmanlı topraklarının işgal altına girmesinden sonra birçok okul yeniden açılmıştı. Milli mücadele döneminde işgal güçleriyle işbirliği yapan bu

93 Mutlu, a.g.e, s. 25-30

okulların amaç ve çalışmalarını göstermesi açısından Atatürk'ün Nutuk'taki şu ifadeleri çok önemlidir.

“Mütarekeden sonra, bütün Rumların Yunanlılık amal-i milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Etnik-i Hetairia Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan Müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükümetlerin silahlarıyla maddeten takviye ve teşci edilen bu havalideki Rum kütlesi de müstakil bir Pontus Hükümeti teşkil etmek emeline düştü....”⁹⁴

Yine dönemin Genelkurmay Başkanı İsmet Paşanın 25 Eylül 1920'de TBMM'de yapmış olduğu şu konuşma da yabancı okulların amaç ve faaliyetlerini ortaya koymasından önemlidir:

*“Mazuratıma Ayıntab mıntukasındaki harekâtı arz ederek hitam vereceğim. Ayıntab mıntukasında son bir buçuk ay zarfında pek mühim fedakârlıklar cerayan etmiştir. Fransızlar Ayıntabı bilhassa hedef ittihaz ederek mühim kuvvetlerle ilerlediler. Bir aralık Ayıntabı kendileri muhasara ederek vaziyete tamamen hâkim kaldılar. Ayıntab civarında Amerikan mektebi, kolejleri vardır. Bu Amerikan kolejleri, Fransızların bugün üssülharekesidir. Bizim canımızı yakmak için ve ahalimizi öldürmek için Amerikan mekteblerini üssülhareke ittihaz ediyorlar. Taarruz ederler ve oraya top yerleştirirler, anbar olarak kullanırlar. Hâsılı mektep değil, memleketimiz içinde bir kale olarak inşa olunmuş zan olunur. Bu üssülharekeye istinat derek, Fransız kuvvetleri, Nizibe kadar huruç yapmışlardır...”*⁹⁵

1921 yılında meydana gelen bir olay da bu okulların gerçek yüzünü ortaya koymuş ve bazı okulların faaliyetlerine son verilmiştir. Merzifon Amerikan Koleji'nde görevli Türk öğretmenlerden Zeki Ketani kışkırtmalar sonucu öldürülmüş, bunun üzerine okulda yapılan aramada okulun Pontus Rumları hesabına çalıştığını ortaya koyan belgeler bulunmuş ve Merzifon Amerikan Koleji kapatılmıştır.

⁹⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk* (1920–1927), c.II, İstanbul 1993, s.626

⁹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:1, İçtima: 1, c.IV, s.296–297; Ali Rıza Cihan, *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920–1973*, c. I, Ankara, 1973, s.37–38

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere gayrimüslimler, kendi okulları ve yabancı okullarda Osmanlı aleyhtarı duygularla yetiştirilmiş, işgalden sonra da düşman devletler tarafından silahlandırılarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettirilmişlerdi. Bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okulların; devleti işgal etmek ve parçalamak isteyen işgal güçleri için öncü birlik vazifesi gördüğünü söylemek mümkündür.

E- LOZAN ANTLAŞMASINDA ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER

Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'de bulunan azınlıklar konusu karşı tarafın üzerinde en çok durduğu konulardan birisi olmuş ve bu devletler kendi ülkelerinde olumlu kamuoyu oluşturabilmek ve taleplerini meşru hale getirebilmek için “Anadolu’da ezilen Hıristiyan halkın haklarının iadesi” sloganını kullanmışlardı. Türk heyeti ise azınlıkların himayesi adı altında içişlerine karışıldığı ve azınlıkların da bundan cesaret alarak bağımsızlık ideali ile siyasi teşkilatlanmalara girdiği gerekçesi ile azınlıklar konusunda taviz verilmeyeceğini belirtmişti. Yapılan görüşmeler sonucunda anlaşmaya varılmış ve azınlıklarla ilgili bölüm, azınlıkların korunması başlığı altında toplanmıştı. Türkiye, Lozan’da kabul ettiği bu hükümleri asli kanunlar şeklinde tanıyacağını ifade ederek hiçbir kanun, nizam ve resmi işlerin buna aykırı olmayacağını taahhüt etmişti.⁹⁶ Lozan Antlaşması’yla kabul edilen hükümlere göre;⁹⁷

—Gayri Müslim azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve teminattan faydalanacaklar, bunlar bilhassa masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesatı hayriye, diniye veya ictimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe öğrenmek ve dini ayinlerini serbestçe yapmak hususlarında müsavi hukuka malik olacaklardı.⁹⁸

96 Vahapoğlu, a.g.e, s.191

97 **Düstur**, III. Tertip, c.V, İstanbul 1931, s.38–39

98 “Lozan Antlaşması”, **Düstur**, III. tertip, c.V, İstanbul, 1931, s.38–39

—Genel öğretim konusunda Türk Hükümeti Müslüman olmayan vatandaşların önemli oranda yerleşmiş oldukları kentler ve kasabalarda, bu vatandaşlarının ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim görmelerini sağlamak üzere gerekli kolaylığı gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Gayri Müslim azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli oranda mevcut oldukları şehirlerde veya kazalarda devlet bütçesi, belediye veya diğer bütçeler tarafından terbiye din ve hayır maksadıyla tahsis edilen meblağdan bu azınlıklara da hak ettikleri miktarda hisse ayrılacaktır. Mezkûr hisse kurumun sahibi veya yetkilisine teslim edilecektir.⁹⁹

Bu hükümlere göre azınlıklar; okul açma, idare etme, müfredatını belirleme, dillerini öğretme ve dini ayinler tertip etme konularında serbest olacaklardı. Türk hükümetinin; devlet bütçesi, belediye veya diğer bütçelerden eğitim kurumlarına tahsis edeceği paradan bu kurumlar da diğer özel Türk okulları ile aynı oranda pay alacaklardı. Türk hükümeti ise bu okullarda Türkçeyi zorunlu kılma yetkisine sahip olacaktı.

Bu antlaşma ile Türk hükümeti azınlıkların açacağı okullara izin vereceğini ve bu okullara diğer özel Türk okullarıyla aynı muameleyi yapacağını taahhüt etmiş, özel Türk okullarına devlet veya belediye bütçesinden bir pay ayrılması durumunda azınlık okullarına da bu bütçeden yardım yapılacağını belirtmişti.

Lozan Konferansı'nda tartışılan konulardan birisi de Türkiye'deki yabancı okullar konusu olmuştu. Birinci tur görüşmelerde bu konuda bir antlaşmaya varılamamıştı. Çünkü itilaf devletleri mütareke döneminde açılanlar da dâhil bütün okulların tasdik edilmesi, eski imtiyaz ve muafiyetlerin devam etmesi ve diğer devletlere de aynı imtiyazların verilmesini istiyorlardı. Özellikle Fransızlar önceden elde ettikleri ayrıcalıkları devam ettirmek ve okulların sayısını artırmak istiyorlardı.

99 Lozan Antlaşması m.41

Türkiye, bu ülkelerin kapitülasyonlarla elde ettikleri imtiyazların devamını istemeleri karşısında kapitülasyonların kaldırılmış olmasını da gerekçe göstererek bu istekleri reddetmişti. Türkiye, bu okulların ülke aleyhine zararlı fikirler telkin etmeleri veya dini propaganda yapmalarını istemediğinden dolayı bu okulları devlet denetimi altında tutmak istiyordu. Yapılan uzun görüşmeler sonunda Türkiye'deki yabancılara ait kurumların varlığı, kanunlara uymaları ve dini propaganda yapmamaları şartıyla Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İsmet Paşa tarafından İngiltere, Fransa ve İtalya'ya gönderilen mektuplarla tanınmıştır.¹⁰⁰

24 Temmuz 1923 tarihinde İsmet Paşa tarafından gönderilen mektuplarda şöyle deniyordu.

“Ekselans,

Lozan da bugünkü tarihle imza olunan İkamet Mukavelesine atfen ve mezkûr mukaveleye raptedilecek olan Beyannamenin mektuplarla tebdili hakkında birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli celsesinde müttehaz kararına tevfikân Türkiye’de 30 teşrinievvel 1914 tarihinden mukaddem mevcudiyeti musaddak ve Fransa’ya (İngiltere’ye, İtalya’ya) mensup müessesatı mezhebiye tedrisiye, sıhhiye ve hayriyenin mevcudiyetini tanıyacağını ve bugün imza edilen Muahedeyi Sulhiye tarihinde Türkiye’de fiilen mevcut sair Fransız (İngiliz, İtalyan) müessesatı mümasilesinin vaziyetlerini nizama tevfik etmek üzere hayırhahane tetkik edeceğini Hükümetin namına beyan ile kesbi şeref eylerim.

Her nevi mükellefiyatı maliye noktai nazarından baladaki müessesat, Türk müessesatı mümasilesiyle müsavi muameleye mazhar edilecek ve işbu müessesat hakkında cari olan nizamı amme ahkâmıyla kavanin ve nizamata tabi olacaktır. Maahaza şurası mukarrerdur ki Türk hükümeti işbu müessesatın şeraiti faaliyetini ve mekteplere gelince tedrisatın ameli teşkilatını nazarı itibara alacaktır.

Tazimatı ihtiramkaranemin teminatını kabul buyurmanızı rica ederim”¹⁰¹

100 Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar*, Ankara, 1999 s.15–16

101 *Düştur*, III. Tertip, c.V, İstanbul 1931, s.290–299

Bu mektup ile Türkiye, 30 Ekim 1914'ten önceki Fransız, İngiliz ve İtalyan varlıklarını tanıyor ve bu kurumlara mali açıdan Türk müesseseleri ile eşit davranılacağını fakat bu kurumların da faaliyetlerini kanunlara uygun ifa etmeleri gerektiğini ifade ediyordu. Bu uygulamadan diğer devletler de istifade etmiş ve kanunlara uyan yabancı müesseselere dokunulmamış, kanunları ihlal eden bazı kurumların faaliyetleri ise durdurulmuştu.

Lozan Antlaşması'nda yer alan bu mektuplarla Türkiye, sadece Fransa, İtalya ve İngiltere'ye ait 30 Ekim 1914'ten önce varlığı tanınmış olan din, eğitim, sağlık ve yardım kuruluşlarını tanımıştır. Her ne kadar Lozan Antlaşması'yla sadece mektup verilen bu üç ülkeye okullarını devam ettirme hakkı verilmişse de, 1914'ten önce açılan diğer ülkelerin okullarının da faaliyetlerini devam ettirmelerine izin verilmişti.

II. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ YAPILAN DÜZENLEMELER

Atatürk, Bağımsızlık Savaşı sonuca ulaşmadan eğitim işleriyle uğraşmıştı. Biliyordu ki tam bağımsız olmanın ve bağımsız kalabilmenin yolu eğitimden geçmektedir¹⁰². Bu anlayışın gereği olarak bir taraftan Kurtuluş Savaşı devam ederken O, 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştı. Bu kongreye yurdun her tarafından öğretmenler katılmıştı. Kongrenin gündemini" istatistikî bilgiler, nüfusun unsurlara göre taksimi, okulların sayısı ve dereceleri, okul binaları, öğretmen sayısı, öğretmenlerin dereceleri, öğrenci sayısı, öğrenci velilerinin meslekleri, kız okulları ve sayısı, Meşrutiyetten beri ülkenin maarifinde meydana gelen değişim, yabancı ve özel okulların durumu, ziraat ve sanayi mekteplerinin hâli, sıbyan mektepleri, mahalli maarifin inkişafı için düşünülen hususlar gibi konular oluşturmuştu.¹⁰³

Maarif Kongresi, önceden kararlaştırıldığı kadar bir süre çalışmadığı gibi, gündemindeki konuların hepsini inceleyememiş, incelenen konular da yeterli bir derinlikte ele alınamamıştı. Bunun nedeni, savaşın bütün şiddetiyle devam etmekte olmasıdır.

Bu kongrenin asıl önemi alınan kararlardan çok, bir ölüm kalım savaşının devam ettiği bir dönemde Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin tartışılmasıdır. Atatürk'ün açış konuşmasında yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerini ortaya koyması ve milli eğitimden bahsetmesi topluma güç ve umut vermiştir.

Milli mücadelenin zaferle neticelenmesi ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni Türk devletinin bağımsızlığı tüm dünya tarafından tanınmıştı. Bundan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi Türk toplumunu; milli, laik ve çağdaş bir yapıya kavuşturmaktı. Bu amaçları

102 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II, Ankara, 1959, s.198

103 http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/heyeti_ilmkiye

gerçekleştirmek için her alanda köklü inkılâplar yapılmıştır.¹⁰⁴ Eğitim alanında atılacak adımları ve yapılacak inkılâpları belirleyerek Türk devletinin eğitim politikasını belirlemek amacıyla da Mustafa Kemal'in isteğiyle Heyet-i İlmiye Toplantıları tertip edilmiş ve bu toplantılar sonucunda eğitimle ilgili çok önemli kararlar alınmıştır.

A-HEYET-İ İLMİYE TOPLANTILARI VE MAARİF KONGRELERİ

Heyet-i İlmiye toplantıları, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitim politikalarının belirlendiği, eğitim meselelerinin, tanınmış eğitimcilerin düşünce ve tecrübelerinden yararlanılarak tartışılıp karara bağlandığı ve belli bir uygulama gücü olan ilmî toplantılardır. Heyet-i İlmiye Toplantıları, 15 Temmuz 1923'te başlamış ve 1926 yılına kadar üç defa yapılmıştır.¹⁰⁵

Birinci Heyet-i İlmiye Çalışması; 15 Temmuz -15 Ağustos 1923 tarihleri arasında yapılmıştır. Toplantının gündeminde Milli eğitim, Milli kültür, milli müzik, dil ve edebiyat, milli tarih ve coğrafya enstitülerinin kurulması, milli büyük sözlük hazırlanması gibi birçok konu vardı.

İkinci Heyet-i İlmiye Çalışması: Eğitim ve kültür sorunlarını görüşmek üzere Ankara'da 1924 yılında yapılmış ve bu toplantıda çok önemli kararlar alınmış, bu kararların büyük çoğunluğu uygulamaya da geçilmişti. Toplantıda alınan önemli kararlar şunlardır;

- İlkokulda öğretim süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi
- Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm hâline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olması, böylece orta öğretimin yedi yıldan altı yıla indirilmesi
- Öğretmen okullarının öğretim sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması
- İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi

104 Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, Makaleler IV, İletişim Yay. İstanbul 1991, s.19-20

105 http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/heyeti_ilmiye

—Ders kitaplarının yazdırılması

Üçüncü Heyet-î İlmiye Çalışması: Gelişmekte olan eğitim örgütünün sorunlarını tartışmak amacıyla 27 Aralık 1925'te toplanmıştı. Bu toplantıda alınan en önemli karar Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması olmuştur. 22 Mart 1926 tarihinde yayımlanan 789 sayılı "Millî Eğitim Teşkilatına Dair Kanun" ile Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılarak yerine Dil Heyeti ve Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuş böylece Heyeti İlmiye Toplantısında alınan bu karar uygulamaya geçmiştir. Bu tarihten sonra Heyeti İlmiye Çalışmaları yerini Maarif Kongrelerine bırakmıştır.

Maarif Kongresi 1950 yılına kadar iki defa toplanmış, I. Millî Eğitim Şûrası'nda (17–29 Temmuz 1939) “tek tip kitap (Devlet Kitabı)” sistemine gidilmesi teklif ve kabul edilmişti.¹⁰⁶ 1943'te toplanan II. Maarif Şûrası'nda ise ilkokul ve ortaokul ders kitaplarını yetersizliği üzerinde durulmuş ve öğretmenlere yardımcı kılavuz ve kitaplar sağlanması kararlaştırılmıştı¹⁰⁷

B-ÖZEL OKULLARLA İLGİLİ KANUN, YÖNERGE VE DİĞER DÜZENLEMELER

1-TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU (1924 ANAYASASI)

1921 anayasası savaş şartlarında hazırlandığından dolayı eğitim konusuna hiç değinmemiş sadece devlet yönetimiyle ilgili temel esasları belirlemişti. 1924 anayasası ise bağımsız Türk Devleti'nin hazırladığı bir anayasa olduğu için hemen her alanda yeni düzenlemeler getirmişti. Eğitim alanında getirilen düzenlemeye göre; “Hükümetin nezareti ve murakabesi altında kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.”¹⁰⁸ Bu hüküm ile resmi ve özel her türlü eğitim kurumuna izin verilerek eğitim özgürlüğü ve eğitimin gelişmesinin önü açılmış fakat bu kurumların devletin denetimi altında olacağı ve her türlü eğitimin kanunlar çerçevesinde yapılabileceği belirtilerek azınlık ve yabancıların

106 Birinci Maarif Şûrası (17 – 29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.632–637

107 Birinci Maarif Şûrası (17 – 29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.632–637

108 Düstur, III. Tertip, c.V, s.576

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi devletin denetimi dışında kurum açma ve faaliyet gösterme imtiyazına sahip olamayacağı açıkça belirtilmişti. Anayasanın bu hükmüne dayanarak daha sonraki yıllarda özel okulların açılışı, müfredatı, denetlenmesi vb tüm alanlarda yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1924 anayasası ile ilköğretimin Türk vatandaşları için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu hükmü de getirilmiştir.¹⁰⁹

1924'ten itibaren Türk Hükümeti bir taraftan özel eğitim kurumlarını denetim altına almak amacıyla düzenlemeler yaparken bir taraftan da eğitimi lâikleştirmeyi amaçlamıştır. TBMM, ülkede hiçbir din ya da mezhebin kendi propagandasını yapmasını istemiyordu. Yeni Türk devletinin eğitim ilkelerine göre din konusunda okullar ister yerli ister yabancı olsun tarafsız olmalı ve okullardaki tek amaç, çağdaş bir eğitim vermek olmalıydı. Bu amacı gerçekleştirmek için 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu çıkarılmıştır.¹¹⁰

2-TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU

Atatürk döneminde eğitim-öğretim alanında yapılan en önemli inkılâp; Tevhid-i Tedrisat kanunudur. Bu kanun ile Türkiye dâhilindeki bütün eğitim kurumları maarif vekâletine bağlanmıştır.¹¹¹ Böylece Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan tüm medrese ve okullar da Maarif Vekâletine devredilmişti.¹¹² Tevhid-i Tedrisat Kanununu'nun kabul edilmesinden sonra 11 Mart 1924 tarihinde de Medreseler kapatılmış, böylece Osmanlı Döneminden beri devam eden ikilik ortadan kaldırılarak eğitim kurumları tek bir bakanlığa bağlanmıştı. Eğitimde laiklik ve milliliğin esas alındığı bu dönemde yeni nesillerin devletin temel ilkeleri doğrultusunda yetişmesi yeni Türk devletinin eğitimdeki temel amacı olmuştur.¹¹³ Mustafa Kemal TBMM'de yaptığı bir konuşmasında bu konuya değinerek şöyle demiştir; "Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde, tam bir vuzuh ve

109 **Düstur**, III.Tertip, c.V, s.577

110 Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitim**, Ankara 1982, s.49-61

111 "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" **Düstur**, III. tertip, c.V, s.322.; **Maarifle ilgili kanunlar**, İstanbul 1940 s.14-15

112 **Düstur**, III. tertip, c.V, s.322

113 Sezer, **a.g.e**, s.20-21

hiçbir tereddüde mahal vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır. Bu siyaset; her manasıyla milli bir mahiyette irae olunabilir...”¹¹⁴

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ile başlayan eğitimde laikleşme 1926'dan sonra müfredat programlarına yansımaya başlamış, 1927'de din dersleri önce zorunlu olmaktan çıkarılarak seçmeli ders haline getirilmiş, 1930 yılında şehir,1939 yılında ise köy ilkokul programlarından tamamen çıkarılmıştır.¹¹⁵

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve medreselerin kapatılmasıyla Türk Hükümeti, Türk okullarını dini eğitim veren okullar konumundan çıkarırken ülkede bulunan azınlık okulları ve yabancı okulları bundan muaf tutamazdı. Türkiye, ülkede hiçbir din ya da mezhebin kendi propagandasını yapmasını istemiyordu. Din konusunda okullar ister yerli ve ister yabancı olsun tarafsız olmalı ve okullarda tek amaç, çağdaş bir eğitim vermek olmalıydı. Türk Hükümeti medreseleri kapatmayı dahi göze almışken, yabancıların dinî eğitim veren okullarına karşı duyarsız olması mümkün değildi. Bu nedenle azınlık ve yabancı okullarda da eğitimin din ile ilişkisinin kesilmesi için düzenlemeler yapılmış ve bu okullarda da dini propaganda yasaklanmıştı.¹¹⁶

Devletin resmi ve özel tüm okullardaki; genel eğitimi dini eğitimden ayırıştırma ve millileştirme gayretine rağmen bazı yabancı okullarda Türk Devleti aleyhinde propaganda yapan yayınlara izin verildiği, dinî sembol ve resim bulundurmaya devam edildiği gibi tespitler üzerine bunları önlemek ve Tevhid-i Tedrisat ile başlayan eğitim yeniden şekillendirme çabalarının da bir gereği olarak 1924, 1925 ve 1926'da genelgeler yayınlanarak okullarda bazı düzenlemelerin yapılması istenmiştir.

114 Sezer, **a.g.e**, s.20-21

115 Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1993, s.25

116 Muzaffer Gökman, **50 Yılın Tutanağı (1923–1973)**, İstanbul, 1973, s.15

3- 1924 TAMİMİ

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile getirilen eğitimin din ile ilişkisinin kesilmesi ilkesinin azınlık ve yabancı okullarda da uygulanmasını sağlamak amacıyla yayınlanan bu genelge ile azınlık ve yabancı okullardan;

—Mabetler dışındaki sınıf ve salonlarda bulunan dini sembol ve heykellerin kaldırılması istenmiş,

—Müslümanlar ve diğer mezheplere mensup olanların dini ayinlere katılmaması veya katılmaya zorlanmaması gerektiği, denetlemelerde bu kurala uyulmadığı tespit edilirse sorumluların cezalandırılacağı belirtilmişti.¹¹⁷

1924 yılında 40 Fransız ve 4 İtalyan Okulu bu kuralara uymak istemediği için kapatılmıştı¹¹⁸. Bunun üzerine İtalya ve Fransa Türkiye'ye nota vermiş, Türkiye ise cevabi notada Türkiye'nin yabancı okullar siyasetini kısaca şöyle ifade etmişti;

—Konu Türkiye'nin bir iç mesele olduğundan başka devletlerin müdahalesi kabul edilmeyecek.

—Okullar, mezhepler açısından tarafsız olacak ve hiçbir mezhebin propagandası yapılmayacak

—Türk okullarında da başlayan eğitimin dinle ilişkisinin kesilmesi uygulamasından Hıristiyan okulları istisna tutulmayacak.

—Derslerde milli hislere yer verilecektir¹¹⁹.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile önce devlet okullarında başlayan laiklik uygulamaları azınlık, yabancı ve özel Türk okulları da dâhil olmak üzere tüm okullarda uygulanmaya çalışılmıştı. Özel Türk okulları ne müfredatın uygulanması ne de diğer konularda herhangi bir zorluk çıkarmazken yabancı okullar, misyonerlik çalışmalarının engellenmesi nedeniyle Avrupalı devletlerden de aldıkları destekle uygulamalara karşı direnmişti. Maarif Vekâleti ise yaptığı teftişlerle kanunlara uymayan okulları tespit ederek cezalandırmış ve

117 İ.Başgöz, H. Wilson, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk**, Ankara,1968, s.83–84

118 **Vatan**, 9 Nisan 1924

119 **Hâkimiyet-i Milliye**,26 Mart 1924

suiistimallere izin vermemiştir. Türk Devleti daha sonra yayınladığı tamim ve yönergelerle de bu konudaki kararlılığını gösterilmiştir.

Okullarda dini propagandanın yasaklanması üzerine Türk Hükümeti, yabancı okulların bağlı bulunduğu ülke ve yabancı kuruluşların direnciyle karşılaşmış fakat geri adım atmayarak bunun bir iç mesele olduğunu ve başka devletlerin müdahalesini kabul etmeyeceğini bu devletlere bildirmiştir.

4- 1925 YABANCI OKULLAR TAMİMİ

Osmanlı döneminde yabancı okullar, kendi ülkesindeki ders ve kitapları aynen okutulardı. Okutulan bu kitaplarda Türkler aleyhinde yazılar varsa bunlar da aynen okutulurdu, Türkçe ise tercihlili bir dil olarak kullanılırdı. Bu okulların müdürleri genelde papazdı. Bu okullara giden Müslüman öğrenciler de Hıristiyanlar gibi kiliseye götürülerek ibadete zorlanırdı. Osmanlı Devleti bu durumu engelleyemediği için tedbir olarak, Müslüman öğrencilerin yabancı okullara gitmelerine engel olmaya çalışıyordu.¹²⁰

Yeni Türk devletinin bu durumu kabullenmesi mümkün değildi. 26 Eylül 1925 tarihinde bir genelge yayınlanarak, yabancı okullarda; Türk milleti ve Türk devleti menfaatlerine aykırı eğitim verilmesinin engellenmesi ve Tevhid-i Tedrisat ile getirilen esasların bu okullarda da uygulanarak dini propagandanın engellenmesi amaçlanmıştır. Bu genelgeyle;

—Okullarda derslerde veya ders dışında Türk milleti ve Türk Devleti aleyhine, konuşulması yasaklanmıştır¹²¹

—Okullarda Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen Türk milleti ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitapların bulundurulması ve okutulması yasaklanmıştır

—Ders kitaplarında Türk topraklarının hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyeceği belirtilmiştir

120 Kenan Okan, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul, 1971, s.4

121 Vahapoğlu, a.g.e, s. 219–220

—Ders kitaplarında başka ülkelerin propagandasının yapılamayacağı belirtilerek Osmanlı döneminde, yabancı okulların kendi ülkelerinin propagandasını yapması neticesinde Kurtuluş savaşı döneminde görülen Amerikan hayranı ve Amerikan mandasını savunan aydınların yetişmesinin önüne geçilmeye çalışılmış¹²²

—Tüm yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk tarihi ve coğrafyası derslerinin okutulacağı belirtilerek Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde; ilkokulda 4 saat diğer okullarda ise 2 saat zorunlu olan Türkçe dersinin ders saati artırılmış

—Türk dili, Türk tarihi ve coğrafyası öğretmenlerinin Türk olacağı ve bu öğretmenlerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından seçileceği belirtilmiş

—Okullarda hiçbir dinin propagandası yapılmayacağı ve dini semboller bulundurulamayacağı ifade edilmişti.

Bu genelgeyle; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile getirilen esaslara aykırı eğitim yapan, Türk Milletini ve tarihini küçük düşüren, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden ve başka ülkelerin propagandasını yapan yabancı okulların faaliyetleri engellenmeye çalışılmış ve bu okullar yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunlara uymaya davet edilmiş, kanunlara uymamakta direnen okullar ise kapatılmıştır¹²³.

5-1926 YABANCI OKULLAR TAMİMİ

Kapitülasyonların hâkim bulunduğu dönemlerde elde ettikleri imtiyazlara dayanan ve devlet tarafından denetlenemeyen yabancı okullarda dini ve siyasi propaganda engellenemiyordu. Lozan Antlaşması'ndan sonra imtiyazlar kalkınca bu okullar kanunlara uymak zorunda kalmışlardı. Eğitimde laikliği kabul eden Türkiye, Şubat 1924'te bütün yabancı okulları, binaları dâhilindeki dini işaret ve sembollerini kaldırmaya ve dini propaganda yapmamaya davet

122 Halit Ertuğrul, *Azınlık ve Yabancı Okulları ve Türk Toplumuna Etkisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1997 s. 145-149

123 "Ruhban Mektepleri Dün Kapatılmıştır", *Vatan*, 8 Nisan 1924

etmişti. Fransa, İngiltere ve İtalyan büyükelçileri bu kararın geri alınması için Türk hükümetine müracaat etmişler, kanunlara uymayan okulların kapatılması üzerine de Fransız mümessili mösyö Juse Gurelli Türkiye'ye bir nota vererek bu durumun düzeltilmesini istemişti. Verilen nota şöyleydi;

“Hükümeti metbuamdan aldığım emir üzerine 12000 talebe mevcut bulunan 38 Fransız mektebinin seddini protesto ediyorum. Ankara İtilafnamesine ve Lozan Muahedenamesine bir tecavüz teşkil eden bu seddin avakibi hakkında Türk hükümetinin kemali ehemmiyetle nazarı dikkatini celbe memurum. Fransız Hükümeti, Fransız mekteplerinin idarei müstakbesi hakkında Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasında mükalemet cereyan ettiği bir dakikada mekteplerin Türk memurları tarafından seddedilmesi daha az kabili tahammül olduğu zannındadır”¹²⁴

Türk hükümeti bu notayı; uygulamaların Türkiye'nin iç meselesi olduğu gerekçesi ile reddetmiştir.

Bu gelişmelerin de etkisiyle Maarif Vekâleti, 9 Şubat 1926'da yabancı okullarla ilgili bir tamim yayınlayarak maarif müdürlüklerine göndermişti¹²⁵. Azınlık okulları ve yabancı okulların uymak zorunda oldukları kuralların hatırlatıldığı bu tamimde maarif müdürlerinden şu hususları dikkat etmeleri istenmekteydi.

—Yabancı okulların ruhsatnameleri, iyice tetkik edildikten sonra ruhsatnamede yer almayan alanlarda çalışmalarına izin verilmemesi gerektiği, mevcut ruhsatnameleri ve Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi hükümlerine göre çalışabilecekler, bunun dışındaki alanlarda faaliyetlerine izin verilmeyecektir¹²⁶.

—1925 tarihli genelgede ifade edilen Türkçe, Türk Tarihi ve Coğrafyası öğretmenlerinin Türk olmaları şartı bu genelgede yeterli görülmeyle bu öğretmenlerin öz Türk olmaları ve milli duygu sahibi olmaları gerektiği belirtilmişti¹²⁷.

124 Ergin, a.g.e, s. 1748-1750

125 Yabancı okullar Talimatnamesi, **Muallimler Mecmuası**, sayı 9, sayfa: 427—429 (Yabancı okullar talimatnamesi bundan sonra Y.O.T olarak adlandırılacaktır)

126 Y.O.T, m.1

127 Y.O.T, m.2

—Okullardaki kayıtların Türkçe tutulması emredildiği halde bazı okullarda buna uyulmadığının tespit edildiği belirtilerek bu okullarda kayıtların Türkçe tutulmasının sağlanması gerektiği, bunu kabul etmeyecek okulların kapatılmak üzere bakanlığa bildirilmesi gerektiği emredilmişti¹²⁸.

—Bazı yabancı okulların Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi metninin okullarında bulunmadığını ve talimatname şartlarını bilmediklerini söyleyerek Talimatname Şartlarına uygun olmayan icraatlar yaptıkları tespit edildiğinden,. Bu okullara makbuz mukabilinde bu talimatname verilerek bundan sonra Talimatname şartlarını bilmemenin mazeret kabul edilmeyeceğinin belirtilmesi istenmişti.¹²⁹

—Yabancı okullarda, Türkçe ve Türk Tarih ve Coğrafyasından başka okul idaresinin izniyle ders veren Türk öğretmenlerle ilgili de Maarif Vekâleti'nden izin alınmanın gerektiği hatırlatılmış¹³⁰,

—Tüm yabancı okulların, okulun en seçkin yerine Türkiye Reiscumhurunun 80x66 ebadında bir fotoğrafını asmaları gerektiği belirtilmiş,¹³¹

—Bazı yabancı okulların kiliselerine dışardan bazı kişilerin ibadet maksadıyla girdikleri haber alındığı belirtilerek bu duruma izin verilmeyeceği ve bakanlığa bildirileceği ifade edilmiş¹³²,

—Bazı okullarda genelgelerle yasaklanmasına rağmen kitaplar arasında dini propaganda amaçlı azize resimleri görüldüğü belirtilerek, derhal kaldırılması gerektiği ve kiliseden başka yerde salıp takılmasının yasak olduğu, Bunlara uymayan okul müdürü ve öğretmenlerin görevlerine son verileceği belirtilmiş¹³³,

—Önceden kapatılmış bazı yabancı okulların gizli olarak eğitime devam ettiklerinin haber alındığı belirtilerek, bu tür gizli eğitim yapan okullar tespit edildiği takdirde oranın maarif müdür ve memurlarının meslekten ihraç edilmek suretiyle cezalandırılacağı bildirilmişti.¹³⁴

128 Y.O.T, m.5

129 Y.O.T, m.6

130 Y.O.T, m.7

131 Y.O.T, m.8

132 Y.O.T, m.10

133 Y.O.T. m.11

134 Y.O.T. m.13

Bu tamim, yeni düzenlemeler getirmekten daha çok önceden yapılmış olan düzenlemelerin, özellikle de Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin uygulanmasını sağlamak amacıyla yayınlanmıştır. Tamimde dikkat çekilen hususların yeni Türk Devleti'nin eğitim politikasının iki temel esası olan, millilik ve laiklik olduğunu görüyoruz. .

Türkçe ve Türk Tarihi ve Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından verileceği belirtildikten sonra bu öğretmenlerin öz Türk olmaları ve milli duygu ile mütehasıs bulunmalarına dikkat edilmesi, okul kayıtlarının Türkçe tutulması ve Atatürk'ün resminin okulun en seçkin yerine asılması gibi hükümleri eğitimde amaçlanan milliliği sağlamaya yönelik uygulamalar olarak değerlendirilebiliriz.

Ders kitaplarından azize resimlerinin çıkarılması ve dini propagandanın yasaklanması, dini sembollerin kaldırılması ve okul dışından gelen kişilerin okul kiliselerinde ibadet yapmasının engellenmesi gibi hükümleri de eğitimde laiklik gereği yapılan düzenlemeler olarak değerlendirilebiliriz.

6- MAARİF TEŞKİLATINA DAİR KANUN(22 MART 1926)

Eğitim ve öğretimin düzenlenmesi için çeşitli ilmi çalışmalar yapıyordu. Bunların en önemlileri; ilki Temmuz 1923'te, ikincisi Nisan 1924'te, üçüncüsü ise Aralık 1925 ile Ocak 1926 arasında yapılan "Heyet-i İlmiye" toplantılarıdır. Bu toplantılarda eğitim öğretimle ilgili bazı temel ilkeler benimsenmiş ve bu toplantılarda ortaya çıkan görüşler doğrultusunda 22 Mart 1926 da "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" hazırlanmıştı.¹³⁵

Maarif Teşkilatı Kanunu, Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu ilkeleri ışığı altında eğitim hizmetlerini düzenlemişti¹³⁶. Yeni Türk Devleti'nin eğitim-öğretim sisteminin temellerinin atıldığı bu kanunla; Maarif Vekâleti veya diğer bir bakanlık tarafından açılmış veya açılacak okullar ile tüm özel okulların derecelerinin tayini Maarif Vekâletine verilmiş, diğer bakanlıklara bağlı ortaokul derecesindeki okulların programlarının da ilgili bakanlıkla Maarif Vekâleti tarafından müştereken yapılması hükme bağlanmıştı. Yüksek okulların

135 Maarif Teşkilatına Dair Kanun, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940, s.19

136 <http://www.ataturk.net/cumh/ttedrisat.html>

programlarının ise Maarif Vekâletinin görüşleri alınmak şartıyla bağlı olduğu bakanlık tarafından düzenlenerek ve Maarif Vekâletince tasdik olunması kabul edilmişti.¹³⁷

Yine aynı kanunla getirilen başka bir düzenlemeye göre ise; Türkiye de hiçbir okulun Maarif Vekâletinin ruhsat ve izni olmadan açılmayacağı kabul edilerek okul açmak için tek izin makamının Maarif Vekâleti olduğu bir kez daha vurgulanmıştı.¹³⁸

Maarif Teşkilatı Kanunu'ndan sonra ilkokullardaki eğitimi yeni Türk devletinin temel ilkeleri doğrultusunda düzenlemek amacıyla 1929 yılında İlk Mektepler Talimatnamesi yayınlanmıştı.

7-İLK MEKTEPLER TALİMATNAMESİ (1929)

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden farklı olarak milli ve laik bir eğitimi tercih etmişti. Devletin bu konudaki görüşünü 1927 yılında devrin Maarif Vekili Mustafa Necati mecliste yaptığı bir konuşmada şu şekilde özetlemişti;

“Dünkü maarif dünyevi değildi, milli değildi, bittabi demokratik de değildi. Bugünkü maarif dünyevidir. Yani, tefekkürü daraltan ve vicdan hürriyetini kıran her türlü tesirlerden uzaktır. Bugünkü maarif moderndir. Yani terbiyenin esaslarında ve usul ve tarzlarında tamamen ilmi esaslar hâkimdir. Bugünkü maarif millidir, yani gençleri bütün müesseselere emel ve mefkûrelere, velhasıl Türk cemiyetine intibak vermek hedefini takip eder...”¹³⁹

Yeni Türk devletinin eğitimdeki iki temel ilkesi millilik ve laiklik idi. Hazırlanan İlk Mektepler Talimatnamesi de bu amacı gerçekleştirmeye yönelikti.

İlk Mektepler Talimatnamesi'ne göre;” İlk mekteplerdeki terbiyenin ilk ve son maksadı çocukların milli hayata layıkıyla intibak etmeleridir. Terbiyede Türklük ve Türk vatani esas mihveri teşkil etmelidir. Çocuklarda milli hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan istifade edilmelidir. Türk

137 Maarif Teşkilatı Kanunu, m.3, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940, s.19-20

138 Maarif Teşkilatı Kanunu, m.4, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940, s.19-20

139 Maarif Vekâleti **İlk Mektepler Talimatnamesi**, İstanbul 1929, s.4—6

inkılâbı ve bu inkılâbın nimetleri, bu nimetlere ermek için yapılan büyük cidaller onlara layıkıyla anlatılmalıdır...”

Yine bu talimatnamede; yetişecek çocukların, cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik olmaları, milli cemiyete ve Türk Cumhuriyetine ruhen ve bedenen en faydalı şekilde eğitilmeleri isteniyordu.¹⁴⁰ Fakat Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı okulların verdiği eğitimin bu amaçlara hizmet ettiği konusunda hükümetin derin kaygıları vardı. Bu okullara giden Türk çocuklarını istenilen çerçevede yetiştirmek amacıyla bazı tedbirler alındı. Yetişecek nesilleri yabancı kültürlerin tesirinden korumak ve onlara milli bir ruh ve fikir vermek amacıyla Türk çocuklarının yabancı okullara gitmesini yasaklayan 23 Mart 1931 tarih ve 1778 sayılı İlköğretim Kanunu çıkarıldı.¹⁴¹

8-İLKÖĞRETİM KANUNU(23 Mart 1931)

Türkiye’de faaliyette bulunan bazı yabancı okulların ilkokul çağında bulunanlara eğitim vermek için açmış oldukları sınıflara Türk vatandaşı çocukların da devam etmeleri üzerine Maarif Vekâleti’nin teklifiyle; 23 Eylül 1911 tarihli **Tedrisatı İptidaiye Kanunu’na** zeyl bir kanun hazırlanarak ilkokul çağındaki çocukların yabancı okullara gitmesine yeni bir düzenleme getirilmişti. Bu kanunun gerekçesinde; ilkokulun henüz gelişme çağında bulunan çocuklara bilhassa millî duyguyu ve millî kültürü telkin edecek en önemli müessese olduğu için Türk çocuklarının ilkokulu sadece Türk okullarında okumalarının gerektiği belirtilerek, bu yaştaki çocukların yabancı okullarda okumalarının onlarda millî hislerin inkişafına mani olacak muzır bir amil olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca ana dilini öğrenmeye ve bu dilde ilk malûmatı kazanarak zekâsını işletmeğe muhtaç olan ve henüz gelişme çağında bulunan Türk çocuğunun yabancı okulların ilk kısmında kendisine büsbütün yabancı bir dili öğrenmek mecburiyetinde kalmasının onu lüzumundan fazla yoracağı ve gelişimine büyük bir engel teşkil edeceği belirtilerek hiç bir milletin

140 Maarif Vekâleti **İlk Mektepler Talimatnamesi**, İstanbul1, 1929, s.4 ; **CHP Programı**, Ankara, 1931, s.9–10

141 Nejat Göyünç, Türkiye’de Eğitim, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976, s.1048–1049

ilkokul çağında bulunan çocuklarının yabancı bir müessesede eğitim görmelerine müsaade etmediği tespitinde bulunuluyordu.

Hem millî kültürün takviyesi, hem de Türk çocuğunun milli hislerle yetiştirilmesi gerektiğinden, ilkokul çağında bulunan çocukların yabancı müesseselerinden uzaklaştırılması gerekli görülmüş ve bunu temin için hazırlanan kanun layihası TBMM’de kabul edilerek kanunlaşmıştı. Bu kanuna göre; Türkiye’de ilk tahsillerini yapmak üzere okula gidecek Türk vatandaşları çocuklar bundan böyle, ancak Türk okullarına gidebileceklerdi¹⁴²

Bu kanunun ile sadece Türk çocuklarının değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlık mensubu çocukların da yabancı okullara gitmesi yasaklanmıştı. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra başta Fransız ve İtalyan okulları olmak üzere birçok yabancı ilkokul öğrencisizlikten kapanmıştı. Bu tarihte 34 Fransız ilkokulunda 4275, 17 İtalyan ilkokulunda ise 1000’e yakın Türk öğrenci eğitim görüyordu.¹⁴³

1931 yılında çıkarılan bu kanunun uygulanması üzerinde hassasiyetle durulmuş hatta başka tabiiyetlerden Türk vatandaşlığına geçen öğrencilerin aynı tarihten itibaren tasdikname verilerek Türk okullarına gönderilmesi hususunda Yabancı okul idarelerine tebligatta bulunulmuş ve farklı uygulamalara meydan vermemek için de Maarif Vekâleti; “...yabancı ilkokullarında ve yabancı okulların ilk kısımlarında okumakta olan talebelerin tabiiyet durumlarının okul idarelerine, bu bakımdan incelettirilmesini ve neticenin bildirilmesini...” yabancı okul idarelerinden talep etmişti.¹⁴⁴

Bu düzenlemelerden sonra 1935 tarihinde yabancı özel okullarla ilgili ayrıntılı bir yönerge hazırlanarak yabancı okulların bir taraftan yeni yabancı okul kurulması yasaklanmış, diğer taraftan mevcut okulların Türk devletinin eğitim politikasına uygun eğitim vermesi için ders müfredatı, kitaplar, teşkilat, disiplin işleri ve Türkçe öğretilecek derslerle ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştı.

142 TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, IV. İctima, c.XXVI, Ankara 1931, s.104–105

143 Sezer, a.g.e, s. 25

144 Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 14 Ağustos 1939, s. 14

9-YABANCI OKULLAR YÖNERGESİ(1935)

7 Kasım 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi; 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi esas alınarak hazırlanmış, Tevhidi Tedrisat Kanunu ile 1925 ve 1926 Genelgeleri maddelerinin de bu yönergeye katılması sağlanmıştı. Bu yönergede diğer tamim ve talimatnamelerden farklı olarak; yabancı okullarda okuyan öğrencilere Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafyası dışında lise seviyesindeki öğrencilere sosyoloji dersinin de Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiş, Yurt Bilgisi dersinin ise Türkçe olarak okutulması tavsiye edilmekle birlikte bu konudaki karar okul idaresinin inisiyatifine bırakılmıştı. Yabancı okullarda yabancı öğrenciye sosyoloji dersini Türkçeyle birlikte ulusal dillerinde de öğretmek isteyen okullara okutacakları kitapların Bakanlık tarafından incelenerek onaylanması şartıyla izin verilmişti. Yabancı okulların ancak resmî okulların tatil günlerinde tatil yapabileceklerinin de belirtildiği yönergede, Türk öğretmenlerin okulun öğretmen ve inzibat kurullarına girmeleri gerektiği ve hiçbir yabancı okulun yeni bir şube ya da sınıf açamayacağı ve mevcut sınıflarının sayısını arttırılamayacağı da yer almıştı.

Bu yönerge ile Türkçe öğretilen dersler ve yabancı okulların uyması gereken hususlarla ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirilmişti.¹⁴⁵

Yabancı Okullarda Türkçe dersleri

Milleti, dil, kültür ve gaye birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal bir topluluk¹⁴⁶ olarak tanımlayan Mustafa Kemal Türkçe konuşamayan Türk vatandaşlarının varlığından¹⁴⁷ duyduğu rahatsızlığı da; Türkçe konuşamayan vatandaşlarımızın millet olma şuuruna ulaşamayacağını ve başka dilde konuşan insanlarla birlikte hareket ederek devlet aleyhine çalışabileceğini söylemişti.¹⁴⁸ Mustafa Kemal; Türk milletini millet olma şuuruna ulaştırmak ve Türkçeyi dünya dili haline getirmek için başta Türk Dil Kurumu'nun kurulması olmak üzere birçok çalışmanın yapılmasını teşvik

145 Yabancı Okullar Yönergesi, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 22 Eylül 1941, c.3, sayı 138 s. 26-28(Bundan Sonra Y.O.Y Olarak adlandırılacaktır)

146 Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara,1969, s.18

¹⁴⁷ **Vakit**, 19 Şubat 1931

¹⁴⁸ **Milliyet**, 19 Şubat 1931

etmişti. Mustafa Kemal, Türk Ocakları mensuplarına Konya’da yaptığı bir konuşmada; “Türk Ocaklarının başlıca vazifesi; Türkçe konuşamayan insanları bizim gibi Türkçe konuşur hale getirerek hakiki Türk yapmaya çalışmaktır”¹⁴⁹ diyerek Türkçe konuşmaya verdiği önemi ortaya koymuştu. Türkçenin öğretilmesi konusunda yapılan çalışmalardan biri de Türkçenin Türkiye’deki yabancı okullarda doğru öğretilmesi ve bu okullardaki yabancı öğrencilerin Türkçe konuşabilir hale getirilmesiydi. Bu amaçla, 1935 yılında yayınlanan Yabancı Okullar Yönergesi’nde yabancı okullarda Türkçenin öğretilmesiyle ilgili bazı esaslar belirlenmişti. Buna göre;

—Yabancı okullarda eğitim gören yabancı uyruklu öğrenciden, Türkçe derslerini başından itibaren düzenli takip etmemiş olanlara Türkçenin kur halinde öğretilmesine izin verilmiş olup bu kurlara Türkçeyi öğrenmeğe muhtaç olan her sınıf öğrencisi katılacaktı¹⁵⁰.

—Türkçe kurlarının müfredat programını ve kitapları hazırlamak üzere İstanbul’da yabancı okullarda ders vermiş öğretmenlerden bir komisyon toplanacaktı¹⁵¹.

—Yabancı öğrencilere okutulacak Türkçe okuma kitapları Bakanlıkça resmi okullar için bastırılan okuma kitaplarının aynısı olacaktı¹⁵².

—Türkçe dersleri ve kurları; Türk öğretmenler tarafından verilecekti¹⁵³

Türk hükümeti bu yönergeden sonra, yabancı okullarda Türkçenin tam olarak öğretilmesi için okullardaki her türlü uygulamaya gerekli gördüğünde müdahale etmişti. Bazı azınlık ve yabancı okullarında Türkçe dil ve kültür derslerinin öğrencilere anlayamayacakları şekilde anlatıldığı öğrenilmesi üzerine Maarif Vekâleti tarafından bir genelge yayınlanarak ders anlatırken dikkat edilecek hususlar belirtilmişti. Buna göre;

— Anadili Türkçe olmayan çocukların bulunduğu sınıflarda, derslerin en sade ve kolay anlaşılır bir ifade ile yapılması ve öğrencinin dersi iyice anlamalarının sağlamak için yeni kelimelerin kendilerine örneklerle izah

¹⁴⁹ **Milliyet**, 19 Şubat 1931

¹⁵⁰ Y.O.Y, m.1

¹⁵¹ Y.O.Y, m.2

¹⁵² Y.O.Y, m.3

¹⁵³ Y.O.Y, m.5

edilmesi ve iyi anlayıp anlamadıklarının soru-cevaplarla, kontrol edilmesi gerekmektedir.

2- Öğrencilerin defterlerine yazdıkları notlar öğretmen tarafından sık sık görülmeli, gerekiyorsa, tashih edilmelidir. Not defterlerinde görülen ortak hatalar sınıf karşısında izah edilmek suretiyle düzeltilmelidir.¹⁵⁴

3-Sınıfın ve öğrencinin dil ve bilgi seviyelerinden yüksek olan istilahların kullanılmasından ve ezberletilmesinden kesinlikle uzak durulmalıdır.

Yabancı Okullarda Tarih dersleri

Mustafa Kemal, maddî ve siyâsî istiklâl kavuşturduğu milletini manevî ve ruhî istiklâl de kavuşturmak için, tarih çalışmalarına büyük bir önem vermişti.¹⁵⁵ Yeni Türk devletinin tarih çalışmalarıyla ulaşmak istediği amaç; 1930 yılında Türk Ocakları tarafından hazırlanan **“Türk Tarihinin Ana Hatları”** adlı kitabın önsözünde şöyle ifade edilmişti; **“...gayemiz; dünyada lâyük olduğu yeri almak isteyen ve bu şuurla yaşayan milletimiz için zararlı olan tarihî yanlışlıkları, milletimizin dünya tarihindeki rollerinin küçümsenmesini vb tashihine çalışmaktır...”**¹⁵⁶

Yukarıda ifade edilen; Türk Tarihi ve milleti hakkındaki onu küçük düşürücü ve tarihteki rolünü inkâr edici yanlış bilgilerin tashihi için birçok çalışma yapılmış ve bu yanlışların düzeltilmesine çalışılmıştı. Fakat yabancı okullarda da Türk Tarihi ve Türk Milleti’yle ilgili birçok yanlış bilgi öğretilmekte idi. Yabancı okullar kendi ülkesindeki ders ve kitapları aynen okuturdu. Hatta okutulan bu kitaplarda Türkler aleyhinde yazılar varsa bunlar da aynen okutulurdu.¹⁵⁷ Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı okullardaki bu yanlış eğitime son vermek ve Türk Tarihinin doğru öğretilmesini sağlamak için bu yönerge ile yabancı okullarda tarih derslerinin kim tarafından ve nasıl öğretileceği ile ilgili düzenlemeler yapılmıştı. Buna göre;

¹⁵⁴ Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 27 Mayıs 1940, s.211

¹⁵⁵ Fuat Köprülü, Bir Hatıra, **Belleten**, c.III, Sayı 10, Ankara, 1939

¹⁵⁶ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, 1930, Önsöz

¹⁵⁷ Okan, a.g.e, s. 4

—Yabancı okullarda yabancı öğrenciye tarih dersleri Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulacak ancak tarih dersleri; Türkçede üçüncü kura çıkmış olanlara gösterilmeye başlanacaktır.¹⁵⁸

—Yabancı ilkokullarda Türkçeden üçüncü kura çıkmış olan öğrenci tarih derslerini resmi ilkokullarda okutulan Türkçe tarih kitaplarından, yabancı ortaokul veya liselerde Türkçeden üçüncü kura çıkmış olan yabancı öğrenciler ise derslerini resmi ortaokullara ait Türkçe tarih kitaplarından görecektir.¹⁵⁹

—Yabancı okullardaki yabancı öğrencilerin kendi milli tarihlerini, bakanlıkça incelenip onaylanmış kendi dillerinde yazılmış tarih kitaplarından okumalarına da izin verilecektir.¹⁶⁰

Yabancı Okullarda Sosyoloji ve Yurtbilgisi dersleri

Daha önce çıkarılan hiçbir kanun veya yayınlanan tamimde yabancı okullarda sosyoloji dersinin Türkçe öğretilmesi ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştı. İlk defa bu yönerge ile sosyoloji dersinin;

—Liselerin son iki sınıfındaki yabancı öğrenciye, Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulacağı¹⁶¹

—Sosyoloji dersini kendi milli dillerinde göstermek isteyen okullara da okutacakları kitapların bakanlığın onayından geçmesi şartıyla izin verileceği belirtilmişti¹⁶²

—Yine bu yönerge ile yabancı okullardaki yabancı öğrencilere Yurtbilgisi dersinin de Türkçe öğretilmesi tavsiye edilmekle birlikte bu konudaki kararın okul idaresine ait olduğu ifade edilmişti.¹⁶³

Yabancı Okullarda Coğrafya dersleri

1926 yılında yayınlanan yabancı okullar tamiminde de ifade edilen; ders kitaplarında Türk topraklarının başka ülkenin parçası olarak gösterilmesi hususu

¹⁵⁸ Y.O.Y, m.6

¹⁵⁹ Y.O.Y, m.7–8

¹⁶⁰ Y.O.Y, m.9

¹⁶¹ Y.O.Y, m.10

¹⁶² Y.O.Y, m.12

¹⁶³ Y.O.Y, m.11

başta olmak üzere yabancı öğrencileri Türkiye ve Türk coğrafyası hakkında doğru bilgilendirmek amacıyla bu talimatnamede;

—Yabancı okullarda yabancı öğrenciye Türk Coğrafyası dersinin; Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından okutulacağı.¹⁶⁴

—Yabancı okullarda yabancı talebeye genel coğrafyanın, kendi milli dillerinde gösterilmesine, okutacakları coğrafya kitaplarının Bakanlıkça incelenerek onaylanması şartıyla izin verileceği¹⁶⁵ ifade edilmişti

Türkçe okutulacak derslerin yabancılara öğretilmesiyle ilgili yukarıda ki esaslar belirtildikten sonra bu okullarda okuyan Türk vatandaşı öğrencilerle ilgili şu hatırlatma yapılmaktadır; “Yabancı okullardaki, yabancı tabiiyette olanlardan gayri bütün Türk vatandaşı talebe, okullarımızdaki denk sınıflarda gösterilen Türkçe, edebiyat, tarih, coğrafya, sosyoloji, Yurtbilgisi kitaplarını aynıyle okumaları esası değişmemiştir.”¹⁶⁶

Türk öğretmenlerin okulun öğretmen ve İnzibat kurullarına girmeleri

Bu yönergede; yabancı okullarda Türkçe olarak verilen dersleri okutan Türk öğretmenlerin, okulun öğretmenler kurulunda Türk kültürü ve Türkçe verilen derslerle ilgili meseleler hakkında fikirlerini söylemek üzere hem bu kurulun toplantılarında hem de yine aynı sebeple okulun inzibat kurulunda bulunacakları¹⁶⁷ hükme bağlanmıştı.

Tatil günleri

Bu yönergeye göre yabancı okullar ders yılı içinde, resmî okullar gibi yalnız kanun ve talimatnamede saptanmış resmi tatil günlerinde tatil yapabileceklerdi. Bu okulların öğrencilerine verecekleri başka tatil günleri ise sadece yabancı öğrenciye mahsustu. Türk vatandaşı öğrenciler ise bu günlerde

¹⁶⁴ Y.O.Y, m.13

¹⁶⁵ Y.O.Y, m.14

¹⁶⁶ Yabancı Okullar Yönergesi, **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, c.3, sayı 138 s. 26-28

¹⁶⁷ Y.O.Y, m.15

okula gelerek Türk öğretmenlerinden kültür derslerini alacaklardı. Azınlıklara ait dinî ayin günlerinde de sadece o din mensubu öğrenciye izin verilecekti.¹⁶⁸

Teşkilât

Hiç bir yabancı okulun yeniden şube ve sınıf açamayacağı belirtilen bu yönerge ile¹⁶⁹ hükümetin amacı; bir yabancı okulun bina içindeki bir odayı sınıfa dönüştürüp dönüştürmeyeceğine müdahaleden ziyade yabancı okulların yeni şube ve sınıf açarak öğrenci sayısını artırmasını engellemektir. Maarif Vekâleti 24.05.1938 tarihinde bir genelge daha yayınlayarak yukarıdaki hükme açıklık getirmiş; yabancı okulların şube ve sınıf açmasının yasak olduğu fakat kalabalık olan bir sınıfın ikiye ayrılmasının önünde herhangi bir kanuni engel bulunmadığını belirtmişti.¹⁷⁰

Ders Kitaplarının İncelenmesi

Yabancı okullardaki Türkçe yazılmamış bütün kitapların, Bakanlığın özel komisyonu tarafından incelenerek, okutulmaması gereken konular hatta cümleler saptanırsa kitaplardan çıkartılacağı belirtilerek, okul idaresinin kitabı bu değiştirilmiş haliyle okutmaya mecbur olduğu belirtilmişti. İnceleme sonucunda içindeki yazıların çoğunluğu okutulamaz halde olan kitapların okula girmesi ve okutulması ise yasaklanmıştı.¹⁷¹

Bu genelge ile yabancı okullarda okutulacak, Türkçe yazılmamış kitaplarla ilgili her türlü denetim yetkisini kendi bünyesinde kurulacak komisyonda toplayan Maarif Vekâleti 1940 yılında yeni bir genelge daha yayınlayarak yabancı okullarda okutulacak Türkçe yazılmamış kitaplarda aranacak özelliklerle ilgili daha ayrıntılı olarak şu esaslar belirlenmişti. Buna göre;

168 Y.O.Y, m.16

169 Y.O.Y,m. 17–18–19

170 Vahapoğlu, **a.g.e**, s.226

171 Y.O.Y, m.20

— Kitapların yurdumuz, milletimiz ve milli menfaatlerimiz aleyhinde açık veya kapalı, doğrudan veya dolaylı herhangi bir yazıyı ihtiva etmemesi

— Büyüklerimizi, mukaddesatımızı küçük düşürmek maksadıyla yazılmış açık veya imalı parça, cümle, hatta kelimelere bu kitapta yer verilmemiş olması

—Kitapların yurdumuzun coğrafi ve tarihi bütünlüğüne aykırı maksatlarla yazılmış fikir ve yorumlardan uzak olması

—Bu kitaplarda bazı şehirlerimizin (İstanbul Çarigrat denilmesi kabilinden) yabancı milletlere aitmiş gibi yanlış intiba oluşturacak isimlerle anılmamış olması

—Yurdumuzda yaşayan azınlık unsurlarını bizden ayırmaya ve ayrı göstermeğe matuf yazıların bu kitapta yer almaması

— Türk çocuklarının okuyacakları her kitabın Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerine aykırı bir siyasi rejimin veya herhangi bir din, mezhep veya görüşün propagandasını içermiyor olması

—Temas edilen mahzurları içermediği tetkikler neticesinde sabit olan kitapların Vekillliğimize gönderilmesine gerek yoktur. Bu kitapların tetkik raporlarına dayanılarak, okul direktörlerinin mesuliyeti altında okutulabileceği doğrudan doğruya makamınızdan ilgililere tebliğ edilecektir.

—Vekilliğe yalnız mahzurlu oldukları görülen veya tetkik raporunda mahzursuz olup olmadığında şüphe edilen kitaplar gönderilecek ve buradan verilecek cevaba göre hareket edilecektir.¹⁷²

Yabancı Okullar Yönergesi, Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi esas alınarak hazırlanmış fakat daha önce hazırlanan Tevhidi Tedrisat Kanunu maddeleri ile 1925 ve 1926 Genelgeleri maddeleri de bu yönergede bir defa daha tekrarlanmıştır. Onlardan farklı olarak; yabancı okullarda okuyan öğrencilere sosyoloji dersinin de Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiği, söz konusu olan derslerin kitaplarının da Türk okullarına paralel olacağı ve bu derslerin kitaplarının, bakanlığının teftiş ve onayı alındıktan ve sakınca bulunmadığı takdirde okutulabileceği, yabancı okulların ancak resmî

¹⁷² Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 17 Haziran 1940, s.225

Türk okullarının tatil günlerinde tatil yapabilecekleri, hiçbir yabancı okulun yeni bir şube ya da sınıf açamayacağı ve mevcut sınıfların sayısını artırmayacağı yer almıştır.

Maarif Vekâleti Yabancı okullarda Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulması zorunlu derslerle ilgili çok küçük ayrıntılara bile önem vermiş ve gerektiğinde müdahale etmiştir. Bazı yabancı okullarda teneffüs yapılmaksızın üst üste iki ders yapıldığı bilgisi üzerine bakanlık genelge yayınlarak "...Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak okutulan dersler arasında mutlaka teneffüs fasılası bulunması icap edeceğini bunlar haricinde kalan derslerin eskisi gibi okutulabileceğini..." ilan ederek uygulamaya müdahale etmiştir.¹⁷³

Bazı okullarda öğrenci az olduğu için sınıfların birleştirilerek eğitim verilmek istenmesi üzerine de Maarif Vekâleti özel okullardaki derslerin verimliliğinin düşmemesi için bu konuyla ilgili bir genelge yayınlarak sınıf birleştirmenin nasıl yapılacağını kurala bağlamıştır. Buna göre;

1- Azınlık ve yabancı okullarının orta ve lise kısımlarında, öğrenci ne kadar olursa olsun, sınıflar birleştirilmeyecektir.

2- Bu okulların ilk kısımlarında, birbirlerini takiben iki veya üç sınıfın öğrencileri toplamı 20'yi geçmediği takdirde, okul idarelerinin teklifi ve Maarif Müdürlüklerinin onayı ile bu sınıflar birleştirilebilir.

3- Birleştirilen sınıflarda yalnız Türkçe dersleri değil, okulun eğitim diliyle okutulan dersler de birleştirilerek okutulacaktır.

4-İlk kısımların son iki sınıfının Türkçe kültür (tarih, coğrafya ve yurt bilgisi) dersleri müfredat programı ayrılığı dolayısı ile birleştirilmeden okutulacaktır.

173 **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 22 Mayıs 1939,s.86

5-Özel Türk ortaokul ve liselerinde sınıflar birleştirilmez. Özel Türk ilkokullarında birbirlerinin takip eden sınıfların öğrenci sayıları toplamı 20’yi geçmezse, bu sınıflar Maarif Vekâleti’nin izniyle birleştirilebilecektir.¹⁷⁴

Aslında Türk Devleti, dış politika açısından problemler çıkmaya yabancı okulları tamamen kapatmak arzusunda idi. Bu arzuyu daha Cumhuriyetin ilanından önce Şubat 1921’de Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey şu cümlelerle ifade etmişti; “Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dâhilinde bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu mesele dâhili olduğu kadar harici bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun etkileri ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstertmeyecek bir surette yükselmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz.”

10- ÖZEL OKULLAR TALİMATNAMESİ

1915 yılında hazırlanan bu talimatname Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar yürürlükte kalmış, özel okullarda yapılan teftişlerde okul yöneticilerinin bu talimatnamenin yazılı nüshasının ellerinde bulunmadığından şikâyetçi olmaları üzerine de 1941 yılında tebliğler dergisinde yeniden yayınlanarak bu talimatnamenin yürürlükte olduğu ve bütün okulların bu talimatnameye uymaları gerektiği belirtilmişti. Yeniden yayınlanan Özel Okullar Talimatnamesi 1915’te yayınlanan metin ile bazı maddeler dışında aynıdır. Bu nedenle bu bölümde Özel Okullar Talimatnamesi’nin sadece değiştirilen bölümlerini inceleyeceğiz. Yapılan değişiklikler kısaca şunlardır¹⁷⁵:

—1915 Talimatnamesi; yabancı cemaat, cemiyet ve şirketlere okul açmayı yasaklarken, yabancı uyruklu şahıslara bazı şartlarla okul açma izni veriyordu. 1941’de yeniden yayınlanan bu talimatnamede ise;1935 tarihli

174 Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 16 Şubat 1942, s.108

175 Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 11 Ağustos 1941, c.3 sayı: 132–133, s. 214–215, 217–219

yabancı okullar talimatnamesi ile bu hükmün değiştirildiği gerekçesiyle yabancıların hiçbir şartta okul açamayacağı hükmü getirilmişti.

—1915 Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde; Türkçe, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası derslerinin mecburi olduğu fakat Osmanlı tarihi ve coğrafyası derslerinin okulun eğitim diliyle öğretilbileceği hükmü getirilmişken yeniden yayınlanan talimatnamede milli devlet olmanın ve eğitimin milli olması gerektiği inancı gereği, Osmanlı Tarih ve coğrafyası tabiri, Türkiye Tarihi ve coğrafyası şekline dönüştürülmüş ve bu derslerin tamamının Türk öğretmenler tarafından Türkçe öğretileceği hükmü getirilmişti.

—Osmanlı döneminde yayınlanan talimatnamede ifade edilen; Türkiyeli cemaatlerin açtığı özel okullarda öğretmenlik yapmak için patrikhanede yapılan sınavların ve ruhani liderlerin onayladığı ehliyetnamelerin geçerli olduğu hükmü yeniden yayınlanan talimatnamede değiştirilerek, bu yetkinin sadece Maarif Vekâletine ait olduğu belirtilmişti. Bu uygulama ile patrikhanenin elindeki eğitimle ilgili yetkiler, Tevhidi Tedrisat Kanunu ve laiklik uygulaması gereği geri alınarak Maarif Vekâleti'ne verilmişti.

—Resmi dil dışındaki bir dille eğitim yapan okullardan verilecek mezuniyet belgesi veya diplomaların iki nüsha halinde tanzim edilerek birinin eğitim dilinde diğersinin Türkçe olması hükmü, talimatnamenin yeni metninde; mezuniyet belgesi ve diplomaların sadece Türkçe tanzim edileceği şeklinde değiştirilmişti.

Ayrıca 1941 tarihli talimatnamede, daha önce Maarif idaresi ve mülki amirlerce istenen istatistik bilgilerinin her yıl ders yılı sonunda gönderileceği şeklinde olan hüküm de, İstatistik Umum Müdürlüğü'nün ve Maarif idarelerinin istedikleri bilgiler belirtilen vakitlerde gönderilir şeklinde değiştirilmişti.

1941'de yeniden yayınlanan Özel Okullar Talimatnamesi'nde 1915'teki talimatnamenin özü korunmakla birlikte; yeni devletin rejimi ve eğitim politikasının gereği olan değişikliklerin yapıldığını görüyoruz. Osmanlı Devleti; gayrimüslim ruhani liderlere özel okullarla ilgili bazı yetkiler verirken Türkiye Cumhuriyeti; Tevhid-i Tedrisat kanunu ve eğitimin dinden ayrılması ilkesi gereği ruhani liderlerden bu yetkiyi alarak

tüm yetkileri Maarif vekâletine devretmişti.¹⁷⁶ Türkçe, tarih ve coğrafya derslerinin öğretim dilinin Türkçe olması ve bu derslerin Osmanlı'daki uygulamadan farklı olarak Türk öğretmenler tarafından öğretilmesinin istenmesi de yeni Türk devletinin eğitimdeki temel ilkelerinden olan; eğitimin milli olması ve devletin milliyetçilik ilkesi gereği yapılan bir uygulama olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de Özel Okullar Talimatnamesi'nden 1950'ye kadar geçen dönemde özel okullarla ilgili önceki düzenlemelerden farklı yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Bu dönemde özel okulların, çıkarılan kanunlar ve yayınlanan talimatnameler çerçevesinde faaliyet göstermesini sağlamak için çalışılmış, okullar çok sık denetlenerek herhangi bir eksiği tespit edilen okula denklik verilmemiş veya okulun faaliyetleri durdurulmuştur. Özel okulların her bir sınıfına ayrı ayrı denklik verilmesi yoluna gidilerek de yeni açılan okulların her yıl denetlenmesi ve özel okulların devletin belirlediği ilkeler doğrultusunda eğitim yapması sağlanmıştır¹⁷⁷.

Türkiye Cumhuriyeti, gerek rejimin ve inkılâpların yerleşmesi gerekse Osmanlı döneminde yaşanan sıkıntıların tekrar yaşanmaması için yaptığı düzenlemeleri kâğıt üzerinde bırakmayıp uygulama konusunda, başka ülkelerle sıkıntı yaşama veya özel okullardan bazılarının kapanması veya kapatılması riskini de göze alarak kararlı davranmıştır.

176 MHT, m.25

177 **Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 12 Haziran 1939, s.98

III. BÖLÜM

ÖZEL OKULLAR VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1923–1950)

Yeni Türk Devletinin kurulmasından sonra özel okulları denetim altına alma ve yeni rejimin gereklerine göre eğitim vermelerini sağlamak amacıyla birçok düzenleme yapılmıştı. Yapılan bu düzenlemelere bazı yabancı okullar, kuruluş amaçları olan misyonerlik faaliyetlerini engelleyeceğinden dolayı itiraz etmiş ve bu uygulamaları engellemek için hamileri konumundaki ülkelerden yardım istemişlerdi. Türk devleti bu meseleyi bir iç mesele olarak gördüğünden başka devletlerin müdahalesini reddetmiş ve yapılan düzenlemeleri uygulama konusunda taviz vermemişti. Bu uygulamalar sonucu birçok yabancı okul kapanmış ya da kanunlara uymadıkları için Türk devleti tarafından kapatılmıştı. 1931 yılında çıkarılan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ilkokulu Türk okullarında okumasını zorunlu kılan¹⁷⁸ yasa ise yabancı okulları iyice zor durumda bırakmış ve birçok yabancı okulun ilkokul kısımlarının kapanmasına neden olmuştu.

Yeni Türk devletinin kurulması döneminde sınırların daralması ve daha sonra yapılan antlaşmalarla azınlıkların bir kısmının göç etmesi, Türkiye'deki azınlık nüfusunun azalmasına neden olmuştu. Türkiye'deki azınlık nüfusunun azalması da ülkedeki azınlık okullarını olumsuz yönde etkilemişti. Lozan Antlaşması gereği Türk hükümeti, özel Türk okullarına yaptığı ekonomik yardımları azınlık okullarına da yaparak onları ekonomik yönden desteklemesine¹⁷⁹ rağmen öğrenci sayısındaki azalmaya bağlı olarak azınlık okullarının sayısındaki düşüş kaçınılmaz olmuştu. Türk hükümetinin özel okullara yaptığı yardımlara örnek olarak 1932 yılında yapılan yardımları bir tablo halinde vermek istiyoruz.¹⁸⁰

¹⁷⁸ İlköğretim Kanunu, **Düstur**, 3.tertip, c.12, s.236

¹⁷⁹ **Maarif İstatistikleri** 1932–1933, İstanbul, 1933

¹⁸⁰ **Maarif İstatistikleri** 1932–1933, İstanbul, 1934

1932 Yılında Hükümetin Özel İlkokullara Yaptığı Yardımlar:

OKUL	OKUL SAYISI	TOPLAM GELİR	HÜKÜMET YARDIMI
MUSEVİ	20	155,207	1,825 TL
ERMENİ	33	154,820	3,075 TL
RUM	51	206,451	5,225 TL
TÜRK	17	80,740	—

Yabancılar ve azınlıklara göre sayıları çok az olan özel Türk okullarının sayısını artırmak için bu dönemde bazı çalışmalar yapılmış, hükümet üyeleri tarafında Türk Maarif Cemiyeti teşkil edilerek bu cemiyet tarafından özel Türk okullarının açılması sağlanmış¹⁸¹, mevcut özel Türk okulları da ekonomik yönden desteklenmişti.¹⁸²Hükümet, özel Türk okullarından kazanç vergisi almazken azınlık ve yabancı okullardan kazanç vergisi alarak özel Türk okullarını diğer özel okullara göre ekonomik yönden avantajlı hale getirmeye çalışmıştı¹⁸³. Hükümet, özellikle eğitim faaliyetlerinden memnun olduğu okulların faaliyetlerini devam ettirebilmesi için bu okulları himaye etmişti. Bursa'da faaliyet gösteren Bizim Mektep adlı okulun ekonomik sıkıntıya girmesi üzerine Bursa valisi bu durumu bakanlığa ileterek okulun faaliyetlerini övmüş ve bu okulun kapanmaması için para yardımı yapılması gerektiğini ifade etmişti. Bakanlığın Bursa Valiliğine verdiği izin sonucu bu okula diğer okullara yapılan yardımlardan farklı olarak 500 lira yardım yapılarak bu okulun kapanmaması sağlanmıştı.¹⁸⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir taraftan eğitim seferberliği ilan edilerek okul ve öğrenci sayılarında ciddi artışlar sağlanırken diğer taraftan da özel okullarla ilgili Türk devletinin eğitim anlayışına göre yeni düzenlemeler yapılmıştı. Yeni Türk devletinin eğitim politikasının şekillendiği bu dönemdeki düzenlemelerin Türkiye'deki okul ve öğrenci sayısına etkisini görebilmek için önce 1923–1938 yılları arasında Türkiye'deki tüm okul ve öğrenci istatistiklerini yıl yıl inceleyeceğiz. Daha sonra ise bu düzenlemelerin özel okullara etkisini

¹⁸¹ Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1939, s.5–6

¹⁸² Maarif İstatistikleri (1932–1933), İstanbul, 1933

¹⁸³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No:12429, Yer No:135.970.4, Tarih:3.7.1927

¹⁸⁴ BCA, Dosya No:14112, Yer No:142.19.12, Tarih:3.7.1927

görebilmek için 1924–1931 dönemine ait resmi, özel Türk, azınlık ve yabancı okul istatistiklerini yıl yıl inceleyip daha sonraki dönemde eğitimle ilgili düzenlemelerin daha az olmasını dikkate alarak 1950 yılına kadar geçen dönemi yıl yıl incelemeyip, 1938 ve 1949 yıllarına ait istatistikleri inceleyerek Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar geçen dönemde özel okul ve öğrenci sayılarındaki değişimi ortaya koymaya çalışacağız.

Tablo 1

1923-1938 YILLARI ARASINDA TÜRKİYEDEKİ RESMİ VE ÖZEL TÜM OKUL VE ÖĞRENCİ SAYILARI

EĞİTİM YILI	OKUL SAYISI							ÖĞRENCİ SAYISI		
	İLK OKUL	ORTA OKUL	LİSE	ÖĞRETMEN OKULU	TEKNİK VE MESLEK	ÜNİVERSİTE-Y.OKUL	TOPLAM	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE
1923-1924	4894	72	23	20	20	9	5062	341941	5905	1241
1924-1925	5987	64	19	26	26	9	6149	390368	10052	2234
1925-1926	5975	68	21	26	26	11	6134	406788	11622	2748
1926-1927	6023	68	19	23	23	9	6156	437928	15263	3152
1927-1928	6042	78	19	23	23	12	6192	461935	19858	3819
1928-1929	6599	78	20	25	25	12	6754	477569	23225	4168
1929-1930	6562	82	19	24	24	11	6720	469071	25398	4746
1930-1931	6598	83	22	24	24	11	6775	489299	27093	5699
1931-1932	6713	80	25	24	24	12	6894	523611	30316	6840
1932-1933	6733	108	62	19	19	12	6973	567963	35658	7843
1933-1934	6383	119	71	16	16	15	6640	591169	42522	9876
1934-1935	6402	118	68	14	14	15	6653	647501	46120	10113
1935-1936	6275	118	65	13	13	16	6523	688100	52496	13876
1936-1937	6123	125	68	13	13	17	6386	711728	62936	17508
1937-1938	6700	140	68	16	16	17	6988	764691	74107	21000
1938-1939	7862	150	74	17	17	17	8169	813532	84355	24582

Maarif İstatistikleri 1938–1939

Tablo 1’de de görüleceği üzere 1923–1924 yılında 4894 olan Türkiye’deki ilkokul sayısı 15 yıllık sürede yaklaşık 3000 yeni okulun açılmasıyla 1938–1939 eğitim yılında 7862’ye çıkmıştır. Okul sayısı en çok Cumhuriyetin ilanından sonraki eğitim yılında (1924–1925) ve Arap Harfleri’nin yerine Latin Alfabesinin kabul edildiği 1928–1929 eğitim yılında artış göstermiştir. 15 yıllık süreçte açılan yaklaşık 3000 yeni okulun 1650’si bu iki yılda açılmıştır. 1924–1925 yılının yeni rejimi halka benimsetme adına, 1928–

1929 yılının ise yeni alfabeyi halka benimsetme adına önemi dikkate alınırsa bu iki yıllık süreçteki okullaşma oranı daha iyi anlaşılabilir. 1924–1925 eğitim yılında okul sayısındaki artışa paralel olarak öğrenci sayısında da artış yaşanırken, dil devriminin yapıldığı 1928–1929 eğitim yılında ise öğrenci sayısında aynı oranda bir artış yaşanmamıştı. 1926–1927 ve 1927–1928 eğitim yıllarında okul sayısı hemen hemen sabit kalırken her iki yılda da öğrenci sayısı yaklaşık otuz bin artış göstermişti. Fakat 1928–1929 yılında öğrenci sayısındaki artış 17 bin olmuş, 1929–1930 eğitim yılında ise öğrenci sayısı ilk defa bir önceki yıla göre düşüş göstermişti. Cumhuriyetin kuruluşundan 1938–1939 eğitim yılına kadar geçen dönemde öğrenci sayısının sadece 1929–1930 yılında düşüp daha sonraki yıllarda tekrar artış göstermesi, Türk Milletinin yeni alfabeyi kabullenmekte kısa bir tereddüt göstermesi olarak değerlendirilebilir.

1923–1938 döneminde ortaokul ve lise sayısı da ilkokul sayısına paralel olarak artış göstermişti. 1923'te 72 olan ortaokul sayısı 1938'de 150'ye, 23 olan lise sayısı ise 74'e çıkmıştı. Fakat ortaokul ve liselerdeki öğrenci sayısı hem ilkokul öğrenci sayısı hem de ortaokul ve lisedeki okul sayısı ile kıyaslanamayacak şekilde artmıştır. Ortaokul öğrenci sayısı 1923'te sadece 5905 iken bu sayı 84355'e, 1241 olan lise öğrenci sayısı ise 24852'ye çıkmıştır.

Yine bu dönemde yüksek okul ve üniversite sayısı da artarken, meslek lisesi ve öğretmen okullarının sayısında ise düşüş olmuştur.

**A-TÜRKİYE'DE OKUL, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI
(1924-1931)**

Tablo 2

İLKOKUL-ÖĞRETMEN - ÖĞRENCİ SAYILARI(1923-1931)

OKULLAR	YILLAR	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI			ÖĞRENCİ SAYISI		
			ERKEK	KIZ	TOPLAM	ERKEK	KIZ	TOPLAM
RESMİ İLK OKULLAR TOPLAMI	1923-1924	4894	9021	1217	10238	273107	62954	341941
	1924-1925	5711	8869	2657	11526	282760	74362	357122
	1925-1926	5700	9168	2770	11938	297910	79299	377209
	1926-1927	5812	10397	2614	13011	335363	73843	409206
	1927-1928	5812	9469	3063	12637	310360	120288	430648
	1928-1929	6362	9781	3322	13103	306095	138960	445055
	1929-1930	6327	9526	3170	12696	291399	146204	437603
	1930-1931	6380	10077	3489	13566	298807	158913	457720
	1931-1932	6470	10285	3779	14064	320063	172831	492894
ÖZEL TÜRK İLK OKULLARI	1924-1925	51	249	105	354	3229	1716	4945
	1925-1926	41	268	108	376	3455	1413	4868
	1926-1927	40	307	109	416	2820	1461	4281
	1927-1928	42	333	113	446	2769	1485	4254
	1928-1929	39	288	101	389	2376	1308	3684
	1929-1930	37	266	94	360	1821	951	2772
	1930-1931	33	301	96	397	1825	867	2692
	1931-1932	37	382	124	506	1816	974	2790

Maarif İstatistikleri 1923-1932

Tablo 3

İLKOKUL-ÖĞRETMEN - ÖĞRENCİ SAYILARI(1923-1931)								
OKUL	YILLAR	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI			ÖĞRENCİ SAYISI		
			ERKEK	KIZ	TOPLAM	ERKEK	KIZ	TOPLAM
ÖZEL AZINLIK İLKOKULLARI	1923-1924							
	1924-1925	138	787	331	1118	11554	9450	21004
	1925-1926	150	573	596	1169	9341	8166	17507
	1926-1927	109	797	748	1545	8686	8058	16744
	1927-1928	116	576	580	1156	8240	7259	15499
	1928-1929	117	580	602	1182	9704	8394	18098
	1929-1930	117	579	633	1212	9631	8183	17814
	1930-1931	117	581	667	1248	10048	8523	18571
	1931-1932	118	596	705	1301	10366	8738	19104
YABANCI İLKOKULLAR	1923-1924							
	1924-1925	87	575	249	824	3838	3459	7297
	1925-1926	84	436	390	826	3187	4017	7204
	1926-1927	71	463	375	838	3800	3897	7697
	1927-1928	73	486	472	958	4326	4937	9263
	1928-1929	81	504	540	1044	5085	5647	10732
	1929-1930	81	527	513	1040	5177	5705	10882
	1930-1931	78	545	562	1107	4392	5924	10316
	1931-1932	78	547	555	1102	3676	5147	8823

Maarif istatistikleri 1923–1932

Tablo 4

İLKOKUL-ÖĞRETMEN - ÖĞRENCİ SAYILARI(1924–1931)

OKUL	YILLAR	OKUL SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI			ÖĞRENCİ SAYISI		
			ERKEK	KIZ	TOPLAM	ERKEK	KIZ	TOPLAM
ÖZEL TÜRK, AZINLIK VE YABANCI İLKOKULLAR TOPLAMI	1924-1925	276	1611	685	2296	18621	14625	33246
	1925-1926	275	1277	1094	2371	15983	13596	29579
	1926-1927	211	1567	1232	2799	15306	13416	28722
	1927-1928	230	1395	1165	2560	15335	13681	29016
	1928-1929	236	1372	1243	2615	17165	15349	32514
	1929-1930	235	1372	1240	2612	16629	14839	31468
	1930-1931	228	1427	1325	2752	16265	15314	31579
	1931-1932	233	1525	1384	2909	15858	14859	30717
	İLKOKULLAR GENEL TOPLAMI	1923-1924	4894	9021	1217	10238	273107	62954
1924-1925		5987	10480	3342	13822	301381	88987	390368
1925-1926		5975	10445	3864	14309	313893	92895	406788
1926-1927		6023	10964	3846	14810	350669	87259	437928
1927-1928		6043	10864	4228	15194	325695	133969	461985
1928-1929		6599	11153	4565	15718	323260	154309	477569
1929-1930		6562	10898	4410	15308	308028	161043	469071
1930-1931		6598	11504	4814	16318	315072	174227	489299
1931-1932		6713	11810	5163	16973	335921	187690	523611

Maarif istatistikleri 1923–1931

1923–1931 dönemi eğitimle ilgili birçok kanuni düzenlemenin yapıldığı ve Türk eğitim sisteminin temel esaslarının belirlendiği dönemdir. Savaştan yeni çıkan Türk devleti bu dönemde; halkı cehaletten kurtarmak ve gençleri yeni rejimin esaslarına göre yetiştirmek amacıyla eğitim seferberliği ilan etmişti.

Tablo 2’de de görüleceği gibi 1923’te 4894 olan ilkokul sayısı 1932 yılına gelindiğinde yaklaşık 2000 yeni okulun açılmasıyla 6793’e çıkmıştı. Öğrenci sayısı da aynı dönemde ciddi bir artış göstererek 341941’den 523611’e çıkmıştı.

Resmi okul ve öğrenci sayısındaki artışa rağmen aynı dönemde özel ilkokullar ve öğrenci sayılarında ise düşüş yaşanmıştı. 1924 yılında 276 olan özel ilkokul sayısı 1932’de 233’e, öğrenci sayısı ise 33246’dan 30717’ye düşmüştü.

Yabancı okul sayısındaki düşüşte; Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra yayınladığı 1924 tarihli genelgeyle, okullarda dini propaganda yapılması ve okullarda ibadethaneler dışında dini sembollerin bulundurulmasını yasaklaması¹⁸⁵ ve bunun üzerine misyonerlik amacıyla kurulmuş olan birçok yabancı okulun bu kanuna uymak istememesi etkili olmuştu. Çünkü okul idarecisi olan bazı papazların; okullardaki salıp ve benzeri dini sembollerin kaldırılamayacağını ve bunun bir inanç meselesi olduğunu ifade ederek hükümetin bu konudaki uygulamalarına karşı çıkmasından¹⁸⁶ dolayı sadece Nisan 1924’te 4 İtalyan ve 40 Fransız Okulu kapatılmıştı¹⁸⁷. Fakat kapatılan bu okulların önemli bir kısmı daha sonra hükümetle anlaşarak tekrar eğitime başlamıştı.

Yabancı okulların öğrenci sayısının düşmesine neden olan esas uygulama ise 1931 yılında çıkarılan ilköğretimle ilgili bir kanunla Türk vatandaşlarının ilkokul eğitimi için sadece Türk okullarına gidebileceği¹⁸⁸ şartının getirilmesidir. Bu kanun yabancı okulların öğrenci sayısının ciddi oranlarda düşmesine neden olmuştu. İlgili kanunun çıktığı 1931 yılında yabancı ilkokul sayısı aynı kalmasına rağmen öğrenci sayısı 10316’dan 8823’e düşmüştü. Bu kanundan en çok zararı İtalyan ve Fransız okulları görmüştü. Çünkü bu tarihlerde, 34 Fransız ilkokulunda 4275, 17 İtalyan ilkokulunda ise 1000 dolayında Türk öğrenci eğitim görmekteydi.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Başgöz-Wilson, **a.g.e**, s.83–84

¹⁸⁶ “Ruhban Mektepleri Dün Kapatılmıştır”, **Vatan**, 8 Nisan 1924

¹⁸⁷ “Ruhban Mektepleri Dün Kapatılmıştır”, **Vatan**, 8 Nisan 1924

¹⁸⁸ **Maarif Vekâleti İlk Mektepler Talimatnamesi**, İstanbul 1929, s.4

¹⁸⁹ Sezer, **a.g.e**, s.25

1924–1931 döneminde azınlık ilkokulları ve öğrenci sayılarında da Türkiye’deki azınlık nüfusun azalmasıyla orantılı olarak düşüş yaşanmıştı. 1924 yılında 138 olan azınlık ilkokulu sayısı 1931 yılında 118’e, öğrenci sayısı ise 21004’ten 19104’e düşmüştü

Aynı dönemde özel Türk ilkokullarında ve öğrenci sayılarında da düşüş yaşanmıştı. Bu dönemde devletin, ülke genelinde çok sayıda yeni okul açması, ülkenin ekonomik durumundan dolayı özel okulların ekonomik sıkıntıya düşüp faaliyetlerine son vermesi ve halkın ücretli okul yerine ücretsiz devlet okullarını tercih etmesi özel okullara olan talebi azaltmış ve buna paralel olarak okul sayısı da azalmıştı. Bu dönemde okul sayısı 51’den 37’ye, öğrenci sayısı da 4945’ten 2790’a düşmüştü.

Tablo 5

TÜRKİYE'DEKİ TOPLAM ORTAOKUL ÖĞRENCİ SAYILARI(1924-1931)

OKUL ADLARI	YILLAR	OGRENCİ SAYISI		
		ERKEK	KIZ	TOPLAM
RESMİ ORTA MEKTEPLER	1924-1925	5634	1115	6749
	1925-1926	6532	1727	8259
	1926-1927	9126	2283	11409
	1927-1928	12727	2408	15135
	1928-1929	13459	4370	17829
	1929-1930	15151	5003	20154
	1930-1931	16089	5007	21096
	1931-1932	18762	5688	24450
TÜRK HUSUSİ ORTA MEKTEPLERİ	1924-1925	142	76	218
	1925-1926	451	98	549
	1926-1927	681	218	899
	1927-1928	759	209	968
	1928-1929	837	407	1244
	1929-1930	880	264	1144
	1930-1931	856	262	1118
	1931-1932	1119	300	1419
EKALLİYET ORTA MEKTEPLERİ	1924-1925	970	215	1185
	1925-1926	678	189	867
	1926-1927	752	204	956
	1927-1928	741	275	1016
	1928-1929	834	312	1146
	1929-1930	761	460	1221
	1930-1931	669	440	1109
	1931-1932	618	408	1026
ECNEBİ ORTA MEKTEPLERİ	1924-1925	1230	670	1900
	1925-1926	1256	691	1947
	1926-1927	1246	753	1999
	1927-1928	1447	871	2318
	1928-1929	1462	985	2447
	1929-1930	1396	957	2353
	1930-1931	2062	1177	3239
	1931-1932	1959	1077	3036
TÜRK HUSUSİ, EKALLİYET VE ECNEBİ ORTA MEKTEPLER YEKÜNÜ	1924-1925	2342	961	3303
	1925-1926	2385	978	3363
	1926-1927	2679	1175	3854
	1927-1928	2947	1355	4302
	1928-1929	3133	1704	4837
	1929-1930	3037	1681	4718
	1930-1931	3577	1879	5456
	1931-1932	3696	1785	5481

Maarif İstatistikleri 1923–1932

Tablo 6

TÜRKİYE'DEKİ TOPLAM LİSE ÖĞRENCİ SAYILARI(1924-1931)

MEKTEP İSİMLERİ	YILLAR	ÖĞRENCİ SAYISI		
		ERKEK	KIZ	TOPLAM
RESMİ LİSELER	1924-1925	847	166	1013
	1925-1926	1043	245	1288
	1926-1927	1251	284	1535
	1927-1928	1436	383	1819
	1928-1929	1820	516	2336
	1929-1930	2199	656	2855
	1930-1931	2569	788	3357
	1931-1932	3210	942	4152
TÜRK HUSUSİ LİSELERİ	1924-1925	17	18	35
	1925-1926	76	26	102
	1926-1927	75	10	85
	1927-1928	168	36	204
	1928-1929	296	75	371
	1929-1930	369	83	452
	1930-1931	606	103	709
	1931-1932	897	193	1090
EKALLİYET LİSELERİ	1924-1925	195	58	253
	1925-1926	198	55	253
	1926-1927	316	67	383
	1927-1928	329	166	495
	1928-1929	381	118	499
	1929-1930	391	107	498
	1930-1931	415	116	531
	1931-1932	340	198	538
ECNEBİ LİSELERİ	1924-1925	563	370	933
	1925-1926	606	499	1105
	1926-1927	708	441	1149
	1927-1928	815	486	1301
	1928-1929	614	348	962
	1929-1930	615	326	941
	1930-1931	743	359	1102
	1931-1932	673	387	1060
TÜRK HUSUSİ, EKALLİYET VE ECNEBİ LİSELERİ YEKÜNÜ	1924-1925	775	446	1221
	1925-1926	880	580	1460
	1926-1927	1099	518	1617
	1927-1928	1312	688	2000
	1928-1929	1291	541	1832
	1929-1930	1175	516	1691
	1930-1931	1764	578	2342
	1931-1932	1910	1278	3188

Maarif İstatistikleri 1923-1932

1924–1932 döneminde resmi ortaokullardaki öğrenci sayısı 6749’dan 24450’ye çıkararak yaklaşık dört kat artış göstermiştir. Aynı dönemde özel okullardaki öğrenci sayısı da 3303’ten 5481’e çıkmıştır. Özel Türk ortaokullarındaki öğrenci sayısı; 218’den 1419’a çıkararak özel ilkokullardaki düşüşün aksine ciddi bir artış göstermişti. Yabancı okullardaki öğrenci sayısı da; 1990’dan 3036’ya çıkarken, azınlık okullarındaki öğrenci sayısı 1185’ten 1026’ya düşmüştür. Özel Türk ortaokullarındaki artışı ülkede ortaokula giden öğrenci sayısındaki artışla izah etmek mümkündür. Azınlık okullarındaki düşüşü ise azınlık nüfusunun azalmasıyla izah edebiliriz.

Liselerde de öğrenci sayısı resmi okullarda 1013’ten 4152’ye, özel okullarda ise 1221’den 3188’e yükselmişti. Özel ve resmi tüm ortaokul ve liselerdeki öğrenci sayısı artışını; okullaşma oranının artması, ilkokul ve ortaokuldaki öğrenci artışı ve devletin eğitim politikası sonucu halkın önceki yıllara göre eğitime daha çok önem vermesiyle izah etmek mümkündür.

B- ÖZEL TÜRK OKULLARI

Osmanlı Devleti’nde Türklerin özel okul açmaya başlaması azınlık ve yabancılara göre çok sonraları olmuştu. Osmanlıda ilk Türk özel okulları 1870’lerde kurulmuş, 1903 yılına gelindiğinde ise sadece İstanbul’daki özel Türk okulu sayısı 28’e, öğrenci sayısı ise 4500’e ulaşmıştı.¹⁹⁰ Fakat bu rakamlar azınlık ve yabancı okullarla kıyaslanmayacak derecede düşüktü.

Yeni Türk devleti, bağımsızlığını kazandıktan sonra bir taraftan azınlık ve yabancı okulları denetim altına almaya ve sayılarının artışını engellemeye çalışırken diğer taraftan bu okulların alternatifi olacak kaliteli özel Türk okullarının açılmasını sağlamaya çalışıyordu. Şubat 1921’de Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey’in TBMM’de yaptığı şu konuşma devletin yabancı özel okullara bakışını ortaya koyması adına önemlidir; “Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dâhilinde bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu mesele dâhili

190 Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c.IV—V, İstanbul 1974, s.940

olduğu kadar harici bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun etkileri ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstertmeyecek bir surette yükselmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz” diyerek yabancı okulların yerli alternatiflerinin oluşması gerektiğini belirtmişti.

Cumhuriyet dönemindeki çalışmalara rağmen, 1923’ten 1950’ye kadar geçen dönemde özel Türk okullarının sayısında kayda değer bir artış gerçekleşmemiş, özel okulların eğitimdeki payı Osmanlı Devleti’nin çok gerisinde kalmıştı¹⁹¹

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950’ye kadar geçen dönemdeki eğitim seferberliğinde özel okullara bir misyon yüklenmediğini (hükümetin kontrolünde kurulan özel okullar hariç) ve bu okulların sayısını artırmak için hükümetin özel bir gayret göstermeyip eğitimi devletin asli işi görerek resmi okullara yatırımı tercih ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Devletin eğitimden beklediği öncelikli amaç; yeni rejimi ve rejimin gereklerini benimsemiş; laik, milliyetçi ve çağdaş nesiller yetiştirmektir. Rejimi tam olarak özümsemiş insanlar yetiştirmek amacıyla olan hükümet eğitim seferberliği ile resmi okulları yaygınlaştırmış ve 1923’te 4894 olan ilkökul sayısını 8 yıl gibi kısa bir sürede 6713’e, öğrenci sayısını ise 341941’den 523611’e yükseltmişti.

Bu dönemde sayıları resmi okulların yanında çok küçük kalsa da Türk eğitimine önemli katkıları olan, Cumhuriyet döneminde kurulan veya Osmanlı döneminde kurulduğu halde Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini devam ettiren köklü bazı özel Türk okullarıyla ilgili kısa bilgiler vermek istiyoruz.

191 II.Meşrutiyet Dönemi’nde özel okulların eğitimdeki yeri için bakınız; Şamil Mutlu, II. Meşrutiyet Devrinde İstatistik Bilgileriyle Eğitim, **BELGELER** Türk Tarih Belgeleri Dergisi, TTK Basımevi, Ankara 1996.c.XXVII, sayı 21,s.133

1-DARÜŞŞAFKA

Bazı Rumeli kentlerinde Bulgar, Rum ve Yahudi özel okullarının bulunması ve bu okulların verdiği kaliteli eğitim Türkleri de bu bölgede özel okul açmaya teşvik etmiş ve bazı özel Türk okulları açılmıştı. Bunlardan en önemlileri; Mekteb-i Terakki, Darüşşafaka ve Feyziye adındaki Özel Türk okullarıdır.¹⁹²

Bu okullardan biri olan Darüşşafaka'nın temelinde, devletin en üst düzey bürokratlarının kurduğu "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" bulunmaktadır. Cemiyet 1863'de Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa, Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Sadrazam Sakızlı Ahmet Es'ad Paşa, Matematikçi Vidinli Tefik Paşa ve Ali Naki Efendi tarafından kurulur. İlk girişimleri, Beyazıt, Koska'da Valide Mektebi (Emetullah Kadın Mektebi)'ni açmak olur. Bu girişim Ebubekir Paşa Mektebinde şube açılarak ilerletilmişti.

Cemiyetin gelişmesiyle birlikte daha büyük ölçekli bir okulun kurulması gündeme alınır. Fransa'daki "Prytanee Militarie De La Fleshe" adlı okulun planlarını, programını, ders kitapları cemiyet üyelerince incelenerek benimsenmiş ve bu okul esas alınarak Darüşşafakat-ül İslamiye kurulmuştur.

O dönemde Osmanlı topraklarındaki 10 yüksekokul, 46 lise ve 1450 diğer ilk ve orta dereceli yabancı okulda 61.678 öğrencinin eğitim gördüğünü, bunlardan başka, hükümetin denetimi dışında kalan, Rum Ortodoks, Ermeni ve Yahudi toplumuna ait yaklaşık 10.000 okulda eğitimin sürdürmekteydi. Bu durum, Osmanlıları harekete geçmeye zorlayan faktörlerden biriydi. Kendisini bu gelişmelerin olumsuz etkilerinden korumak ve sivil bürokrasinin iyi eğitilmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak üzere; eğitim örgütlenmesini yaygınlaştırmış, denetim dışı kalan eğitim kuruluşlarına sınırlamalar getirmişti.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin bu dönemde özgün bir model olan Darüşşafaka'yı kurmasının, yukarıdaki tarihsel çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Okul'un ilk binası Yavuz Selim ile Fatih Camileri arasında yapılmıştı. Fatih semtinde bulunan arsa devrin Padişahının bağışlarıyla satın alınmış, okul

¹⁹² Akyüz, a.g.e, s.220

binasının projesi Dolmabahçe Sarayı'nın mimarı Balyan Efendi tarafından hazırlanmıştı. Okul binasının yapımı, 14 Ağustos 1868'de başlamış, 17 Haziran 1873'te bitirilmişti¹⁹³. Okulun adı, daha okul inşaatı devam ederken 3 Ocak 1873'te Darüşşafaka olarak değiştirilmişti. 28 Haziran 1873'te derslere başlayan okul ilk mezunlarını 1881 yılında vermiştir.

Okulun ekonomik durumunun bozulması ve geleneksel disiplin anlayışına tepki gösteren Darüşşafaka öğrencileri okul müdürü Hüseyin Paşa'yı şikayet amacıyla Babıali'ye yürümüş ve bunda bir başkaldırı gören II. Abdülhamid Darüşşafaka'yı Maarif Nezaretine bağlamıştı

II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra toplanan bir grup Darüşşafaka mezunu 8 Ağustos 1908'de Darüşşafaka Mezunin Cemiyeti (Darüşşafakalılar Derneği) adıyla bir dernek kurmuşlardı. Darüşşafaka mezunları daha sonra Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin yeniden kuruluşuna öncülük etmiş ve daha sonra da Okulun yönetimini Maarif Nezaretinden geri almıştı.¹⁹⁴

Darüşşafaka okulları günümüzde de faaliyetlerini devam ettirmektedir.

2-FEYZİYE MEKTEPLERİ

Mısırlızade'lerden Mümeyyiz Tevfik Efendi önderliğindeki bir heyet tarafından 13 Aralık 1885'te Selanik'in Kâtip Muslihiddin Mahallesinde Feyz-i Sıbyan adı ile kurulan ilkokul, Fevziye mekteplerinin çekirdeği olmuştur.

Feyz-i Sıbyan mektebinin ortaokul ve lise sınıfları da kısa bir süre sonra eğitime başlamıştı. 1900'e gelindiğinde, yuvadan liseye, modern binalarda eğitim veren tam teşekküllü bu okulun adı "Fevziye" olarak değiştirilmişti. Fevziye mezunları bir süre sonra çok önemli görevlere gelmeye başladılar, ülke yönetiminde söz sahibi oldular. Bunlar arasında bakanlar, valiler, mühendisler, doktorlar ve son derece önemli ticaret adamları bulunuyordu.

Fevziye'nin bu parlak günleri Balkan Savaşına kadar sürmüştü, savaş sonrasında yaşanan Yunan işgali sırasında birçok Fevziye yöneticisi İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştı. Selanik'te bulunan okul bir süre İstanbul'dan

¹⁹³ Ergin, a.g.e, c. III, İstanbul 1977, s.947

¹⁹⁴ <http://www.darussafaka.org.tr/tarihce.asp> (erişim; 15.03.2007)

yönetilmek zorunda kalmış, Balkan Savaşı'nın ardından I. Dünya Savaşı patlak vermesi ve Selanik'teki okulun İstanbul'dan yönetilmesinin imkânsız hale gelmesi üzerine İstanbul Beyazıt'ta Feyziye Mektebi açılmıştı. Beyazıt'taki Feyziye de tıpkı Selanik'te olduğu gibi batı tarzı eğitim verme geleneğini sürdürmüştür.

1923'te Selanik Feyziye'sinin tüm öğrencileri Anavatana gelmiş, Selanik'teki okul kapanmıştı. Bir süre sonra Beyazıt'taki okul binasının yetersiz kalması üzerine Teşvikiye'deki Naciye Sultan Konağı kiralanarak buraya yerleştirilmişti. Kısa bir süre sonra da bu bina ve arazisi satın alınmış, 17.12.1934'te Okulun ellinci yılı kutlamaları sırasında Yönetim Kurulu okulun adını Işık Lisesi olarak değiştirerek bu kararını Atatürk'ün onayına sunmuştu.

1955–56 yıllarında yapılan çalışmalar sonucunda Feyziye Mektepleri Vakfı kurulmuştu. 1986 yılında Ayazağa Kampüsü kurulmuş, bunu 1996'da Işık Üniversitesi takip etmişti. Feyziye Mektepleri günümüzde de; FMV Işık Okulları ve Işık Üniversitesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

3-TERAKKİ LİSESİ

Selanik, 19. yüzyılda kozmopolit yapısıyla, hareketli kültür ve politika yaşamıyla ve en önemlisi zengin ekonomisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı İstanbul'dan sonra gelen en önemli kentlerinden biriydi. Osmanlı'da Tanzimat gibi çağdaşlaşma hareketleri Selanik'te yankı buluyor, Fransız Devriminin ilkeleri Osmanlı topraklarında bu kentte yaygınlaşıyordu.

Toplumsal ve kültürel yaşamın canlı olduğu Selanik Osmanlı İmparatorluğunda eğitim alanında da öncülük görevi yüklenmişti. **Şemsi Efendi Mektebi** 1873 yılında kentin ilk özel Müslüman Türk İlkokulu olarak eğitime başlamıştı

Okul, Şemsi Efendi'nin öncülüğünde Abdi Kamil, Derviş Efendi, Halil Vehbi Efendi gibi Selanik eşrafının katılımı ve diğer hayırseverlerin yardımlarıyla kurulmuştu. Batı tarzı eğitim veren bu okul, kuruluşundan bir müddet sonra kız öğrencilere de eğitim imkânı sağlamıştı.

Şemsi Efendi Mektebi, kuruluşunun üzerinden daha dört yıl geçmeden devralınarak Emin Lütfi Efendi'nin başkanlığındaki 13 kişilik bir encümen ile tam teşkilatlı ve daha büyük kapasiteli bir okula dönüşme çabalarını başlattı. Bu çalışmalar, 2 Ağustos 1877 tarihinde, okulun rüştiye, yani ortaokul düzeyine çıkarılması ve **Terakki Mektebi** adı altında öğrenime başlaması sonucunu verdi.

Okul, bu tarihten sonra da gelişmesini sürdürdü. 27 Mart 1880 tarihinde okulun adı **Selanik Terakki Mektebi** olarak değiştirildi. **Selanik Terakki Mektebi'nin** ortaokuldan sonra lise düzeyinde de eğitim vermeye başlaması ve verdiği kaliteli eğitim, okulu Selanik'in en gözde okulu haline getirmişti.

Okul, 20'nci yüzyılın başında adını **Yadigâr-ı Terakki Ticaret Mektebi** olarak değiştirmiştir.

Balkan Savaşı yıllarında Müslüman Türk halkı, savaş, baskılar ve karışıklıklardan dolayı Selanik'i terkedip, başta İstanbul ve İzmir olmak üzere doğuya doğru göç etmek zorunda kalmıştı. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'ndan sonra da Terakki Mektebi'nin Selanik'te kalan son bölümü, tasfiye edilip kapatılmıştı.

Yadigâr-ı Terakki Ticaret Mektebi'nin Selanik'teki son bölümünün kapanmasından dört yıl önce, İstanbul'da Terakki ruhunu taşıyan bir başka okul açılmıştı. Selanik Terakki Mektebinden yetişmiş ve Balkan Savaşı yıllarında İstanbul'a göç etmiş bir grup genç 5 Nisan 1919'da **Şişli Lisan Mektebi** adı altında bir okul kurmuşlardı. 3 Eylül 1919'da Mahmut Celalettin Konağında eğitime başlayan **Şişli Lisan Mektebi**, 24 Haziran 1920 akşamı bu ahşap konak yanınca 1 Eylül 1920 tarihinden itibaren eğitime Pangaltı'da kiralanan Nuri Paşa Konağında devam etmişti. Okulun adı 1921 yılında **Şişli Terakki Mektebi** olarak değiştirilmiştir.

Şişli Terakki Mektebi, 1935 yılında kendi mülkiyetindeki binalarına kavuşuncaya kadar hep Nişantaşı ve Pangaltı arasında, okul hizmeti vermeye uygun konakları kiralayarak tam teşkilatlı, yatılı, karma bir lise olarak eğitim vermişti.

Şişli Terakki Mektebi, 1922 yılında Ferit Paşazade Mehmet Bedri Bey ve validesine ait binada, 1924 yılında Şerif Paşa ve Münire Sultan konaklarında,

1927 yılında Halil Rıfat Paşa Konağında, 1928 yılında da, Nişantaşı'ndaki Baş Mabeyinci Konağında hizmet vermişti.

Baş Mabeyinci Konağı 1935 yılında Emlak ve Eytam Bankasından satın alınmıştı. Konak 1949 yılında yıkılarak yeni okul tesislerinin yapımına başlanmış ve inşaat 1962 yılında tamamlanmıştı.

Şişli Terakki Mektebi 17 Mart 1934 tarihinde aynı adla anılan bir limited şirkete devredilmiş, 1963 yılında şirket ilk kuruluşteki yapısına yani "Vakıf" kavramının o günkü yasal ifadesi ile "Tesis"e dönüştürülmüş, 1967 yılında yürürlüğe giren 903 sayılı yasanın "Vakıf" kurma imkânını tanıması ile de, Terakki Tesisi, Terakki Vakfı'na dönüşmüş ve okul bu vakıf tarafından yönetilmeye başlamıştır.¹⁹⁵

4-TÜRK MAARİF CEMİYETİ (Türk Eğitim Derneği)

Kurtuluş Savaşı sonrası Atatürk'ün öncelikli olarak üzerinde durduğu ve gelişmesi için her türlü yatırımı desteklediği alanlardan biri eğitim olmuştur. Ancak savaştan yeni çıkmış bir devletin bu alana yapabileceği yatırımlar da kısıtlı kalmıştır. Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1925'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada, devlet ile özel sektörün birlikte gerçekleştireceği bir eğitim çalışmasının başlatılması gerektiğini ifade etmişti. Bu amaçları gerçekleştirmek ve Türk çocuklarını yabancı okulların alternatifi, uluslararası düzeyde eğitim veren Türk okullarında, cumhuriyetin temel değerlerine bağlı olarak yetiştirmek amacıyla özel okulları da CHP'nin önderliğinde kurduğunu ve bu okulların da devlet okullarıyla aynı amaç ve ilkeler doğrultusunda çalışmasını amaçlamıştı

Türk Eğitim Derneği'nin kurucuları; Başbakan İsmet İnönü, dokuz bakan, iki yüz elli milletvekili, Genel Kurmay Başkanı ve ikinci başkanı, iki Danıştay üyesi, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı ve bakanlığın on iki genel müdürü, on üniversite rektörü ve dekanı, iki bakanlık genel müdürü, bir iş adamı ve bir gazetecidir. Türk Maarif Cemiyeti" 31 Ocak 1928 tarihinde kurulmuştu. Cemiyet Nizamnamesi'ne göre;

¹⁹⁵ <http://www.terakki.org.tr/Vakif> (erişim, 15.03.2007)

—Türk Maarif Cemiyeti, ebedi şef Atatürk'ün emir ve himayeleriyle kurulmuştur

—Cemiyet, cumhurbaşkanı ve milli şef İnönü'nün himayesi altındadır.

—Cemiyetin genel başkanı başbakandır.

—Kültür bakanı Cemiyetin fahri başkanıdır¹⁹⁶.

Cemiyet Nizamnamesi'nin 2. bölümünde Cemiyetin kuruluş gayesi ise şöyle açıklanmaktadır;

—Türk çocuklarını yabancı okullara başvurmaktan kurtarmak için o okullar kalitesinde okullar açmak

—Kimsesiz ve fakir olduğu için okuyamayan çalışkan Türk çocuklarının eğitimi için yardımda bulunmak.

—Türk çocuklarının ulusal ve sosyal eğitimini yükseltecek girişimlerde bulunmak

—Yurt içi ve yurt dışındaki kültür merkezlerinde Türk öğrenciler için özel öğrenci yurtları kurmaktır.¹⁹⁷

Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi aşamasında, özel şahısların dernek adına gönüllü çalışmalarının yanı sıra zamanın bakan ve milletvekillerinin ve devletin üst düzey bürokratlarının yol göstericiliği ve desteği önemli rol oynamıştır. Örneğin, İsmet İnönü, 1937 kamu bütçesinden Ankara Koleji için 30.000 lira yardım sağlamış olup, 40.000 lira değerindeki okul binasının Dernek tarafından 2180 lira gibi bir bedel ile satın alınmasına da katkı sağlamıştır. 1938 yılında özel Türk ortaokullarının bir yıllık toplam gelirlerinin sadece 25677 lira olduğu dikkate alınırsa hükümetin Maarif Cemiyeti'ne yaptığı yardımların büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir olur. Türk Maarif Cemiyeti 1946'dan itibaren Türk Eğitim Derneği adı ile faaliyetlerine devam etmiş çok sayıda okul ile Türk eğitim hayatına katkıda bulunmuş ve kuruluş amaçları ölçüsünde gençler yetiştirmiştir.¹⁹⁸

Bu bölümün giriş kısmında Cumhuriyetin ilanından 1932 yılına kadar geçen dönemde özel okul ve öğrenci sayılarındaki değişimi yıl yıl istatistiklerle

¹⁹⁶ Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1939, s.3

¹⁹⁷ Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1939, s.4-5

¹⁹⁸ <http://www.tedankara.k12.tr/okulumuz/ana1.asp?ID=kurulus> (erişim, 15.03 2007)

incelemiştik. Őimdi de 1932 yılındaki özel okul ve öğrenci sayıları ile 1938 ve 1949 yılındaki özel okul ve öğrenci sayılarını kıyaslayarak özel okullarla ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesinin özel okulları uzun vadede nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız.

a-ÖZEL TÜRK İLKOKULLARI

1932 1933 eğitim yılında Türkiye’de faaliyette bulunan 17 özel ilkokulda 1500 civarında öğrenci eğitim görmekteydi. Azınlık okullarından farklı olarak özel Türk ilkokulları sadece İstanbul’da değil ülkenin birçok farklı ilinde faaliyet göstermekteydi. Bu okullardan sadece 7’si İstanbul’dadır. 1932 yılında eğitime devam eden özel Türk ilkokulları, buldukları yerler ve öğrenci sayıları şöyleydi.¹⁹⁹

OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI
ADANA APTULLAH MÜMTAZ EFENDİ	23
ANAKARA TÜRK MAARİF CEMİYETİ	132
ANKARA YENİ MEKTEP	34
ARTVİN ERENLER KÖYÜ	62
BURSA REHBERİ TAHSİL	107
BURSA REYHANPAŞA	155
DENİZLİ BAYRAMYERİ	20
ESKİŞEHİR MF. CEMİYETİ YATI	219
İSTANBUL HİLAL	104
İSTANBUL CAĞALOĞLU YENİ NESİL	84
İSTANBUL ENVERPAŐA	47
İSTANBUL FATİH-HAYRİYE	110
İSTANBUL KALAMIŞ YENİMEKTEP	32
İSTANBUL ŞEMSÜLMEKATİP YUVA KISMI	30
İSTANBUL ŞİŞLİ YENİ TÜRKİYE	94

¹⁹⁹ Maarif İstatistikleri 1932–1933

İZMİR DARÜL İRFAN	179
SAMSUN ŞULEİ İRFAN	69
TOPLAM(17)	1501

1932–1933 eğitim yılında 17 özel Türk ilkokulunda okuyan 1501 öğrenciden başka 8 özel Türk lisesinin ilkokul kısımlarında okuyan 814 ve 3 özel Türk ortaokulunun ilkokul kısmında okuyan 343 öğrenciyle birlikte özel Türk ilkokullarında toplam 2658 öğrenci eğitim görmekteydi. İlkokul kısmı bulunan özel Türk liseleri ve ortaokulları şunlardır.²⁰⁰

LİSELER

ARNUVUTKÖY FEYZİATİ MUHTELİT LİSESİ

FATİH DARÜŞŞAFAKA ERKEK LİSESİ

NİŞANTAŞI FEYZİYE MUHTELİT LİSESİ

ŞİŞLİ TERAKKİ MUHTELİT ERKEK LİSESİ

NURUOSMANİYE İNKILÂP MUHTELİT LİSESİ

SARAÇHANEBAŞI HAYRİYE MUHTELİT LİSESİ

ŞEHZADEBAŞI İSTİKLAL MUHTELİT LİSESİ

ŞEHZADEBAŞI TÜRK MUHTELİT LİSESİ

ORTAOKULLAR

ANKARA BİZİM MEKTEP MUHTELİT

AYVALIK MUHTELİT

EDREMİT MUHTELİT

İSTANBUL ŞEMSÜLMEKATİP MUHTELİT

İSTANBUL ŞİŞLİ YENİ MEKTEP KIZ

ZONGULDAK BARTIN MUHTELİT

²⁰⁰ **Maarif İstatistikleri 1932–1933**

1932 yılında 1501 olan özel Türk ilkokullarında okuyan öğrenci sayısı 1938–1939 eğitim yılında 953’ düşmüştü. 1932 yılında 814 olan özel Türk liselerinin ilkokul kısımlarında okuyan öğrenci sayısı da azalarak 187’ye düşmüştü. Bu eğitim yılında en çok dikkat çeken husus; 1932 yılında İstanbul’da faaliyette olan 7 özel Türk ilkokulundan sadece Cağaloğlu Yeni Nesil İlkokulunun eğitime devam ediyor olması ve Çoruh (Artvin) ilinde 6 özel ilkokulun açılmış olmasıdır. 1938–1939 eğitim yılında faaliyet gösteren özel Türk ilkokulları ise şunlardır.²⁰¹

ANKARA ÖZEL IŞIK İLKOKULU
ANKARA KÜÇÜK YOZGAT BARUT FABRİKASI OKULU
BURSA REYHAN PAŞA İLKOKULU
ÇORUH ÜÇ IRMAK KÖYÜ İLKOKULU
ÇORUH BURCUVA KÖYÜ İLKOKULU
ÇORUH BORÇKA ADAGİL KÖYÜ İLKOKULU
ÇORUH HOPA CANPET KÖYÜ İLKOKULU
ÇORUH HOPA BAŞKÖY İLKOKULU
ÇORUH HOPA ALACA KÖYÜ İLKOKULU
İSTANBUL CAĞALOĞLU YENİ NESİL
İZMİR YUSUF RIZA İLKOKULU
İZMİR KARŞIYAKA İLKOKULU
SEYHAN ABDULLAH MÜMTAZ İLKOKULU
ZONGULDAK EREĞLİ KANDİLLİ KÖMÜR Ş. İLKOKULU

1948–1949 eğitim yılına geldiğimizde 1932 yılında 17, 1938 yılında ise 14 olan özel ilkokul sayısının 1948–1949 eğitim yılında 13’e düştüğünü fakat öğrenci sayısında artış yaşandığını görüyoruz. 1948 yılı istatistiklerine göre İstanbul’da 1938’de faaliyette olan İstanbul’daki tek özel ilkokul olan Cağaloğlu Yeni Nesil İlkokulu da kapanmış fakat İstanbul’da 2 yeni özel ilkokul açılmıştı. Konya,

²⁰¹ **Maarif İstatistikleri 1938–1939**

Manisa, Zonguldak ve Kütahya gibi illerde ise yeni özel Türk ilkokulları açılmıştı. Yine 1948 istatistiklerine göre; Artvin’de 1938 yılında faaliyette olan 6 özel Türk İlkokulundan hiçbiri 1948 yılında eğitime devam etmemektedir. 1948 yılında özel Türk ortaokul ve liselerinin ilkokul kısımlarındaki öğrenci sayısında hem 1932 hem de 1938 yılına göre ciddi bir artış olmuş ve bu okullardaki ilkokul öğrenci sayısı 1942’ye çıkmış, bunun sonucu olarak özel Türk okullarında okuyan ilkokul öğrencisi sayısı da daha önceki yıllara göre yükselerek toplam 3705’e ulaşmıştı²⁰².

1948 yılında faaliyet gösteren özel Türk ilkokulları ve buldukları yerler şöyleydi,²⁰³

ANKARA AYŞE ABLA ÇOCUK YUVASI İLKOKULU
ANKARA MERKEZ IŞIK İLKOKULU
BURSA REYHANPAŞA İLKOKULU
BURSA ÖZEL YENİ İLKOKULU
ESKİŞEHİR DEVLET DEMİRYOLLARI İLKOKULU
İÇEL MERSİN İSİYUVA İLKOKULU
İSTANBUL TAKSİM AYDIN İLKOKULU
İSTANBUL EMİNÖNÜ YENİ NESİL İLKOKULU
İZMİR DEVRİM İLKOKULU
İZMİR YUSUF RIZA İLKOKULU
KONYA DEVLET DEMİRYOLLARI İLKOKULU
KÜTAHYA UŞAK ŞEKER FABRİKASI İLKOKULU
MANİSA SOMA MADEN OCAKLARI İLKOKULU
ZONGULDAK ÇATALAĞZI İLKOKULU

b-ÖZEL TÜRK ORTAOKULLARI

Resmi ortaokullardaki öğrenci sayısı 1924 yılında 10052, 1932 yılında 35658, 1948 yılında ise 41578’e çıkarak 1924 yılına göre yaklaşık dört kat artış göstermişti. Özel Türk Ortaokullarının öğrenci sayısı ise; 1924 yılında 218, 1932 yılında 697, 1938 yılında 354, 1948 yılında ise 726 olmuştu. Ayrıca özel liselerin ortaokul kısımlarında 1932 yılında 1114, 1948 yılında ise 1070 öğrenci eğitim görmekteydi. Burada dikkat çeken husus resmi ortaokullarda okuyan öğrenci sayısı ciddi anlamda artış gösterirken sayısı zaten çok az olan özel Türk

²⁰² Maarif İstatistikleri 1948–1949

²⁰³ Maarif İstatistikleri 1948–1949

Ortaokullarındaki öğrenci sayısı ise aynı oranda artmamıştı.

Fakat Özel Türk liselerinin ortaokul kısımlarının açılması ve buralarda okuyan öğrenciler de dikkate alındığında Türkiye’deki toplam ortaokul öğrenci sayısının artmasına paralel olarak özel okullardaki ortaokul öğrenci sayısı da artış göstermişti. 1932- 1933 eğitim yılında 6 ortaokul varken bu sayı 1938’de 4’e düşmüştü, 1948–1949 eğitim yılına gelindiğinde ise okul sayı 10’a ulaşmıştı. Burada dikkat çeken şey bu okullardan hiçbirinin İstanbul’da olmamasıdır. 1932–1933, 1938–1939 ve 1948–1949 eğitim yılında faaliyet gösteren özel Türk ortaokulları şunlardır.²⁰⁴

1932- 1933 ÖZEL TÜRK ORTAOKULLARI

ANKARA BİZİM MEKTEP MUHTELİT
AYVALIK MUHTELİT
EDREMİT MUHTELİT
İSTANBUL ŞEMSÜLMEKATİP MUHTELİT
İSTANBUL ŞİŞLİ YENİ MEKTEP KIZ
ZONGULDAK BARTIN MUHTELİT

1938–1939 ÖZEL TÜRK ORTAOKULLARI

BALIKESİR GÖNEN AYKUT ORTAOKULU
İSTANBUL OKULLAR GÜNEŞİ ORTAOKULU
İZMİR GÖZTEPE DEVRİM ORTAOKULU
ZONGULDAK KARADENİZ EREĞLİ ORTAOKULU

1948–1949 ÖZEL TÜRK ORTAOKULLARI

ANKARA ELMADAĞ ORTAOKUL
BOLU AKÇAKOCA ORTAOKULU
DENİZLİ ACIPAYAN ORTAOKULU
ÇİVRİL ORTAOKULU
İZMİR BAYINDIR ORATOKULU
ISPARTA ULUBORLU ORATOKULU
SİNOP BOYABAT ORTAOKULU
TRABZON VAKFIKEBİR ORTAOKULU
ZONGULDAK KARABÜK ORTAOKULU
DEVREK ORTAOKULU

²⁰⁴ **Maarif İstatistikleri 1932–1933**

c-ÖZEL TÜRK LİSELERİ

Türkiye’de 1924 yılında toplam 19 lisede 2234 öğrenci eğitim görmekteydi. Yeni Türk devletinin eğitime verdiği önem ve eğitim seferberliği sonucu 1932 yılına geldiğimizde ülkedeki lise sayısı 62’ye öğrenci sayısı ise 7843’e çıkmıştı. Bu sayı 1938’de 74 lisede 24582 öğrenci, 1948 yılında ise sadece 54 resmi lisede 16804 öğrenci şeklinde gerçekleşmişti. Özel Türk liselerinde ise;1924 yılında 35 öğrenci, 1932 yılında 1322 öğrenci, 1938 yılında 4281 öğrenci, 1948 yılında ise 2366 öğrenci eğitim görmekteydi. 1932, 1938 ve 1948 yılında faaliyette bulunan özel Türk liseleri şunlardır.

ÖZEL TÜRK LİSELERİ (1932–1933)²⁰⁵

BURSA MAARİF CEMİYETİ KIZ LİSESİ

İSTANBUL AMELİHAYAT MUHTELİT TİCARET LİSESİ

İSTANBUL ARNUVUTKÖY FEYZİATİ MUHTELİT LİSESİ

İSTANBUL FATİH DARÜŞŞAFAKA ERKEK LİSESİ

İSTANBUL NİŞANTAŞI FEYZİYE MUHTELİT LİSESİ

İSTANBUL ŞİŞLİ TERAKKİ MUHTELİT ERKEK LİSESİ

İSTANBUL NURUOSMANIYE İNKILÂP MUHTELİT LİSESİ

İSTANBUL SARAÇHANEBAŞI HAYRİYE MUHTELİT LİSESİ

İSTANBUL ŞEHZADEBAŞI İSTİKLAL MUHTELİT LİSESİ

İSTANBUL ŞEHZADEBAŞI TÜRK MUHTELİT LİSESİ

ÖZEL TÜRK LİSELERİ (1938–1939)²⁰⁶

ANKARA TÜRK MAARİF CEMİYETİ
LİSESİ

BURSA TÜRK MAARİF CEMİYETİ LİSESİ

İSTANBUL BOĞAZIÇI LİSESİ

İSTANBUL DARÜŞŞAFAKA LİSESİ

İSTANBUL HAYRİYE LİSESİ

İSTANBUL İSTİKLAL LİSESİ

İSTANBUL IŞIK LİSESİ

İSTANBUL TERAKKİ LİSESİ

İSTANBUL YÜCE ÜLKÜ LİSESİ

İZMİR KÜLTÜR LİSESİ

İZMİR EGE LİSESİ

²⁰⁵ Maarif İstatistikleri 1932- 1933

²⁰⁶ Maarif İstatistikleri 1938- 1939

ÖZEL TÜRK LİSELERİ (1948–1949)²⁰⁷

ANKARA TED YENİŞEHİR LİSESİ
BURSA TED KIZ LİSESİ
İSTANBUL ANADOLU LİSESİ
İSTANBUL BOĞAZIÇI LİSESİ
İSTANBUL DARUŞŞAFKA LİSESİ
İSTANBUL İSTİKLAL LİSESİ
İSTANBUL ÖZEL IŞIK LİSESİ
İSTANBUL ŞİŞLİ TERAKKİ LİSESİ
İSTANBUL YENİ KOLEJ
İZMİR DEVRİM LİSESİ
KÜTAHYA TED UŞAK LİSESİ
ORDU LİSESİ
TOKAT YEŞİLIRMAK LİSESİ

C-AZINLIK OKULLARI

Osmanlı Devleti'nde azınlık okulları, devlet denetiminden tamamen uzak kilise ve hahamhaneler tarafından bağımsız şekilde yönetilen okullar olarak faaliyet göstermişlerdir.²⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin azınlıkların eğitim işlerine müdahale etmeyerek bu işi kiliseler üzerinden yürütmesi, milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerinin başladığı 19. yüzyıla kadar herhangi bir problem teşkil etmemiş olsa da bu dönemden itibaren okulların öğretiminde dini niteliğin yerini milli nitelik aldığından dolayı ülke bütünlüğü açısından tehlikeli hale gelmeye başlamıştı.²⁰⁹

Osmanlı Devleti Islahat Fermanıyla birlikte azınlık okullarıyla ilgili kanuni düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Yapılan düzenlemelerdeki esas amaç bu okulları denetim altına alma, devlet menfaatlerine aykırı eğitim verilmesini engelleyerek devletin bekasını sağlamaktır. Fakat yapılan kanuni düzenlemelere rağmen Avrupa devletlerinin de azınlıklar lehine Osmanlı Devleti'nin içişlerine

²⁰⁷ Maarif İstatistikleri 1948- 1949, İstanbul, 1949

²⁰⁸ Vahapoğlu, a.g.e, s.98

²⁰⁹ Koçer, a.g.e, s.199

karışması ve devletin dağılma sürecine girmesi bu kanunların uygulanmasını ve azınlık okullarının denetim altına alınmasını engellemiştir.

I.Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Anadolu'yu işgal eden İtilaf Devletleriyle yakın diyalog kurmaktan çekinmeyen özellikle Ermeni ve Rum toplumu ve müesseseleri Lozan Antlaşmasıyla uluslararası statüye bağlanmıştı. Aslında Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinde yer alan, "Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların kiliseleri, havraları mezarlıkları ve öteki dini kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi kabul eder" hükmü ile Türk devleti Rum azınlığının haklarını garanti altına almayı taahhüt etmiş fakat Ermeni ve Yahudi toplumunu da kendi iradesiyle bu uygulamaya dâhil etmişti.²¹⁰

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra devletin eğitimde temel ilke olarak belirlediği laik, çağdaş ve milliyetçi nesiller yetiştirme politikasının gereği olarak yapılan düzenlemeler Türk ve yabancı okullarla birlikte azınlık okullarını da kapsamıştı.

Osmanlı Devleti'nin eğitimde ve azınlık okullarında dini liderlere verdiği yetkiler, yeni Türk devleti tarafından dini liderlerden alınmış ve eğitimle ilgili tüm yetkiler Maarif Vekâletine devredilmişti.²¹¹Türk hükümeti gerek yabancı gerekse azınlık okullarını resmi okullardaki eğitim müfredatını uygulamaya teşvik için de vergi kanununa bir madde ekleyerek "maarif vekâletinin resmi tedris program ve talimatnamelerini aynen kabul eden..."özel okulların kazanç vergisinden muaf tutulacaklarını ilan etmesine rağmen azınlık okulları bu uygulamayı tercih etmemişlerdi²¹²

Yapılan kanuni düzenlemeler ve azınlık nüfusunun Lozan Antlaşması'ndan sonra azalması azınlık okullarını da etkilemiş ve birçok azınlık okulu kapanmıştı.

1924 yılında 138 olan azınlık İlkokulu sayısı 1931'de 118'e, öğrenci sayısı ise 21104'ten 19004'e düşmüştür.

210 **Lozan Barış Konferansı "Tutanaklar Belgeler"**, c.II, Ankara 1973, s.42 (Çeviren:Seha L. Meray)

211**Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, 11 Ağustos 1941, c.3 sayı: 132-133, s.214-215,

²¹² **BCA, DN:12429, YN:135, Tarih:28.2.1941**

1-RUM OKULLARI

a-İLKOKULLAR:

1932–1933 eğitim yılında Rum liselerinin ilk kısımlarında 478 erkek, 294 kız olmak üzere toplam 772 öğrenci eğitim görmekteydi.

Aynı dönemde Çanakkale’de bulunan 4 Rum ilkokulunda 531 öğrenci, İstanbul’da bulunan 47 Rum ilkokulunda ise 6123 öğrenci olmak üzere toplam 51 Rum ilkokulunda 6654 öğrenci eğitim görmekteydi.

Tablo ’de de görüleceği üzere Rum okullarının 4 tanesi hariç hepsi İstanbul’dadır. Bunun temel nedeni nüfus mübadelesi sonucu İstanbul dışındaki Rumların Yunanistan’a göç etmiş olmasıdır. 1948 yılına gelindiğinde ise Rum nüfusunun düşüşüne paralel olarak Rum ilkokullarının sayısı 41’e öğrenci sayısı ise 1932 yılına göre yarı yarıya azalarak 3571’e düşmüştü. 1932-1933 yılındaki Rum ilkokulları ve öğrenci sayıları tablo 1’de, 1948-1949 yılındaki Rum ilkokulları ve öğrenci sayıları ise tablo 2’de gösterilmiştir.

“düzeltme”

Tablo 1

RUM İLKOKULLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 1932-1933

		OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI			OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI
ÇANAKKALE		ÇANAKKALE AĞRİDYA KÖYÜ	139	İSTANBUL		EDİRNEKAPI AYAYORGİ	90
		ÇANAKKALE AYATIRYA KÖYÜ	111			FENER MARAŞLI	216
		ÇANAKKALE İMROZ KÖYÜ	46			FERİKÖY	277
		ÇANAKKALE İSKİNİT KÖYÜ	235			GALATA	389
İSTANBUL		İSTANBUL ARNAVUTKÖY	180			HEYBELİADA KIZ	131
		İSTANBUL LONCA	74			HEYBELİADA MUHTELİT	46
		İSTANBUL BALAT-TAKSİARHI	127			HASKÖY AYABARŞAŞAKUVAR	19
		İSTANBUL BAKIRKÖY ERKEK	41			KADIKÖY CAFERAĞA	194
		İSTANBUL BAKIRKÖY MUHTELİT	188			KADIKÖY YELDEĞİRMENİ	47
		İSTANBUL TARABYA	103			KADIKÖY SIVASTOPOL	162
		İSTANBUL AYNALIÇEŞME	225			KADIKÖY KALAMIŞ	27
		İSTANBUL AYNALINANE SOKAK	258			KANDİLLİ	24
		BEYOĞLU TARSIVARIDI	157			KUMKAPI	170
		BEYOĞLU AYAKONSTANTİN	325			KUMKAPI	195
		BEYOĞLU YENİŞEHİR	158			KURTULUŞ	149
		BEYOĞLU ODİKTİRYA	173			KURTULUŞ ÇEŞME	177
		BEŞİKTAŞ	129			KUZGUNCUK	83
		BEBEK	34			LANGA	107
		BOYACIKÖY	70			ORTAKÖY	82
		BÜYÜKADA	203			SAMATYA AYAKONSTANTİN	225
		BÜYÜKADA EYTEMHANESİ	59			SARIYER AYAKONSTANTİN	18
		BÜYÜKDERE	66			SİRKECİ AYAKONSTANTİN	53
		BURGAZADA	48			TAKSİM AYATIRYA	164
		CİBALI FENER ZAFİRO	94			ÜSKÜDAR YENİ MAHALLE	149
		ÇENGELKÖY	36			YENİKÖY	101
						YEŞİLKÖY	80
						TOPLAM	51

Maarif istatistikleri 1932–1933

Tablo 2

BAĞIMSIZ RUM İLKOKULLARI(1948-1949)

OKUL ADLARI	TOPLAM		
	E	K	T
	ÇANAKKALE İMROZ BADEMLİ KÖYÜ RUM İLKOKULU	21	25
ÇANAKKALE İMROZ DEREKÖY KÖY RUM İLKOKULU	135	111	246
ÇANAKKALE İMROZ TEPEKÖY KÖY RUM İLKOKULU	100	88	188
ÇANAKKALE İMROZ ZEYTİNLİ KÖYÜ RUM İLKOKULU	47	40	87
ÇANAKKALE TOPLAMI	303	264	567
İSTANBUL ARNAVUTKÖY RUM İLKOKULU	40	38	78
İSTANBUL AYVANSARAY LONCA RUM İLKOKULU	6	10	16
İSTANBUL BAKIRKÖY RUM İLKOKULU	40	48	88
İSTANBUL BALAT RUM İLKOKULU	31	41	72
İSTANBUL BEŞİKTAŞ RUM İLKOKULU	8	9	17
İSTANBUL BEYOĞLU AYAKONSTANTİN RUM İLKOKULU	100	119	219
İSTANBUL BEYOĞLU AYNALIÇEŞME RUM İLKOKULU	103	111	214
İSTANBUL BEYOĞLU KURTULUŞ RUM İLKOKULU	103	102	205
İSTANBUL BEYOĞLU NANE SOKAK RUM İLKOKULU	52	46	98
İSTANBUL BEYOĞLU ODİGİTRİYA RUM İLKOKULU	36	39	75
İSTANBUL HEYBELİADA RUM İLKOKULU	22	24	46
İSTANBUL KADIKÖY CAFERAĞA RUM İLKOKULU	75	61	136
İSTANBUL KADIKÖY YELDEĞİRMENİ RUM İLKOKULU	14	7	21
İSTANBUL KALAMIŞ RUM İLKOKULU	3	2	5
İSTANBUL KANDİLLİ RUM İLKOKULU	6	4	10
İSTANBUL KUMKAPI RUM İLKOKULU	39	39	78
İSTANBUL KUZGUNCUK RUM İLKOKULU	27	17	44

OKUL ADLARI	TOPLAM		
	E	K	T
	İSTANBUL BEYOĞLU TARSIVARIDU RUM İLKOKULU	87	65
İSTANBUL TAKSİM AYATIRYADA RUM İLKOKULU	41	24	65
İSTANBUL BEYOĞLU YENİŞEHİR RUM İLKOKULU	55	49	104
İSTANBUL BOYACIKÖY RUM İLKOKULU	21	17	38
İSTANBUL BURGAZADA RUM İLKOKULU	8	15	23
İSTANBUL BÜYÜKADA RUM İLKOKULU	53	46	99
İSTANBUL BÜYÜKADA YETİMEVİ RUM İLKOKULU	61	42	103
İSTANBUL BÜYÜKDERE RUM İLKOKULU	14	21	35
İSTANBUL CİBALI RUM İLKOKULU	11	8	19
İSTANBUL EDİRNEKAPI RUM İLKOKULU	10	10	20
İSTANBUL FERİKÖY RUM İLKOKULU	92	100	192
İSTANBUL GALATA RUM İLKOKULU	87	79	166
İSTANBUL HALIÇ FENERİ MARAŞLI RUM İLKOKULU	29	32	61
İSTANBUL HASKÖY RUM İLKOKULU	8	5	13
İSTANBUL LANGA RUM İLKOKULU	46	35	81
İSTANBULSAMATYA RUM İLKOKULU	80	102	182
İSTANBUL TARABYA RUM İLKOKULU	13	16	29
İSTANBUL ÜSKÜDAR YENİMAHALLE RUM İLKOKULU	32	30	62
İSTANBUL YENİKÖY RUM İLKOKULU	29	26	55
İSTANBUL YEŞİLKÖY RUM İLKOKULU	11	9	20
İSTANBUL TOPLAMI	1528	1476	3004
BAĞIMSIZ RUM İLKOKULLARI TOPLAMI	1831	1740	3571

Maarif istatistikleri 1948–1949

b-ORAOKULLAR:

1932- 1933 eğitim yılında Türkiye’de Rumlara ait sadece 2 bağımsız özel ortaokul bulunmaktaydı. Bunlar; İstanbul Beyoğlu Merkez Rum Kız Ortaokulu ve İstanbul Heybeliada Rum Erkek Ortaokulu. Bu iki ortaokulda toplam 134 öğrenci eğitim görmekteydi.²¹³Bunun yanında 5 Rum lisesinin orta kısımlarında da 553 öğrenci ortaokul eğitimi almaktaydı. Bu Rum liseleri şunlardır.

İSTANBUL BEYOĞLU KULEDİBİ RUM LİSESİ

İSTANBUL BEYOĞLU ZOGRAFYON RUM LİSESİ

İSTANBUL HALICIOĞLU RUM LİSESİ

İSTANBUL H.YUVAKİMYON RUM LİSESİ

İSTANBUL TAKSİM ZAPYON RUM LİSESİ

1948 yılında ise Kumkapı Merkez Rum Ortaokulu ve Heybeliada Rum Ruhban Ortaokulu olmak üzere 2 Rum ortaokulunda 66, 4 Rum lisesinin orta kısımlarında ise 392 olmak üzere toplam 458 öğrenci eğitim görmekteydi.

c-LİSELER:

1932-1933 eğitim yılında tamamı İstanbul’da olan 5 Rum lisesinde 149 kız, 184 erkek olmak üzere 333 öğrenci Rum liselerinde eğitim görürken 1948 yılına gelindiğinde İstanbul Beyoğlu Kuledibi Rum Lisesi ve İstanbul Halıcıoğlu Rum Lisesi’nin kapandığını ve İstanbul Fener Rum Lisesi adındaki yeni açılan bir liseyle birlikte toplam 4 Rum lisesinde 62 kız,140 erkek öğrenci eğitim görmekteydi.1932-1933 ve 1948-1949 eğitim yıllarında faaliyette olan Rum liseleri ve öğrenci sayıları şöyledir.

Tablo 1

²¹³ **Maarif İstatistikleri 1932–1933**

RUM LİSELERİ VE ÖĞRENCİ SAYILARI 1932-1933

OKUL ADLARI	LİSE KISMI ÖĞRENCİ SAYILARI		
	E	K	T
İSTANBUL BEYOĞLU KULEDİBİ RUM LİSESİ	55		55
İSTANBUL BEYOĞLU ZOGRAFYON RUM LİSESİ	63		63
İSTANBUL HALICIOĞLU RUM LİSESİ	66		66
İSTANBUL H.YUVAKİMYON RUM LİSESİ		65	65
İSTANBUL TAKSİM ZAPYON RUM LİSESİ		84	84
RUM LİSELERİ TOPLAMI	184	149	333

Maarif istatistikleri 1932–1933

Tablo 2

RUM LİSELERİ VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1948-1949)

OKUL ADLARI	LİSE KISMI ÖĞRENCİ SAYILARI		
	E	K	T
İSTANBUL FENER RUM LİSESİ	40		40
İSTANBUL YUVOKİMYON RUM LİSESİ		18	18
İSTANBUL ZOGRAFYON RUM LİSESİ	100		100
İSTANBUL ZAPYON RUM LİSESİ		44	44
RUM LİSELERİ TOPLAMI	140	62	202

Maarif istatistikleri 1948–1949

2-ERMENİ OKULLARI:

a-İLKOKULLAR

1932 yılında tamamı İstanbul'da faaliyet gösteren 32 Ermeni ilkokulunda 4950 öğrenci eğitim görmekteyken İstanbul'daki 4 Ermeni Lisesinin ilk kısımlarında da 1157 öğrenci olmak üzere toplam 6107 öğrenci Ermeni okullarında eğitim görmekteydi.

1948–1949 eğitim yılında gelindiğinde okul sayısı 24'e öğrenci sayısı ise; bağımsız Ermeni ilkokullarında 2104 ve orta liselere bağlı ilkokullarda 917 olmak üzere toplamda 3021'e düşmüştü. Bu bilgilere göre 16 yıllık süreçte hem okul hem de öğrenci sayısının yarı yarıya azaldığını söyleyebiliriz. Öğrenci sayısının azalmasındaki temel etken Türkiye'deki Ermeni nüfusunun azalmasıdır. 1932–1933 eğitim yılında faaliyet gösteren Ermeni ilkokulları ve öğrenci sayıları tablo 1'de 1948–1949 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan Ermeni ilkokulları ve öğrenci sayıları ise tablo 2'de verilmiştir.

ERMENİ İLKOKULLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 1932-1933

		OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI			OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI	
İSTANBUL		ARNAVUTKÖY TARKMANCAS	71	İSTANBUL		KUMKAPI BEZCIYAN	536	
		BALAT HORENYAN	112				KUMKAPI BOGOS VARVARYAN	268
		BAKIRKÖY DADYAN	134				NİŞANTAŞI NORTIBROS	137
		BEYOĞLU ANARATHUGATYUN	110				ORTAKÖY TARKMANCAS	237
		SAKIZAĞACI ERMENİ KATOLİK	166				PANGALTI ARTİGİRTARAN	93
		SÜRUP ANNA	45				PANGALTI AĞKADASER	116
		BEŞİKTAŞ MAHRUKYAN	217				PANGALTI ANARATHİGUTYUN	130
		FERİKÖY MERAMETÇİYAN	151				RUMELİHİSAR TATOSYAN	64
		GEDİKPAŞA ERMENİ PROTESTAN	227				SAMATYA ANARATHİGUTYUN	54
		SÜRUP MERSUPYAN	416				SAMATYA SAHAKYAN NUNYAN	337
		HALICIOĞLU NERSESYAN	106				ŞİŞLİ KARAGÖZYAN	97
		HASKÖY KALFAYAN	80				TOPKAPI LEON VARTUHYAN	64
		KADIKÖY ARAM UNCUYAN	327				ÜSKÜDAR SEMER, ÇEMERAN	186
		KADIKÖY ANARATHİGUTYUM	54				ÜSKÜDAR SÜRUP HAÇ(I)	
		KADIKÖY DİBATGİRTARAN	86				NERSESYAN YERMONYAN	193
		KARTAL BEZCIYAN	17				YENİKAPI HAYKUNİŞYAN	88
		KINALIADA NERSESYAN	31				TOPLAM	32

Maarif İstatistikleri 1932–1933

ERMENİ İLKOKULLARI VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1948-1949)

OKUL ADLARI VE BULUNDUKLARI YERLER	ÖĞRENCİ SAYISI		
	E	K	T
İSTANBUL BAKIRKÖY DADYAN ERMENİ İLKOKULU	37	39	76
İSTANBUL BAKIRKÖY BEZEZYAN ERMENİ İLKOKULU	75	32	107
İSTANBUL BALAT HORENYAN ERMENİ İLKOKULU	18	17	35
İSTANBUL BEŞİKTAŞ MAKRUHYAN ERMENİ İLKOKULU	41	32	73
İSTANBUL BEYOĞLU ARTIGİRTARAN ERMENİ İLKOKULU	20	25	45
İSTANBUL BEYOĞLU KATOLİK ERMENİ İLKOKULU	50		50
İSTANBUL BEYOĞLU VARVARYAN ERMENİ İLKOKULU	43	32	75
İSTANBUL GEDİKPAŞA PROTESTAN ERMENİ İLKOKULU	62	51	113
İSTANBUL GEDİKPAŞA SURPMESRUPYAN ERMENİ İLKOKULU	135	163	298
İSTANBUL HALICIOĞLU NERSESYAN ERMENİ İLKOKULU	22	24	46
İSTANBUL HASKÖYKALFAYANYAN ERMENİ İLKOKULU		45	45
İSTANBUL KADIKÖY ANARATHİGUTYUM ERMENİ İLKOKULU	6	37	43
İSTANBUL KADIKÖY ARAMYAN UNCUYAN ERMENİ İLKOKULU	69	39	108
İSTANBUL MERAMETCİYAN ERMENİ İLKOKULU	46	52	98
İSTANBUL NİŞANTAŞI NORTİBROS ERMENİ İLKOKULU	73	57	130
İSTANBUL OTAKÖY TARKMANCAS ERMENİ İLKOKULU	51	49	100
İSTANBUL PANGALTI ANARATHİGUTYUM ERMENİ İLKOKULU		104	104
İSTANBUL PANGALTI LUSAVARİCYAN ERMENİ İLKOKULU	9	5	14
İSTANBUL SAMATYA ANARATHİGUTYUM ERMENİ İLKOKULU	8	65	73
İSTANBUL SAMATYA SAHAKYAN NUNYAN ERMENİ İLKOKULU	112	92	204
İSTANBUL ŞİŞLİ KARAGÖZYAN ERMENİ İLKOKULU	100		100
İSTANBUL TOPKAPI LEON VARTUKYAN ERMENİ İLKOKULU	41	38	79
İSTANBUL ÜSKÜDAR NERSESYAN ERMENİ İLKOKULU	18	16	34
İSTANBUL ÜSKÜDAR SEMERCİYAN ERMENİ İLKOKULU	35	23	58
BAĞIMSIZ ERMENİ İLKOKULLARI TOPLAMI	1071	1033	2104

Maarif İstatistikleri 1948–1949

b-ORTAOKULLAR:

1932 yılında Türkiye’de faaliyette bulunan bağımsız özel Ermeni ortaokulu bulunmamaktaydı. Fakat 4 Ermeni lisesinin ortaokul kısımlarında toplam 281 öğrenci eğitim görmekteydi.1948 yılına geldiğimizde İstanbul’da Beyoğlu Eseyan Ermeni Ortaokulu, Kumkapı Bezciyan Ermeni Ortaokulu ve Çöplükçeşme Anarathigutyum Ermeni Ortaokulu olmak üzere 3 ortaokulun açıldığını ve bu okullarda 147, 2 Ermeni lisesine bağlı ortaokullarda da 207 olmak üzere toplam 354 öğrencinin Ermeni ortaokullarında eğitim aldığını görmekteyiz.

d-LİSELER:

1932–1933 yılında tamamı İstanbul’da olan 4 Ermeni lisesinde 1157 öğrenci eğitim görürken 1948 yılında okul sayısı 2’ye öğrenci sayısı ise 215’ düşmüştür. 1932–1933 ve 1948–1949 eğitim yıllarında faaliyette olan özel Ermeni liseleri şunlardır.

ERMENİ LİSELERİ (1932–1933)

İSTANBUL BAKIRKÖY BEZEZYAN ERMENİ LİSESİ

İSTANBUL GALATA GETRONOGAN ERMENİ LİSESİ

İSTANBUL PANGALTI KATOLİK ERMENİ LİSESİ

İSTANBUL TAKSİM ESEYAN ERMENİ LİSESİ

ERMENİ LİSELERİ (1948–1949)

İSTANBUL GETRONOGAN ERMENİ LİSESİ

İSTANBUL PANGALTI ERMENİ LİSESİ

“düzeltme”

3-MUSEVİ OKULLARI

a-İLKOKULLAR:

1932 yılında İstanbul'da 8, İzmir'de 5, Ankara, Bursa, Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Muğla'da 1 olmak üzere toplam 19 Musevi ilkokulunda 4666 öğrenci eğitim görmekteydi. 1932 yılında 19 olan Musevi Okulları sayısı İstanbul ve İzmir dışındaki tüm okulların, İstanbul ve İzmir'de ise 6 okulun kapanmasıyla 1948–1949 eğitim yılında 7'ye öğrenci sayısı ise 2438'e düşmüştü. Ayrıca 1932 yılında faaliyette olmayan İstanbul Musevi lisesinin 1948 yılında faaliyette olduğunu ve bu okulun ilkokul kısmında 312 öğrencinin ilkokul eğitimi aldığını görmekteyiz. 1932–1933 ve 1948–1949 yıllarında faaliyette bulunan Musevi ilkokulları ve öğrenci sayıları Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1

MUSEVİ İLKOKULLARINDAKİ ÖĞRENCİ SAYILARI 1932-1933

MUSEVİ OKULLARI	OKULUN ADI VE BULUNDUĞU YER	ÖĞRENCİ SAYISI
	ANKARA MUHTELİT	123
	BURSA MUHTELİT	152
	ÇANAKKALE MUHTELİT	19
	EDİRNE MUHTELİT	418
	İSTANBUL BALAT AHRİDA	216
	İSTANBUL HALATA MUHTELİT	500
	İSTANBUL GALATA ERKEK	163
	İSTANBUL ESKİNAZİ	68
	İSTANBUL KASIMPAŞA	120
	İSTANBUL HAYDARPAŞA	153
	İSTANBUL HASKÖY	309
	İSTANBUL ORTAKÖY	218
	İZMİR KARATAŞ	402
	İZMİR KEÇECİLER ERKEK	236
	İZMİR KEÇECİLER MUHTELİT	654
	İZMİR KEÇECİLER YETİM	550
	İZMİR TİRE	139
	KIRKLARELİ	127
	MUĞLA MİLAS	99
TOPLAM	19	4666

Maarif İstatistikleri 1932-1933

Tablo 2

MUSEVİ İLKOKULLARI (1948-1949)

OKUL ADI VE YERİ	ÖĞRENCİ SAYISI		
	E	K	T
İSTANBUL GALATA MUSEVİ 1.İLKOKULU	182	241	423
İSTANBUL GALATA MUSEVİ 2.İLKOKULU	390	286	676
İSTANBUL HASKÖY MUSEVİ İLKOKULU	154	117	271
İSTANBUL ORTAKÖY MUSEVİ İLKOKULU	65	91	156
İSTANBUL TOPLAMI	791	735	1526
İZMİR KARATAŞ MUSEVİ İLKOKULU	89	76	165
İZMİR KEÇECİLER MUSEVİ İLKOKULU	190	225	415
İZMİR KEÇECİLER MUSEVİ YETİMEVİ	332		332
İZMİR TOPLAMI	611	301	912
BAĞIMSIZ MUSEVİ İLKOKULLARI TOPLAMI	1402	1036	2438
LİSEYE BAĞLI MUSEVİ İLKOKULLARI			
İSTANBUL MUSEVİ LİSESİ İLKİ	187	125	312
BAĞIMSIZ VE BAĞLI MUSEVİ İLKOKULLARI TOPLAMI	1589	1161	2750

Maarif İstatistikleri 1948-1949

b-ORTAOKUL VE LİSELER

1932–1933 öğretim yılında İstanbul’da bulunan tek Musevi Lisesi olan Beyoğlu Musevi Lisesinin ilk, orta ve lise kısmında toplam 990 öğrenci eğitim görürken 1948–1949 öğretim yılında da faaliyette bulunan bu lisenin ilk kısmı kapanmış, orta ve lise kısmında ise öğrenci sayısı yaklaşık üçte iki azalarak 384’e düşmüştür.

D-YABANCI OKULLAR

1932–1933 eğitim yılında Türkiye’de; azınlık okullarında 16708, özel Türk ilkokullarında 1501, yabancı ilkokullarda ise 3459 öğrenci eğitim görmekteydi. 1948–1949 eğitim yılında ise azınlık ilkokullarındaki öğrenci sayısı 9911’e düşmüş, özel Türk ilkokullarındaki öğrenci sayısı iki kattan fazla artarak 3705’e çıkmış, yabancı ilkokullardaki öğrenci sayısı ise 3459’dan 646’ya düşmüştü. Yabancı okul sayısındaki bu düşüşte, yapılan kanuni düzenlemelerin hayata geçirilmesi, özellikle de 1931 yılında çıkarılan kanunla Türk vatandaşlarının yabancı ilkokullarda eğitim görmesinin yasaklanması etkili olmuştur.

Yabancı liselerin durumu ise tamamen farklıdır. 1932–1933 eğitim yılında azınlık okullarında 4039, Özel Türk liselerinde 3354, yabancı liselerde ise 4350 öğrenci eğitim görmekteydi. 1948-1949 eğitim yılına gelindiğinde azınlık liselerindeki öğrenci sayısı 766’ya, özel Türk liselerindeki öğrenci sayısı ise 2366’ya düşerken yabancı liselerdeki öğrenci sayısı 4369’a çıkarak artış göstermiştir. Bu artışta yabancı liseleri azınlık ve Türklerin de tercih etmesi etkili olmuştur. Daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için yabancı ülkelere ait okulları ayrıntılı olarak istatistiklerle inceleyeceğiz.

1-AMERİKAN OKULLARI:

Osmanlı döneminde kurulan Amerikan okullarının çoğu, bir misyoner teşkilatı olan American Board tarafından misyonerlik amaçlı olarak kurulmuştu. American Board’a bağlı olmayan fakat kurucuları misyoner olan Robert Koleji ve Arnavutköy Kız Koleji de İstanbul’da faaliyette bulunan en tanınmış Amerikan okulları idi.

1830 yılında Osmanlı Devleti ile Amerika arasında imzalanan ticaret antlaşması ile Amerika; “en ziyade müsaadeye mazhar devlet” kaydı ile kapitülasyonlardan yararlanma hakkı elde etmişti.²¹⁴ Bu imtiyazdan yararlanan Amerikan misyonerleri adeta Osmanlı ülkesini işgal edercesine misyonerlik amaçlı olarak ülkenin her tarafında okullar açtılar. Öyle ki, I. Dünya savaşı

²¹⁴ Haluk Ülman, **Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri** (1939–1947), Ankara 1961, s.4

dönemine gelindiğinde ABD, Osmanlı topraklarında 426 okul ve 25000 öğrenciye sahipti. Bu nedenlerden dolayı I.Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırması kararına itiraz eden devletlerden birisi de ABD olmuştu. Savaş dönemince faaliyetlerine izin verilen Amerikan okullarının bir kısmı savaşın getirdiği olumsuzluklar ve en önemli öğrenci potansiyelleri olan azınlık nüfusunun azalmasından dolayı öğrenci sayıları azalmış ve okullar devlet müdahalesi olmadan faaliyetlerini durdurmuştur.²¹⁵

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra toplanan Lozan Konferansı'na ABD gözlemci statüsünde katılmıştı. ABD'nin bu konferansta üzerinde durduğu temel konular; kapitülasyonlar ve Türkiye'deki Amerikan okullarının çalışma bağımsızlığının sağlanması idi. Bu konuda Türk heyetinden garanti isteyen ABD'ye Türk heyetinin başkanı olan İsmet Paşa, anlaşma olmasa bile Türkiye'deki Amerikan okullarının faaliyetlerine müdahale edilmeyeceği garantisini vermişti.²¹⁶

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 6 Ağustos 1923'te Amerika ile yapılan bir antlaşma ile Türkiye'deki Amerikan dini ve kültürel kurumları Türkiye tarafından tanındı.²¹⁷ İki devlet arasında 1917 yılından beri kesilmiş olan diplomatik ilişkilere rağmen imzalanan bu antlaşmadan kısa bir süre sonra 1927 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden başlamıştır.

Türkiye, Amerikan okullarına faaliyet izni verirken kanunlara uymayan Amerikan okullarına da müsamaha göstermemiştir. 1928 yılında Bursa Amerikan Koleji'nde okuyan üç Türk kızının okuldaki dini propagandalardan etkilenerken Hıristiyan olduğunun anlaşılması üzerine, okulda dini propaganda yapıldığı gerekçesiyle Maarif Vekaleti'nin emriyle Bursa Amerikan Koleji kapatılmış ve okul yetkilileri cezalandırılmıştır.

Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra ABD elçiliğine atanan Grew, Türk yetkililerle yaptığı görüşmede Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılan Bursa Amerikan Koleji'nin

²¹⁵ Sezer, a.g.e, s.56

²¹⁶ Mehmet Can, **Ortadoğu'da Amerikan Politikası**, İstanbul 1993, s.155

²¹⁷ Ülman, a.g.e, s.10

açılmasını istemiş fakat bu teklifi kabul edilmemiştir. İki ülke arasında bu nedenle oluşan gerilimi azaltmaya çalışan Amerikalı yetkililer Bursa Amerikan Koleji'nin açılmasını sağlayamazlar da Talas Erkek Koleji'nin tekrar açılmasını sağlamışlardır. Türk hükümeti tarafından verilen bu izin Amerikan okullarının yabancı okullarla ilgili yaptığı kanuni düzenlemeler uyma şartına bağlanmıştır.²¹⁸

Bu dönemde Türkiye'de Board'a bağlı ilk ve ortaöğretim seviyesinde 8 okul ve İzmir'de yüksek okul seviyesindeki Uluslararası Kolej faaliyetlerini sürdürüyordu. Board'a bağlı olmayan İstanbul'daki Robert Koleji ile Arnavutköy Kız Koleji de faaliyetlerini sürdüren okullar arasındaydı.²¹⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki Amerikan okullarının sayısı 11 iken bu sayı 1938 yılında 6'ya, 1949 yılında ise 5'e düşmüştür. 1923–1938 döneminde faaliyette bulunan Amerikan okulları şunlardır.²²⁰

İstanbul Robert Koleji

İstanbul Arnavutköy Kız Koleji

İstanbul Gedikpaşa Karma Okulu

İstanbul Üsküdar Amerikan Kız Koleji

İzmir Göztepe Amerikan Kız Koleji

İzmir Uluslararası Kolej

Tarsus Amerikan Koleji

Talas Amerikan Erkek Okulu

Adana Kız Okulu

Merzifon Kız Hayat Okulu

Bursa Amerikan Kız Koleji

Bu okullardan Gedikpaşa, Merzifon ve Adana Kız Okulu ortaokul diğerleri ise lisedir. Bu üç ortaokul 1930'lardaki buhranlı yıllarda gerek ekonomik sıkıntılar gerekse öğrenci sayısındaki azalma nedeniyle, İzmir'deki Uluslararası Kolej de 1934'te aynı nedenlerle kapanmıştır.

²¹⁸ Sezer, a.g.e, s.53

²¹⁹ Sezer, a.g.e, s.57

²²⁰ Sezer, a.g.e, s.58

Amerikan okulları ve öğrenci sayılarının yıllara göre durumu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Yılar	OKUL SAYISI			ÖĞRENCİ SAYILARI			
	Orta	Lise	Toplam	İlk	Orta	Lise	Toplam
1927-1928			8	1012	654	278	1944
1928-1929			10	1227	627	351	2205
1929-1930			10	1227	627	351	2205
1930-1931	3	8	11	501	1345	541	2387
1931-1932	3	8	11	370	1092	528	1990

Tabloda da görüldüğü üzere Amerikan okullarında ki öğrenci sayısı 1931 yılına kadar artış göstermiş bu yıldan itibaren düşüşe geçmişti. 1930–1931 eğitim yılında Amerikan okullarının orta ve lise kısımlarındaki öğrenci sayısı artış gösterirken, Türk vatandaşlarının ilkokul için Türk okullarına gitmesini zorunlu kılan kanununla birlikte Amerikan okullarındaki ilkokul öğrenci sayısı 2/3 oranında azalmıştı.

Osmanlı döneminde Amerikan okullarının öğrencilerinin büyük çoğunluğunu Ermeni ve Rumlar oluştururken Cumhuriyet döneminde bu öğrencilerin yerini Türk çocukları almaya başlamıştı. 1923 yılında Board okullarındaki 736 öğrencinin 236’sı Türk iken, 1927 yılında 1257 öğrencinin 919’u Türk’tü. Başka bir deyişle Türk öğrenci sayısı 1923’te %32 iken bu oran 1927 yılında %73’e çıkmıştı.²²¹

Türklerin Amerikan okullarına olan talebi, 1931 yılında çıkarılan ve Türklerin ilkokul eğitimi için yabancı okullara gitmesini yasaklayan kanunla azalmaya başlamıştı. 1931–1932 eğitim yılında 11 Amerikan okulunda 370 öğrenci ilkokul eğitimi alırken, bu yasanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra Amerikan okullarının sayısı 6’ya ilkokul öğrenci sayısı ise 63’e düşmüştü.

²²¹ Sezer, a.g.e, s.59

1932–1933 eğitim yılında faaliyette bulunan Amerikan okulları ve öğrenci sayıları şöyledir;

Tablo 2

AMERİKAN KOLEJLERİNDEKİ ÖĞRENCİ SAYILARI(1932-1933)							
Okullar	İlk Kısım	Hazırlık	Orta K.	Lise K.	Gündüz	Yatılı	Toplam
İstanbul Arnavutköy Kız Koleji	-	69	108	99	182	94	276
İstanbul Robert Kol. Erkek	-	68	250	351	351	245	596
İstanbul Üsküdar Kız Koleji	14	21	85	52	108	64	172
İzmir Göztepe Kız Koleji	39	-	51	25	108	7	115
İzmir Kızılcıllu Erkek Koleji	-	-	133	63	113	83	196
Tarsus Erkek Koleji	-	-	25	25	14	36	50
Toplam (6)	63	158	652	615	876	529	1405

Maarif İstatistikleri 1932–1933

1934–1935 eğitim yılına gelindiğinde ise İzmir Kızılcıllu Erkek Koleji'nin kapanmasıyla Amerikan okullarının sayısı 5'e öğrenci sayısı ise 907'ye düşmüştü. Bu eğitim yılında Amerikan okullarında okuyan ilkökul öğrencisi ise bulunmamaktadır.

1948–1949 eğitim yılında ise Amerikan Liselerinin sayısı yine 5 olmasına rağmen öğrenci sayısı ortaokul kısımlarında 1155, lise kısımlarında ise 810'a çıkarak 1935 yılına göre iki kattan fazla artış göstermişti. 1948–1949 eğitim yılında faaliyet gösteren Amerikan okulları ve öğrenci sayıları şöyledir.²²²

**AMERİKAN LİSELERİ VE ÖĞRENCİ SAYILARI
(1948–1949)**

OKUL ADLARI	ORTA	LİSE
İSTANBUL AMERİKAN ERKEK KOLEJİ	308	311
İSTANBUL AMERİKAN KIZ KOLEJİ	260	230
İSTANBUL ÜSKÜDAR AMERİKAN KIZ KOLEJİ	258	118
İZMİR AMERİKAN KIZ KOLEJİ	211	69
TARSUS AMERİKAN ERKEK KOLEJİ	118	82
AMERİKAN LİSELERİ TOPLAMI	1155	810

²²² Maarif İstatistikleri 1948–1949

2-FRANSIZ OKULLARI

a-İLKOKULLAR

Osmanlı Devleti'nde ilk Fransız okulları, 1535 tarihinde iki ülke arasında imzalanan antlaşmaya dayanılarak 16. yy sonlarında açılmaya başlanmıştı. Bu okulların tamamı Katolik tarikat okullarıydı.²²³

1839 yılına geldiğimizde sadece İstanbul'da 21'i erkek, 19'u kız olmak üzere toplam 40 Fransız okulunda, 4011'i Osmanlı vatandaşı Hıristiyan, 1860'ı ise yabancı olmak üzere 5870 öğrencinin eğitim görmekteydi.²²⁴ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sayılarının ülke çapında 500'e kadar çıktığı tahmin edilen Fransız okulları 1914 yılında kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasından da en çok etkilenen okullar olmuş ve I. Dünya savaşı döneminde birçoğu kapanmıştı. Fakat Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra tekrar eski konumlarına kavuşan bu okulların varlığı Lozan Barış Antlaşması'na ekli mektuplarla tanınmıştı.²²⁵ Söz konusu mektupta **"...Her nevi mükellefiyatı maliye noktai nazarından baladaki müessesat, Türk müessesatı mümasilesiyle müsavi muameleye mazhar edilecek ve işbu müessesat hakkında cari olan nizamı amme ahkâmıyla kavanin ve nizamata tabi olacaktır. Maahaza şurası mukarrerdir ki Türk hükümeti işbu müessesatın şeraiti faaliyetini ve mekteplere gelince tedrisatın ameli teşkilatını nazarı itibara alacaktır..."** denilerek bu müesseselerin kanun ve nizama bağlı olmak şartıyla Türk müesseseleri ile aynı haklara sahip olacağı ve eğitimin devletin denetimi altında yapılacağı belirtilmişti.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasından sonra Türk Hükümetinin okullarda dini propagandayı yasaklamasına ve bu konuda yabancı okullara sıkı denetim getirmesine Fransa tepki göstermiş ve teftişlerden duyduğu rahatsızlığı Türkiye'ye verdiği bir muhtıra ile ortaya koymuştu²²⁶. Türkiye ise muhtıraya verdiği cevapta; Fransız okullarına da diğer okullarla aynı muamele yapıldığı,

²²³ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.III, s.653

²²⁴ Kenan Okan, **Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul 1971, s.1

²²⁵ **Düstur**, III. Tertip, c.V, İstanbul 1931, s.290-299

²²⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya no:1423, Yer no:143.21.3, Tarih:19.03.1923**

diğer okullardan farklı bir muameleye tabi tutulma isteğinin ise kabul edilemeyeceği ifade edildikten sonra okullarda sadece eğitim faaliyetlerinin teftişi ile yetinilmeyeceği, eğitim faaliyetlerinden başka, ahlaka, diyanete ve kültüre ait faaliyetlerinde teftiş edileceği belirtilmişti²²⁷. Bütün uyarılara rağmen Fransız okullarının kurallara uymamakta ısrar etmesi nedeniyle birçok Fransız Okulu kapatılmıştı. Bu okulların öğrencilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan Ermeni ve Rum nüfusunun Lozan Antlaşması'ndan sonra ülke dışına göç etmesi de Fransız okullarındaki öğrenci sayısının azalmasına ve özellikle İstanbul ve İzmir dışındaki birçok Fransız İlkokulunun öğrencisizlikten kapanmasına neden olmuştu. 1927–1932 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren Fransız Okulları ve öğrenci sayıları şöyledir.²²⁸

Tablo 1

Yılar	OKUL SAYISI					ÖĞRENCİ SAYILARI				
	Ana	İlk	Orta	Lise	Toplam	Ana	İlk	Orta	Lise	Toplam
1927-1928					36		5311	1905	602	7818
1928-1929					41	320	5786	965	398	7149
1929-1930					41	274	6140	1164	398	7702
1930-1931	1	24	8	6	39	198	6235	1317	344	7896
1931-1932	1	25	7	6	39	167	5207	1236	343	6786

Fransız okullarının birçoğu ilkokul seviyesinde olduğu için 1931 yılında çıkarılan ve Türk vatandaşlarının ilkokul eğitimini yabancı okullarda almasını yasaklayan kanun en çok Fransız okullarını etkilemiş ve Fransız ilkokullarındaki öğrenci sayısı bir yıl içinde 1/3 oranında azalmıştı. 1932–1933 eğitim yılında eğitim veren Fransız okulları ve öğrenci sayıları şöyledir.²²⁹

OKUL ADI VE YERİ	ÖĞRENCİ SAYISI
İSTANBUL BEBEK SEN JOSEF MUHTELİT	130
İSTANBUL BEYOĞLU SENJAN BAPTİST ERKEK	216

²²⁷ BCA, DN:1423, YN:143.21.3, Tarih:19.03.1923

²²⁸ Maarif İstatistikleri 1931–1932

²²⁹ Maarif İstatistikleri 1932–1933

İSTANBUL BEYOĞLU SEN JANDARK MUH.	60
İSTANBUL B.ADA SENT ANTUVAN MUH	32
İSTANBUL FENERBAHÇE SENT İREN MUH.	12
İSTANBUL FERİKÖY NÖTRDAM DÖ L.K.	105
GALATA SENT PIER ERKEK	51
HAYDARPAŞA SEN LUI ERKEK	30
İSTANBUL KADIKÖY ASOMPSİYON ERKEK	58
İSTANBUL KUMKAPI ERKEK	88
İSTANBUL PANGALT SENT-ESPRI KIZ	131
İSTANBUL ŞİŞLİ OPİTA L DÖ LA PE KIZ	23
İSTANBUL TOPKAPI SEN JOSEF KIZ	125
İSTANBUL ÜSKÜDAR SEN MARI ERKEK	54
İSTANBUL YEŞİLKÖY SAKRAKÖER ERKEK	39
İSTANBUL SENTESPIRİ ERKEK	121
İZMİR ALAYBEY MUHTELİT	96
İZMİR BUCA KIZ	30
İZMİR BURNUVA KIZ	79
İZMİR GÜNDOĞDU MUHTELİT	193
İZMİR KARŞIYAKA DÖMDİSİYON K.	144
İZMİR KARŞIYAKA SENPOLİKARPI ERKEK	100
İZMİR KANÇEŞME MUHTELİT	23
ZONGULDAK SENJONİYEV MUHTELİT	25
ZONGULDAK SEN BARP ERKEK	13
TOPLAM (25)	1978

Görüldüğü gibi 25 Fransız İlkokulunun 16'sı İstanbul'da, 7'si İzmir ve 2'si de Zonguldak'tadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında 12000 öğrencinin eğitim gördüğü tahmin edilen Fransız Okullarında²³⁰ 1932 yılında sadece 1978 öğrenci kalmıştı.

1948 yılına gelindiğinde ise Fransız ilkokullarının sayısı 3'e inmiş, Fransız okullarındaki ilkokul öğrenci sayısı ise Lise ve ortaokulların ilk kısımlarındaki öğrencilerle birlikte toplam 239'a düşmüştü. Bu okulların tamamı İstanbul'daydı. 1948–1949 eğitim yılında ilkokul eğitimi veren Fransız okulları ve öğrenci sayıları şöyledir.²³¹

²³⁰ Bu tarihte kapatılan 36 Fransız okullarının adları ve öğrenci sayıları için bkz. Ruhban Mekteplerini Seddi Meselesi, *Vatan*, 9 Nisan 1924

²³¹ **Maarif İstatistikleri 1948–1949**

İSTANBUL NOTRDAMDÖLÜRT FRANSIZ İLKOKULU	36
SANTESİRİ FRANSIZ İLKOKULU	34
İZMİR GÜNDOĞDU FRANSIZ KIZ İLKOKULU	28
İSTANBUL SENPULŞERİ FRANSIZ KIZ ORTAOKULU İLKİ	84
İSTANBUL NORTAMDESİON FRANSIZ KIZ LİSESİ İLKİ	33
FRANSIZ İLKOKULLARI TOPLAMI	239

b-ORTAOKULLAR:

1932–1933 eğitim yılında 7 Fransız ortaokulunda 1991 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu okullarda dikkat çeken şey bu öğrencilerin önemli bir kısmının kız olmasıdır. Bu okullardaki öğrencilerin 583'ü erkek 1408'i ise kız öğrencilerden oluşmaktaydı. 1932–1933 eğitim yılında faaliyette bulunan Fransız ortaokulları ve öğrenci sayıları şöyledir.

OKULLAR VE BULUNDUKLARI YERLER	ÖĞRENCİ SAYILARI		
	Erkek	Kız	Toplam
İSTANBUL BEYOĞLU SEN PULŞERİ KIZ		479	479
İSTANBUL BEYOĞLU SEN ELİZEBET KIZ	4	116	120
İSTANBUL FERİKÖY JANDARK ERKEK	263		263
İSTANBUL GALATA SEN BENUA KIZ		374	374
İSTANBUL HAYDARPAŞA SEN ÖFEMİ KIZ		223	223
İSTANBUL KUMKAPI JANDARK ERKEK		216	216
İZMİR ALSANÇAK ERKEK	316		316
FRANSIZ ORTAOKULLARI TOPLAMI	583	1408	1991

1948–1949 eğitim yılında ise ortaokul sayısı 3'e, öğrenci sayısı ise yarı yarıya azalarak 983'e düşmüştü. Ortaokul ve öğrenci sayısındaki düşüşün ilkokul ve öğrenci sayısındaki düşüşe paralel olarak gerçekleştiğini söyleyebiliriz. 1948–1949 yılındaki Fransız ortaokulları ve öğrenci sayıları şöyledir.²³²

OKULLAR VE BULUNDUKLARI YERLER	ÖĞRENCİ SAYILARI		
	Erkek	Kız	Toplam
İSTANBUL SEN BENUVA KIZ ORTAOKULU		305	305
İSTANBUL FERANSIZ SEN PULŞERİ KIZ ORTAOKULU		458	458

²³² Maarif İstatistikleri 1948–1949

İZMİR FRANSIZ SEN JOZEF ERKEK ORTAOKULU	220		220
TOPLAM	220	763	983

c-LİSELER:

1932–1933 eğitim yılında tamamı İstanbul’da olan 6 Fransız lisesinde toplam 1719 öğrenci eğitim görürken 1948–1949 eğitim yılında okulların sayısı 4’e öğrenci sayısı ise 512’ye düşmüştü.

1932–1933 Eğitim yılında Fransız liseleri ve öğrenci sayıları:

OKULLAR VE BULUNDUKLARI YERLER	ÖĞRENCİ SAYISI
İSTANBUL BEYOĞLU SEN LUİ ERKEK LİSESİ	53
GALATA SENBENUVA ERKEK LİSESİ	439
İSTANBUL GALATASARAY SEN MİŞEL ERKEK LİSESİ	323
İSTANBUL KADIKÖY SENJOSEF ERKEK LİSESİ	445
İSTANBUL NÖTERDAM DÖ SİYON KIZ LİSESİ	163
İSTANBUL NÖTERDAN DÖ SK LİSESİ	296
FRANSIZ LİSELERİ TOPLAMI	1719

1948–1949 Eğitim yılında Fransız liseleri ve öğrenci sayıları:

OKULLAR VE BULUNDUKLARI YERLER	ÖĞRENCİ SAYISI
NOTRDAMDÜSYON FRANSIZ LİSESİ	142
SENBWNUVA FRANSIZ ERKEK LİSESİ	110
KADIKÖY SEN MİŞEL FRANSIZ ERKEK LİSESİ	87
KADIKÖY SENJOSEF FRANSIZ ERKEK LİSESİ	173
FRANSIZ LİSELERİ TOPLAMI	512

3-İTALYAN OKULLARI

İtalyanlar da diğer milletler gibi misyonerler yoluyla çoğu İstanbul'da olmak üzere Osmanlı topraklarında çok sayıda okul açmışlardı.²³³ Daha çok Cezvitler ile Ivrea rahipleri tarafından açılan okulların amacı, İtalyancayı öğretmek ve kendi kültür ve yaşam tarzlarını benimsemiş nesiller yetiştirmektir.²³⁴

Bu okullar diğer devletlerden farklı olarak İtalyan Devleti tarafından doğrudan desteklenmiş ve öğretmenleri İtalya Eğitim Bakanlığı'na atanmıştır.²³⁵

İtalyan okullarının büyük çoğunluğu I.Dünya Savaşı döneminde kapanmış yada devlet tarafından kapatılmış fakat Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra tekrar açılmıştır. Bu okulların Yeni Türk Devleti tarafından tanınması Lozan Antlaşması'na ekli mektuplarla olmuştur.²³⁶

1927'den 1932 yılına kadarki dönemde faaliyette bulunan İtalyan okulları ve öğrenci sayıları şöyledir:

Tablo 1

Yıllar	OKUL SAYISI					ÖĞRENCİ SAYILARI				
	Ana	İlk	Orta	Lise	Toplam	Ana	İlk	Orta	Lise	Toplam
1927-1928					17		1817	184	29	2030
1928-1929					17	394	1624	331	25	2374
1929-1930					17	390	1625	231	32	2278
1930-1931		14	1	1	16	337	1485	233	33	2088
1931-1932		14	1	1	16	301	1368	240	37	1946

Maarif istatistikleri 1932–1933

Tablo 1'de görüldüğü üzere İtalyan ilkokullarındaki öğrenci sayısı düşerken ortaokuldaki öğrenci sayı artmış fakat 5 yıllık sürede okul ve öğrenci sayılarında ciddi bir değişim yaşanmamıştır.

²³³ Adnan Şişman, "Atatürk ve Yabancı Okullar" **Atatürk, Eğitim ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması Semineri**, Bursa 1996, s.50

²³⁴ Şişman, **a.g.e.**, s.50–51

²³⁵ Soysal, **a.g.e.**, c.I s.96

²³⁶ **Düster**, III. Tertip, c.V, İstanbul 1931, s.290–299

1932–1933 yılında faaliyette bulunan İtalyan okulları ve öğrenci sayıları ise şöyleydi:

Tablo 2

İTALYAN İLKOKULLARI VE ÖĞRENCİ SAYILARI (1932-1933)

OKUL ADLARI VE BULUNDUKLARI YER	ÖĞRENCİ SAYILARI		
	E	K	T
İSTANBUL BEYOĞLU İTALYAN ERKEK	226		0
İSTANBUL BÜYÜKDERE İTALYAN MUHTELİT	21	17	17
İSTANBUL FERİKÖY JUSTİNYEN İTALYAN ERKEK	106		0
İSTANBUL GALATA SEN PİYER İTALYAN MUH	12	40	40
İSTANBUL KADIKÖY MÜHÜRİDAR İTALYAN MUH.	11	77	77
İSTANBUL YEDİKULE İTALYAN MUH.	39	45	45
İSTANBUL YEŞİLKÖY İTALYAN MUH.	7	26	26
İZMİR ALSANCAK İTALYAN KIZ	3	79	79
İZMİR AYYILDIZ KORDON İTALYAN ERKEK	119		0
İZMİR BAYRAKLI İTALYAN MUHTELİT	20	25	25
İZMİR GÖZTEPE İTALYAN MUHTELİT	27	81	81
İZMİR ALSANCAK İTALYAN KIZ		208	208
EDİRNE İTALYAN MUHTELİT	12	15	27
İTALYAN TOPLAM (13)	603	613	1216

Maarif İstatistikleri 1932–1933

1932–1933 yılında İtalyan ilkokullarının sayısı 14'ten 13'e, öğrenci sayısı ise 1368'den 1216'ya düşmüştü. 1948–1949 eğitim yılında İtalyan okullarının sayısı 1932'ye göre 2/3 azalarak 14'ten 5'e, öğrenci sayısı ise 1216'dan 194'e düşmüştü. 1948–1949 eğitim yılındaki İtalyan okulları ve öğrenci sayıları şöyleydi;

OKULLAR VE BULUNDUKLARI YERLER **ÖĞRENCİ SAYISI**

HATAY İSKENDERUN SANTATARAZAN İTALYAN İLKOKULU

16

İSTANBUL BEYOĞLU İTALYAN İLKOKULU	38
İSTANBUL FERİKÖY İTALYAN İLKOKULU	12
İSTANBUL BEYOĞLU SENPIYETRO İTALYAN İLKOKULU	68
İSTANBUL BEYOĞLU İTALYAN KIZ ORTAOKULU İLKI	60
İTALYAN İLKOKULLARI TOPLAMI	194

1932–1933 Öğretim yılında Tablo 2’de verilen okullardan başka İstanbul’da faaliyette olan İstanbul Beyoğlu İtalyan Muhtelit Ticaret Lisesi’nde 200 ortaokul, 46 lise öğrencisi olmak üzere toplam 246 öğrenci eğitim görmektedirken 1948–1949 öğretim yılında Beyoğlu İtalyan Lisesi’ndeki öğrenci sayısı; ortaokul kısmında 50, lise kısmında 51 olmak üzere toplam 101’e düşmüştü.

4-DİĞER MİLLETLERE AİT OKULLAR:

1932–1933 öğretim yılında faaliyette olan 4 Bulgar ilkokulunda 74 erkek, 42 kız öğrenci olmak üzere toplam 116, 1 İran İlkokulunda 97 ve 1 Yugoslav İlkokulunda ise 52 öğrenci eğitim görmektedir. Aynı dönemde İstanbul’da bulunan bir Avusturya Lisesinde 202, Alman Lisesinde ise 605 öğrenci eğitim görmektedir.

1948–1949 öğretim yılında ise Avusturya Lisesi’nin öğrenci sayısı 136’ya düşmüş, Alman Lisesiyle ilgili bilgilere ise istatistiklerde yer verilmemiştir. 1932 istatistiklerinde bulunmayan İngiliz Lisesinde 1948–1949 eğitim yılında toplam 239 öğrenci eğitim görmektedir. 1932-1933 ve 1948-1949 yıllarındaki bu ülkelere ait okul ve öğrenci sayıları şöyledir:

Tablo 1

YABANCI LİSELER VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1932-1933)

OKUL ADLARI	İLK KISIM ÖĞRENCİ SAYILARI			ORTA KISIM ÖĞRENCİ SAYILARI			LİSE KISMI ÖĞRENCİ SAYILARI		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İSTANBUL GALATA SEN JORJ AVUSTURYA ERKEK LİSESİ	113		113	65		65	24		24
İSTANBUL BEYOĞLU İTALYAN MUHTELİT TİCARET LİSESİ				174	26	200	37	9	46
İSTANBUL BEYOĞLU ALMAN MUHTELİT TİCARET LİSESİ	208	205	413	95	67	162	16	14	30
YABANCI LİSELER TOPLAMI	321	205	526	334	93	427	77	23	100

Maarif istatistikleri 1932–1933

Tablo 2

YABANCI İLKOKULLAR VE ÖĞRENCİ SAYILARI(1932-1933)

OKUL ADLARI VE BULUNDUKLARI YER	ÖĞRENCİ SAYILARI		
	E	K	T
EDİRNE TÜRK BULGAR	19	13	32
İSTANBUL FENER BALAT BULGAR	5	3	8
İSTANBUL KUMKAPI BULGAR	41	26	67
KIRKLARELİ BULGAR	9		9
BULGAR TOPLAM (4)	74	42	116
İSTANBUL GEDİKPAŞA İRAN	63	34	97
İSTANBUL BEYOĞLU YUGOSLAV	29	23	52
YABANCI OKULLAR TOPLAMI (44)	1595	1864	3459

Maarif istatistikleri 1932–1933

Tablo 3

YABANCI İLKOKULLARIN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI 1948-1949

OKUL ADLARI	ÖĞRENCİ SAYILARI			ÖĞRETMEN SAYILARI		
	E	K	T	E	K	T
İSTANBUL SANKTGEORG AVUSTURYA KIZ ORTAOKULU İLKİ	13	12	25		5	5
İSTANBUL İNGİLİZ ORTAOKULU İLKİ	1	36	37		4	4
İSTANBUL DEBİSTANİ İRANYAN İLKOKULU	36	45	81	4	6	10

Maarif istatistikleri 1948–1949

SONUÇ

Devletlerin ve milletlerin geleceği üzerinde rol oynayan en önemli kurumların başında eğitim kurumları gelir. Toplumların şekillendirilmesinde ve yönlendirilmesinde oynadığı rol her geçen gün daha çok artmaktadır. Tarihi süreç içinde incelendiğinde Türk tarihi bunun en çarpıcı örnekleriyle doludur.

Özel okullar, Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı bir mirastır. Burada özel okullardan bahsedilirken bu okulların çok büyük bir çoğunluğunun azınlık ve yabancıların açtığı okullar olduğu dikkate alınırsa Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemeler daha iyi anlaşılabilir.

Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile Osmanlı döneminde devlet denetimi dışında okulların açılmasına ortam hazırlayan Kapitülasyonlar kaldırılmış ve tam bağımsız bir devlet kurulması için çalışmalara başlanmıştır.

Bu dönemde özel okullar 1915'te yayınlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne tabi idiler. Fakat birçok okul Osmanlı dönemi ve savaş şartlarından kalma alışkanlıklarla kanunlara göre değil varlık gayelerine göre hareket ediyorlardı.

Yeni Türk devletinin kurulmasından sonra gerek Türk gerekse de azınlık ve yabancı özel okullarla ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. Türk devletinin eğitim politikasının temel amaçları; laik, milliyetçi ve çağdaş bir nesil yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Fakat öncelikli hedef, devletin kontrolü dışında açılmış ve faaliyette bulunan yabancı okullar ile kilise denetimindeki azınlık okullarını Maarif Vekâleti'nin denetimi altına almaktır.

Yabancı okulları denetim altına almak için yapılan düzenlemelerle 1915 tarihli Özel Okullar Talimatnamesi, yeni Türk Devletinin eğitim ilkeleri doğrultusunda yapılan değişikliklerle uygulamaya konulmuştur. Böylece bu okullar açılışından müfredat programlarına kadar her şeyiyle maarif vekâletinin denetimi altına alınmış ve yeni okulların açılması veya mevcut okulların genişletilmesi de yasaklanmıştır.

Yabancı okullar ve azınlık okullarıyla ilgili yapılan bir diğer önemli düzenleme ise bu okullarda dini propagandanın ve dini sembollerin

yasaklanması idi. Kuruluş amacı misyonerlik olan bu okullarda dini propagandayı yasaklamak bu okulların adeta varlık gayesini ortadan kaldırmaktı. Bundan dolayıdır ki, yapılan düzenleme ve denetlemelere rağmen bu okullarda dini propaganda tam olarak engellenememiştir.

Cumhuriyet döneminde özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeler, sayıları çok az olan özel Türk okullarından ziyade ülkede yaygın olarak bulunan azınlık ve yabancı okullarla ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan yabancı okullarla ilgili yaptığı düzenlemelerle bu okullarda milli menfaatlerimize uygun eğitim verilmesini sağlamaya çalışırken bir taraftan da yabancı okulların yerli alternatiflerini oluşturmak için 1928 yılında Mustafa Kemal'in direktif ve destekleriyle Türk Maarif Cemiyeti'ni kurmuştur. Daha sonra adını Türk Eğitim Derneği olarak değiştirecek olan cemiyet birçok özel okul açarak devletin temel ilkeleri doğrultusunda yeni nesiller yetiştirmiştir.

Özel okullarla ilgili yapılan düzenlemeler ve başka faktörlerinde etkisiyle Türkiye'deki azınlık ve yabancı okul sayısı 1950'lere gelindiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarına nazaran ciddi oranda azalmış fakat Türk okullarının sayısında kayda değer bir artış olmamış ve bu boşluk özel Türk okulları tarafından doldurulamamıştır.

Yeni Türk devletini Özel okullarla ilgili yaptığı düzenlemelerin amaçlarını şöyle özetleyebiliriz;

- 1-Yerli-yabancı tüm okulların devletin kontrolü altına alınması
- 2-Devlet aleyhindeki faaliyetlerin engellenmesi
- 3-Milli menfaatlerimize uygun eğitim verilmesi
- 4-CHP ilkelerine muhalif bir eğitim verilmemesi
- 5-Yeni rejime sahip çıkacak nesiller yetiştirilmesi
- 6-Laikliğe aykırı eğitim verilmemesi
- 7-Türkiye'deki tüm okullarda eğitim gören öğrencilere Türkçe ve Türk tarihinin doğru olarak öğretilmesi

“düzeltme”

8-Yabancıların yeniden okul açmasının engellenmesi ve Türk çocuklarının Türk okullarında ilköğrenimlerini tamamlayarak yabancı kültürlerin tesirinden korunması.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı döneminde kontrolden çıkan özel okulları denetim altına alma, gençleri yeni rejimin gereklerine göre yetiştirme gibi amaçlardan dolayı özel okulların açılmasını teşvikten ziyade eğitim işini devlet eliyle yürütmeyi tercih etmiştir. Türklerin özel okul açması yasaklanmamış fakat devletçilik ilkesi gereği özel teşebbüs ciddi olarak teşvikte edilmemiştir. Ayrıca ülkenin ekonomik şartları ve eğitim konusunda Türk milletinde özel okullarla ilgili henüz yeterli talebin oluşmamış olmasından dolayı Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen yaklaşık 30 yıllık süreçte özel Türk okullarının sayısında çok küçük bir artış yaşanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKYÜZ, Yahya **Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul,2001**
- ATATÜRK, M. Kemal: **Nutuk, c.II (1920–1927) İstanbul, 1993**
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c.I ve II, Ankara, 1959**
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No:12429, Yer No:135.970.4, Tarih:3.7.1927**
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya no:1423, Yer no:143.21.3, Tarih:19.03.1923**
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No:12429, Yer No:135, Tarih:28.2.1941**
- BAŞGÖZ, İ.- WILSON, H. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Eğitim ve Atatürk, Ankara,1968**
- BELGELER, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, TTK Basımevi, Ankara, 1996,c.XXVII, sayı: XXI**
- Birinci Maarif Şûrası (17 – 29 Temmuz 1939) Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1991**
- CAN, Mehmet **Ortadoğu'da Amerikan Politikası, İstanbul 1993**
- CHP Programı, Ankara 1931**
- CİHAN, Ali Rıza, **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920–1973, c.I, Ankara, 1973**
- TEKELİ, İlhan **“Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.III, s.653**

- Düstur**, 3. tertip, c.V, İstanbul 1931
- Düstur**, 3.tertip, c.XII, İstanbul 1931
- Düstur**, I.Tertip, c.IV, İstanbul, 1931
- ERGİN, Osman **Türk Maarif Tarihi**, cilt. I-V, İstanbul 1977
- ERGÜN, Mustafa **Atatürk Devri Türk Eğitim**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982
- ERTUĞRUL, Halit **Azınlık ve Yabancı Okulları ve Türk Toplumuna Etkisi**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1997
- GÖKMAN, Muzaffer **50 Yılım Tutanağı 1923–1973**, İstanbul, 1973
- GÖYÜNÇ, Nejat, **Türkiye’de Eğitim, Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1976
- HAYDAROĞLU, İlknur P. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, İstanbul, 1993
- İNAN, Afet **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, 1969
- KANSU, N.Atıf **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul, 1932
- KİLİ, Suna – GÖZÜBÜYÜK, Şeref **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara, 1985
- KOCABAŞOĞLU, Uygur **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, Arba Yayınları, İstanbul, 1989
- KOÇAK, Cemil **Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar**
- KOÇER, Hasan Ali **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)**, İstanbul, 1991
- KODAMAN, Bayram **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul, 1980
- KÖPRÜLÜ, Fuat **Bellekten**, c.III, Sayı 10, Ankara, 1939

Maarif Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul, 1939

Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, 1940

Maarif Vekâleti İlk Mektepler Talimatnamesi, İstanbul, 1929

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 22 Eylül 1941, c.III, sayı: 138

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 27 Mayıs 1940, c.III, sayı:123

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 17 Haziran 1940, c.III, sayı:125

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 22 Mayıs 1939, c.II, sayı:99

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 16 Şubat 1942, c.IV, sayı:148

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 11 ağustos 1941, c.III, sayı: 132–133

Maarif İstatistikleri 1923–1931, İstanbul, 1932

Maarif İstatistikleri 1932–1933, İstanbul, 1933

Maarif İstatistikleri 1938–1939, İstanbul, 1939

Maarif İstatistikleri 1948–1949, İstanbul, 1949

MARDİN, Şerif

Türk Modernleşmesi, Makaleler, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991

Lozan Barış Konferansı "Tutanaklar Belgeler", c.II, Ankara, 1973 (Çeviren: Seha L.Meray)

Milli Eğitimle İlgili Kanunlar, c.2, Ankara, 1960

- MUTLU, Şamil **Muallimler Mecmuası, sayı: IX**
- SAKAOĞLU, Necdet **Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar, İstanbul, 1999**
- SEZER, Ayten **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İstanbul, 1993**
- SOYSAL, İsmail **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar, Ankara, 1999**
- ŞİŞMAN, Adnan **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c.I, TTK yayınları Ankara, 1989**
- KOÇAK, Cemil **“Atatürk ve Yabancı Okullar” Atatürk, Eğitim ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması Semineri, Bursa, 1996**
- TEKELİ, İlhan – İLKİN, Selim **“Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.II, İstanbul 1985, s.488**
- UNAT, Faik Reşit **TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, IV. İçtima, XXVI, Ankara 1931**
- ÜLMAN, Haluk **TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: I, c.IV**
- VAHAPOĞLU, M.Hidayet **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, TTK, Ankara, 1999**
- Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, 1930**
- Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964**
- Türk - Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939–1947), Ankara, 1961**
- Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, İstanbul, 2005**

ELEKTRONİK ORTAMDAKİ KAYNAKLAR

- 1- <http://www.ted.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx> (erişim,12.02.2007)
- 2- http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/heyeti_ilmkiye (erişim, 12.02.2007)
- 3- <http://www.ataturk.net/cumh/ttedrisat.html> (erişim,24.01.2007)
- 4- <http://www.darussafaka.org.tr/tarihce.asp> (erişim; 15.03.2007)
- 5- <http://www.tedankara.k12.tr/okulumuz/ana1.asp?ID=kurulus> (erişim, 15.03.2007)
- 6- <http://www.terakki.org.tr/Vakif> (erişim, 15.03.2007)

GAZETELER

Milliyet, 19 Şubat 1931

Vakit, 19 Şubat 1931

Vatan, 8 Nisan 1924

Vatan, 9 Nisan 1924

Hâkimiyet-i Milliye,26 Mart 1924